

ČASOPIS PRE KNIHOVNÍCTVO

KNIŽNICA

štvrťročník
číslo 02
2025
ročník XXVI.

2025

SNK | | SNK
1975 – 2000 – 2025

STÁLE SME TU PRE VÁS.

* Slovenská
národná
knihnica

SNK je štátnou rozpočtovou organizáciou zriadenou MK SR

Zodpovedný redaktor

Mgr. Zuzana Struháriková, PhD.
e-mail: zuzana.struharikova@snk.sk
tel.: +421 43/2451 304

Jazykový redaktor

PhDr. Darina Auxová, PhD.
e-mail: darina.auxova@snk.sk

Technické a grafické spracovanie

Mgr. Jana Nemcová

Adresa redakcie

Slovenská národná knižnica
Nám. J. Čigera Hronského 1
036 01 Martin
e-mail: redakcia@snk.sk
tel.: +421 43/2451 304, 277

Redakčná rada

Mgr. Eva Augustínová, PhD.
prof. PhDr. Peter Čajka, PhD.
Mgr. Szabolcs Dancs
doc. Mgr. Marcela Domenová, PhD.
doc. Mgr. Marián Grupač, PhD.
Mgr. Iveta Hurná
prof. PhDr. Tomáš Kubíček, Ph.D.
PhDr. Vít Richter
Katarzyna Ślaska
Mgr. Michal Sliacky
Ing. Silvia Stasselová
Mgr. Marta Špániová, PhD.
Mgr. Norbert Végh
Ing. Danica Zendulková

Milé čitateľky, milí čitatelia,

podľa údajov platformy Statista používatelia každý deň vyprodukujú približne 400 miliónov terabajtov dát, pričom len v roku 2025 sa množstvo vygenerovaných dát odhaduje na približne 180 zettabajtov (1 zettabajt = 10^{21} bajtov). Množstvo dát, ktorými sme v digitálnom priestore neustále zahltení, sa tak v mnohých smeroch stáva neúnosným. Všeobecná dostupnosť informácií sa javí ako problematická najmä v súvislosti s výraznou prevahou balastu na úkor kvalitných a overených informačných zdrojov, ktoré je v nekonečnej spleti digitálnych ciest čoraz náročnejšie identifikovať. Prirodzene sa tak dostávame do situácií, v ktorých strácame či – naopak – prejavujeme neprimeranú dôveru v prakticky čokoľvek a kohokoľvek.

V určitom zmysle však nie je namieste pozastavovať sa nad neustále sa znižujúcou schopnosťou kritického myslenia. Varovným signálom bol, koniec koncov, klesajúci záujem o čítanie a znižujúca sa úroveň čitateľských kompetencií, čo dlhodobo potvrdzujú napríklad výsledky testov PISA. Nemalo by nás preto prekvapiť, ak sa uvedené nedostatky prejavujú aj v našom vlastnom konaní alebo ak niektorí z nás konajú tak, že sa absenciu znalostí u svojho publika a vo svojej informačnej bubline snažia využiť vo svoj prospech a zároveň v ich neprospech.

K aktivite by nás však mala motivovať predovšetkým pasivita, s akou v súčasnosti pristupujeme ku kvalite vzdelávania na Slovensku. A hoci je to boj na dlhé lakty, aj v tomto prípade platí, že „*v prvom rade je potrebné začať od seba*“. Rozširovaním vlastných poznatkov, komunikáciou s ľuďmi z iného názorového spektra, hľadaním vzájomných prienikov a kompromisov... Lebo práve ľudia, ktorí začínajú od seba a svojou víziou a odhodlaním neváhajú „nakaziť“ svoje okolie, sú predpokladom úspechu nás všetkých.

Milí naši čitatelia a priaznivci, robme z knižníc aj naďalej priestor na sebarozvoj, inšpiráciu a vzájomnú toleranciu a rozširujme túto „nákazu“ aj medzi naše kolegyne a kolegov, čitateľov, náhodných návštevníkov, ale aj tých, ktorí prahy našich inštitúcií zatiaľ neprekročili. Možno si len jednoducho nie sú istí, či má význam postaviť sa za zdravý rozum a či by dočasne exponovanú mentálnu degradáciu nemali radšej v tichosti prečkať... Ukážme im, že práve v takomto období je potrebné začať. Začať od seba. A postupne tak do našej spoločnosti prinavrátiť vieru v silu vzdelania a slušnosti.

Prajem vám príjemné a obohacujúce čítanie.

Zuzana Struháriková
zodpovedná redaktorka

Uverejnené názory vyjadrujú stanoviská autorov, ktorí sú garantom obsahovej správnosti príspevku. Redakcia si vyhradzuje právo robiť v texte štylistické úpravy a jazykové korektúry a v prípade potreby krátiť príspevky. Nevyžiadané rukopisy redakcia nevracia. Pri prepise citovaných textov si redakcia vyhradzuje právo ponechať pôvodný pravopis kvôli autenticite dokumentov a prameňov.

Všetky dôležité informácie nájdete na novej webovej stránke časopisu <https://casopiskniznica.snk.sk/>.

Obsah/ Table of Contents

ROZHOVOR

Interview

- 6/ **Elissa Malespina: The future is about humans and machines working together**
Elissa Malespina: The future is about humans and machines working together
Mgr. Zuzana Struháriková, PhD.

ŠTÚDIE

Studies

- 11/ **Some issues of data literacy and AI literacy in the library**
Some issues of data literacy and AI literacy in the library
Dr. Tibor Koltay, PhD.
- 18/ **Psychologické a kultúrno-spoločen-
ské prínosy čítania.
Výzvy pre digitálnu éru**
Psychological, cultural and social
benefits of reading. Challenges for
the digital age
doc. PhDr. Pavol Rankov, PhD.
- 26/ **Digitálne zručnosti zamestnancov
pamäťových a fondových inštitúcií.
Predbežné výsledky výskumu**
Digital skills of employees of memo-
ry and fund institutions. Preliminary
survey results
Mgr. Henrieta Gábrišová, PhD.

- 36/ **Obraz židovských kultúrnych
periodík v Rakúsku**
Overview of Jewish cultural periodicals
in Austria
PhDr. Emanuel Orban, PhD.

ARCHITEKTÚRA KNIŽNÍC

Library Architecture

- 46/ **Architektura knihoven ve 21. století**
Library architecture in the 21st century
Mgr. Lenka Dostálová
- 56/ **Knižnica a jej interiér**
The library and its interior
Mgr. Nikola Kianicová

LITERÁRNY ARCHÍV

Literary Archive

- 63/ **Zabudnutý rukopisný zborníček
Imricha Laučeka**
Forgotten manuscript almanac
of Imrich Lauček
doc. PhDr. Silvia Lauková, PhD.
- 69/ **Detské a dievčenské roky Terézie
Vansovej**
Terézia Vansová's childhood and
girlhood years
Mgr. Lucia Kubrická

UMELÁ INTELIGENCIA

Artificial Intelligence

- 75/ **Nahradia nástroje AI knihovníkov?**
Will AI tools replace librarians?
Mgr. Adam Čuchor

SPOLUPRÁCA KNIŽNÍC

Libraries' Cooperation

- 81/ Slovenská národná knižnica v projekte
LibraryEdu
**Slovak National Library
in the *LibraryEdu* project**
Mgr. Veronika Čepčányová
Mgr. Michaela Hanakovič

- 85/ **Čitateľské aktivity školských knižníc
v roku 2024**
Reading activities of school libraries
in 2024
Mgr. Rozália Cenigová

PRIPOMÍNAME SI ...

Commemorating...

- 97/ **Prinesené Ivanom Koleničom.
Šesťdesiatka nezameniteľného
literárneho tvorcu**
Brought by Ivan Kolenič. The 60th
birthday of an iconic literary artist
Mgr. Peter Cabadaj

- 102/ **Kronikár nepriznaného času
Július Vanovič.**

90. výročie narodenia

Július Vanovič, chronicler
of unacknowledged time.
The 90th anniversary of birth

Mgr. Peter Cabadaj

TLAČOVÁ SPRÁVA

Press News

- 107/ **Dve jubileá Slovenskej národnej
knižnice**
Two anniversaries of the Slovak
National Library
Mgr. Katarína Štefanides Mažáriová

ELISSA MALESPINA: THE FUTURE IS ABOUT HUMANS AND MACHINES WORKING TOGETHER

MGR. ZUZANA STRUHÁRIKOVÁ, PHD.

zuzana.struharikova@snk.sk
Slovenská národná knižnica
www.snk.sk

This issue of *The Library* journal features an interview with Elissa Malespina, a school librarian from the USA, organizer of workshops on the implementation of digital technologies in libraries and schools and writer of a weekly newsletter *The AI School Librarians*. The aim of the interview is to present her views on the role of librarians in the post-factual era as society becomes increasingly polarised and on the importance of implementing and using AI tools including their relevance for inclusive education. In the interview, Malespina highlights the benefits of artificial intelligence for optimising work processes and argues that conflict between people and machines is not inevitable as the two can work together to greatly benefit everyone.

Keywords: personalities, Elissa Malespina, school libraries, digital technologies, artificial intelligence, inclusive education, interviews

Elissa Malespina is a school librarian dealing with various library and technology topics. In this regard, she gives presentations, organizes workshops and writes weekly newsletter The AI School Librarians. In the past, she has also worked with diverse student population which influenced her approach to the need for access to education and information. She is a supporter of intellectual freedom and promoter of the important role of school librarians in schools and in society.

Let's start from the end. You currently provide consultancy and organize workshops aimed at introducing AI tools into school and library environments. Considering constantly expanding possibilities of using AI, it can be assumed that the attendees' interest in this topic is great. However, I would like to know what problems or specific situations you have encountered so far – either in libraries or at schools.

Keeping up with AI is a real challenge; it's constantly evolving, and new developments emerge at a rapid pace. It's difficult to even introduce the latest tools to people because by the time I do, there's already something newer on the horizon! So, I've shifted my focus from teaching specific tools to teaching adaptable strategies that remain effective regardless of the technology.

I also address the concerns surrounding AI's potential for both positive and negative impacts. While AI offers promising opportunities in education, such as personalized learning and increased efficiency, it also raises ethical considerations like bias, privacy, and job displacement. However, by proactively addressing these concerns and focusing on responsible AI use, we can navigate this evolving landscape and harness AI's potential for good.

As a teacher and librarian, you have also worked with ethnically, economically and socially diverse student population. In what way has this experience influenced your perception of inclusivity in education? Is its implementation sustainable in the constantly changing digital age?

My experience working with diverse students as a teacher and librarian, along with my advocacy work in special education and educational technology, has shaped my strong belief in inclusive educa-

(WWW.ELISSAMAESPINA.COM)

tion. I've seen firsthand how technology, especially AI, can change the game for students who need extra support. AI can break down language barriers for English Language Learners with instant translation, adjust text complexity for students with special needs, and provide real-time closed captioning for the hearing impaired. These tools used to be expensive and out of reach for many schools, but now they're often free or much more affordable.

Cost was a big barrier for schools trying to provide resources for diverse learners, but AI-powered platforms like Diffit, Magic School, and ChatGPT are changing that by offering these services at little to no cost. This means all students, no matter their background or ability, can get a good education.

Using AI in education isn't just about convenience; it's about creating a truly inclusive space where every student feels seen, heard, and valued. With AI, there is the potential to build a future where education is fair and accessible to everyone.

In your articles, you have long pointed out the need for the presence of a librarian in the school environment. In one of the articles from

2016, you stated that „...a school library without a librarian should not even be called a library...” (Malespina 2016). What specifically is lacking in schools that do not have a school library and an adequately educated librarian?

There is so much lacking and missing when a school does not have a librarian. In today's digital age, where misinformation and deepfakes are rampant, the role of a school librarian is more crucial than ever. Librarians are trained information specialists who can equip students with the skills to navigate the complexities of the modern information landscape. They can teach students how to critically evaluate sources, identify bias, and distinguish between credible information and misinformation. By providing students with these essential skills, librarians empower them to become discerning consumers of information and responsible digital citizens.

Libraries are also welcoming spaces for all students, no matter their sexual orientation, religion, race, or income level. They offer a wide variety of books, helping students find stories they connect with and feel like they belong. This inclusive environment is key for personal growth and helps fight discrimination, making the library a safe place where everyone feels valued.

Is there anything in which the librarians' position in the education of children and youth has changed significantly over the last ten years?

School libraries were once safe spaces for learning and growing, but now they're caught in the middle of cultural battles. Books, which used to be seen as tools for understanding different perspectives, are now considered dangerous by some. People are worried that certain books might make some students uncomfortable, and this has led to censorship and silencing of marginalized voices. This creates a climate of fear and intimidation that not only affects librarians but also the students they're supposed to help.

These attacks on intellectual freedom have had a chilling effect. Librarians, who used to be strong advocates for the right to read, are now hesitant to select certain books because they're afraid of backlash. I know this firsthand because I lost my job for having book displays about racial diversity and LGBTQ+ topics, which my principal thought made some students uncomfortable.

In Slovakia, libraries have been financially undersized for a long time, but despite this, their importance in educating users in the use of digital technologies is constantly pointed out. Can these expectations be met at all, if we take into account that many, especially smaller libraries, have a problem with ensuring even reliable desktop computers and Wi-Fi connection?

To foster widespread enthusiasm and adoption of AI and emerging technologies, we must first prioritize and address fundamental issues such as inadequate internet connectivity and outdated hardware. These seemingly mundane problems create significant user frustration and hinder the successful implementation and utilization of new technologies. While investments in initiatives such as comprehensive library funding and ensuring access to up-to-date technology may not generate the same level of excitement as the latest AI advancements, they are nonetheless crucial for creating an environment where technology is both accessible and enjoyable for all users.

Despite the problems mentioned, more and more Slovak libraries are interested in creating smartlabs equipped with various digital technologies, including ozobots, mbots, 3D and sublimation printers or virtual reality. In addition, several are beginning to focus intensively on the expansion of the AI into our everyday lives. Are smartlabs widespread in US libraries?

Libraries are increasingly adding smartlabs and makerspaces, giving people access to advanced technology and resources. These spaces allow for hands-on learning and experimentation, encouraging creativity and innovation in the community.

Schools are also starting to see the educational value of makerspaces and are adding them to their libraries. By making these labs part of the curriculum, schools can help students develop critical thinking, problem-solving, and technical skills.

The focus should be on the purpose and educational goals of these spaces, not on specific tools and technologies, which can quickly become outdated. The true value is in providing access to resources and encouraging a culture of learning and exploration. By prioritizing the underlying purpose of makerspaces, libraries and schools can make sure these spaces stay relevant and impactful for a long time.

How are US libraries doing in terms of integrating AI tools into work processes of their employees? Are there any interesting practical examples that we could be inspired by in Slovakia?

AI has totally changed so many industries, and libraries are no exception. AI tools are incredibly versatile and can be used for so many things. I've personally used AI to streamline a ton of tasks and make my workflow way more efficient.

One area where AI has been a game-changer is content creation. Coming up with engaging social media content every day can take a lot of time, but AI can handle it in a snap. This lets me keep our social media active and interesting without spending hours on it.

Reader advisory is another area where AI shines. With AI-powered tools, I can quickly create short and informative book summaries that get students excited about new books. This saves me time and makes our library's collection more accessible and appealing.

Communication is key for any librarian, and AI can make it a lot easier and faster. Whether it's writing emails, newsletters, or parent communications, AI can help create professional and effective messages, making sure that everyone stays informed and engaged.

In a school, where one librarian often serves tons of students and staff, AI can be a lifesaver. By automating routine tasks, streamlining workflows, and making things easier overall, AI lets librarians focus on more important things, like encouraging a love of reading, teaching information literacy, and giving personalized support to students and teachers.

What would you say to a librarian who is still hesitating whether it makes sense to start using AI and getting educated in this field?

AI is already a part of our everyday lives, even if we don't always realize it. Think spell check, word prediction, smartphones, smartwatches, Alexa – they all use AI and have become essential. AI isn't going away; it's only going to grow. It's easy to feel overwhelmed by the rapid changes, so start small. Find a tool like MagicSchool AI or ChatGPT that can do a lot of different things and just start experimenting. See how it can simplify your work and make your life easier. I'm all about using AI to work smarter, not harder.

AI tools can help you optimize your work, be more productive, and focus on the strategic and creative aspects of your job. The goal is to use AI to enhance

(THE MICHIGAN DAILY)

your skills and achieve better results. As AI technology continues to develop, staying open to learning and adapting will be essential. The future isn't about humans versus machines, it's about humans and machines working together to accomplish more than either could alone.

As a society, we are facing challenges related to post-factuality, polarization, intolerance, lack of respect, or increase in anxiety as a result of these negative phenomena. What role do librarians play in this regard, potentially facing censorship and political pressures related to their funding and employment?

Librarians play a crucial role in combating the challenges of post-factuality, polarization, and intolerance. They are the gatekeepers of knowledge, providing access to diverse perspectives and reliable information. In the face of censorship and political pressures, librarians must stand firm in their commitment to intellectual freedom and open access to information.

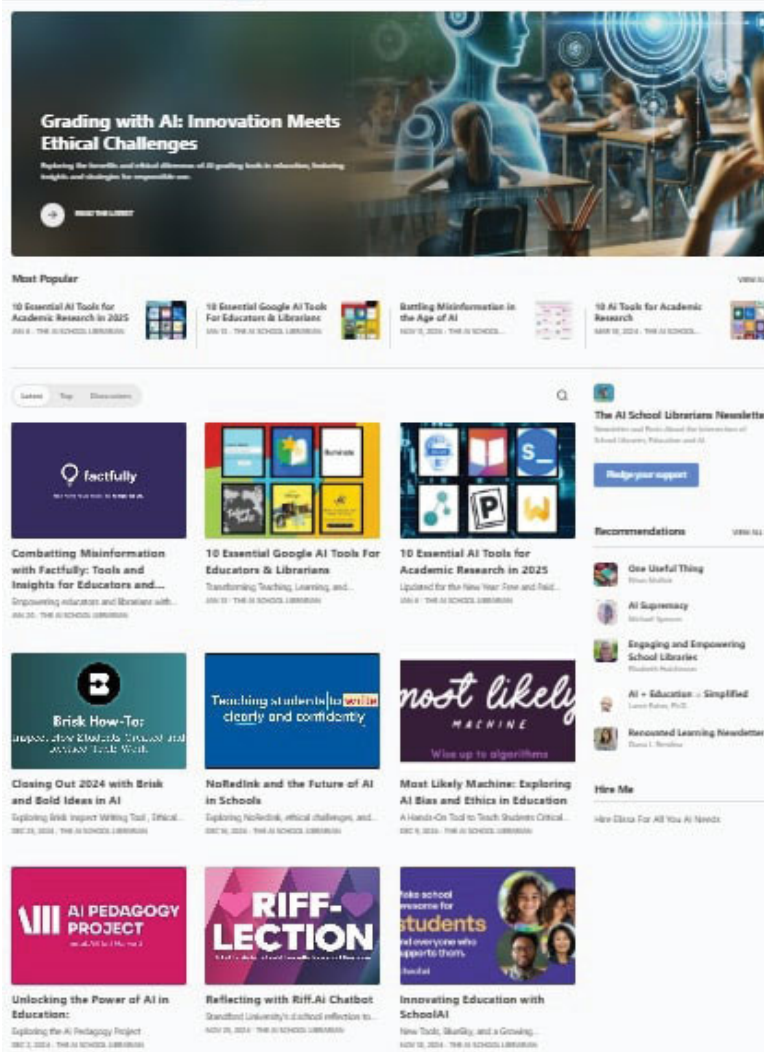
When governments attempt to control information, democracy is threatened. Librarians have a responsibility to resist such efforts and ensure that citizens have the resources they need to make informed decisions and participate fully in society. By promoting media literacy, critical thinking, and open dialogue, librarians can empower individuals to navigate the complexities of the modern information landscape and contribute to a more just and equitable society.

Finally, I would like to know what you are currently working on and what your next professional plans are.

I'm currently a full-time school librarian in an urban school district, where I'm working to revitalize the school's library and programs after a period without a dedicated librarian. My role includes writing

REFERENCES

MALESPINA, Elissa. 2016. *An Open Letter to School Boards Everywhere*. School Library Journal. Online. 2016-05-24. Available at: <https://www.slj.com/story/an-open-letter-to-boes-everywhere>. [displayed 2025-01-24].

THE AI SCHOOL LIBRARIANS NEWSLETTER

a weekly *The AI School Librarians* newsletter and giving presentations and workshops on different library and technology topics. I'll also be presenting on AI Ethics at the upcoming ISTE conference.

In my free time, I help special education families in the community get the services and support they need and advocate for educational issues like censorship and book banning. I'm a strong believer in intellectual freedom and access to diverse perspectives in education.

SOME ISSUES OF DATA LITERACY AND AI LITERACY IN THE LIBRARY

DR. TIBOR KOLTAY, PHD.

Purpose: The paper explores the nature of data literacy and its relationship to artificial intelligence literacy, also referred to as AI literacy.

Methodology: A scoping review was conducted to identify publications on data literacy and AI literacy.

Results: The literature shows that data literacy is related to several other literacies, and that AI literacy is also rooted in data literacy. Both are important, are receiving increasing attention, and are linked to other literacies.

Conclusions: It is important to explore the characteristics of data literacy and AI literacy and to examine the relationship between them, taking into account known approaches such as information literacy and digital literacy.

Keywords: data literacy, artificial intelligence literacy, AI literacy, scoping reviews

✉ tkoltay@yahoo.com
Eszterházy Károly
Catholic University
www.uni-eszterhazy.hu

INTRODUCTION

A search was conducted using a large and diverse pool of papers from a variety of sources. Based on this, we discuss the characteristics of two main areas, research data and citizenship, as both have commonalities and different approaches.

Data literacy remains a key concept in today's data-driven era. However, this concept needs to be further refined through effective data management, which requires a collaborative effort across different sectors, including academic, public, school and special libraries.

Let us add that the new *DigComp 2.2 Citizenship Digital Literacy Framework*, although approaching data literacy in a different way, shows similarities with data literacy, among others by covering the storage, management and organization of digital data. It also addresses the issues of information and data management (Vuorikari, Kluzer and Punie 2022).

DATA LITERACY FOR RESEARCH

There are relatively early, well-established approaches to defining data literacy. For example, Calzada Prado and Marzal (2013) highlight that it enables the access, interpretation, evaluation, management, and ethical use of data. At its most basic level, data literacy is about the tactics and procedures for finding, processing, organizing, sorting and summarizing datasets throughout the data lifecycle (D'Ignazio and Bhargava 2016). We can also add that it is „*a specific skill set and knowledge base that enables individuals to transform data into information and actionable knowledge*“ (Koltay 2017, p. 10).

In fact, none of them can be considered exclusive, as there are different definitions that lead to different ways of solving the problem (Fotopoulou 2021). It also reflects different domains embodied in different approaches. Data literacy involves the following skills:

- planning, based on lifecycle models,
- discovery and acquisition,
- description and metadata,
- copyright and licensing,
- sharing data,
- visualization,
- publishing,
- curation and preservation (Carlson and Stowell Bracke 2015).

One of the most comprehensive definitions of data literacy elaborated by Ridsdale and her colleagues (2015) identify foundational processes. Ones of them are listed below:

- basic data analysis,
- data organization,
- assessing and ensuring the quality of data sources,
- handling and manipulating data,
- understanding and interpreting data,
- making data-driven decisions,
- presenting data orally and through data visualization,
- providing data citations,
- facilitating data sharing.

DATA LITERACY FOR CITIZENS

Data literacy can combine approaches from different fields and aims to understand and examine how knowledge is produced and enacted. However, in contrast to supporting research exclusively, we should focus not only on the skills to use data, accepting that there is an urgent need to develop awareness, understanding and skills that enable critical reflection in order to serve a wide range of citizens (Kitchin and Lauriault 2014).

This move is due to the changing environment, which requires critical approaches, especially in regard to big data, and going beyond relying merely on skills, but should paying attention to data security (Sander 2020). Given that many of today's digital technologies are based on collecting, processing and analyzing data, we need to recognize the downsides of allowing easy and uncontrolled access to varied datasets of varying provenance and quality (Kitchin 2021). All this also means that data is a life skill, so data literacy must be accessible to all citizens by providing tools that enable successful and sustainable action based on evidence (Schüller 2022).

A MODEL OF DATA LITERACY ACTIVITIES

Matthews (2016) depicts data literacy processes and competencies, interpreted as a generalized capability of community informatics that relies on most data literacy processes. In the model below, competencies,

related to consumption of data are shown in red, creation is in purple, while common competencies are shown in green and ethical considerations in yellow (Fig. 1).

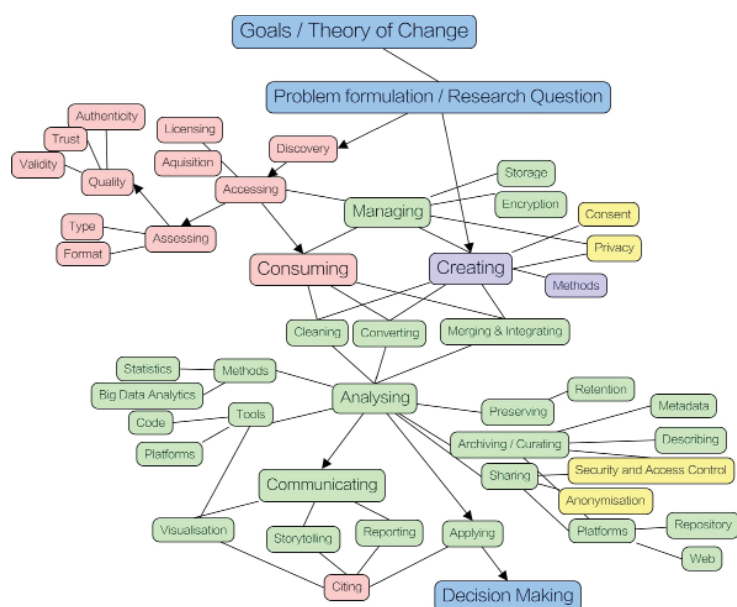

FIG. 1 GENERALIZED CONCEPTUAL MODEL OF DATA LITERACY ACTIVITIES (MATTHEWS 2016)

A further development of data literacy led to the concept of data infrastructure literacy, conceived by Gray, Gerlitz and Bounegru (2018) and aiming at creating „a space for collective inquiry, experimentation, imagination and intervention around data“ (p. 1). It also includes „how data infrastructures can be challenged, contested, redesigned and repurposed to align with interests and publics other than those originally intended“ (p. 1).

There is also a socio-technical conceptualization of data literacy, as it is also linked to citizens' data practices, highlighting the agentic, contextual, critical and social aspects of data skills and competences. We need to understand that civil society organizations also need data advocacy, using multiple data-related skills, coupled with a critical awareness of the power of data (Fotopoulou 2021).

The European Erasmus+ project, called *DALI Data Literacy Framework* (2020), aims to empower adults for responsible citizenship and civic engagement in a post-digital world. The figure below shows the competences that should characterize a data literate citizen (Fig. 2).

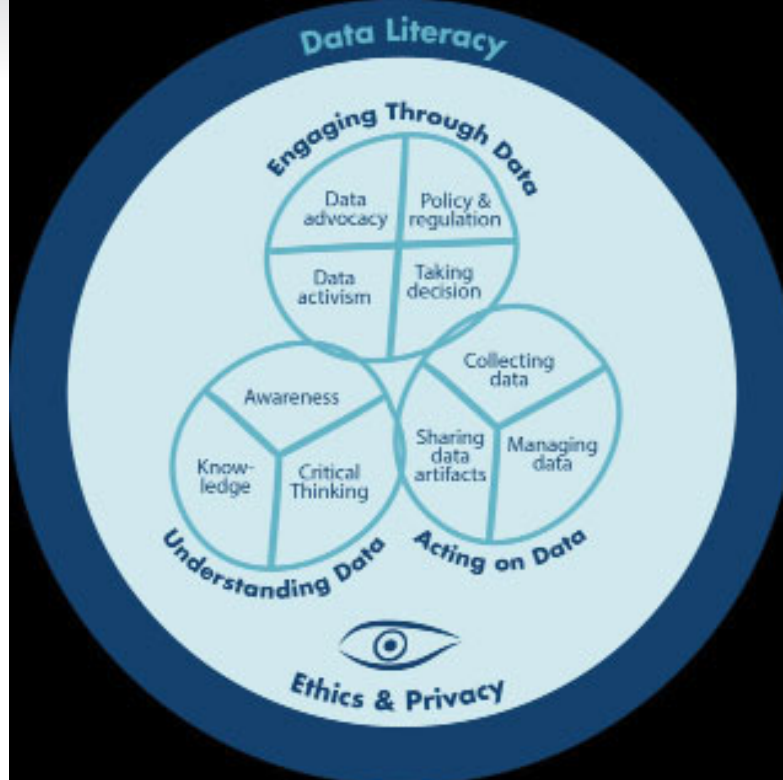

FIG. 2 DALI DATA LITERACY FRAMEWORK (DALI DATA LITERACY FRAMEWORK 2020)

AI LITERACY

AI literacy paves the way for an understanding that makes AI tangible and enables people to critically understand, evaluate and use AI systems to participate safely and effectively in an increasingly digital world (Cox 2018). This concept provides foundational knowledge and analytical evaluation of AI by acknowledging not only its representations, strengths and weaknesses, but also intelligence, decision making and the human role in AI. It also emphasizes that there are skills and competencies for non-experts (Laupichler, Aster, Schirch a Raupach 2022). They add that, similar to data literacy, AI literacy focuses less on the data itself and more on the use of technologies and how to use them. In this environment, we need to adhere to all the core professional values and ethical principles relevant to working with data. This means that we should emphasize equal access to information, avoidance of bias and misinformation, protection of confidentiality, and support for intellectual property rights, so the relevant guiding principles are also highly relevant to data stewardship (Cox 2024).

According to Hervieux and Wheatley (2024), being AI literate is a conscious decision to participate in a discourse that promotes learning about AI by using technology to better understand its presence in everyday life. Obviously, this does not work without

critiquing the biases that can be present in artificial intelligence and algorithms, so becoming AI literate means staying involved in the conversation by engaging with the relevant literature, discussion groups, or any other material that helps to keep informed on the topic. This is made possible by understanding the basic principles of AI, becoming familiar with the basic differences between types of AI, and experimenting with them. It also requires reviewing the results of AI, assessing its impact and engaging in the related discourse.

Hibbert, Altman, Shippen and Wright (2024) propose four frameworks for AI literacy, including understanding, using and applying, analyzing, evaluating and creating. We can also draw on six key constructs of AI literacy, namely identifying, knowing and understanding data, using and applying, evaluating, creating and navigating ethically (Almatrafi, Johri and Lee 2024).

EXAMPLES OF THE USE OF DATA LITERACY AND AI LITERACY IN THE LIBRARY

Public libraries, in particular, readily recognize the need to provide data literacy and thereby foster innovation and creativity (Nwagwu 2024). Obviously, academic and other libraries are also making efforts to fulfill this mission.

Data literacy continues to be a growth opportunity for the engagement of librarians through its impact on teaching and learning in higher education. For instance, a number of higher education institutions in the United States are working with teachers to provide training for their students. The key outcomes have been:

- enabling a campus-specific data literacy framework to be developed and integrated into the curriculum,
- creating a toolkit for faculty, including a video overview of data literacy, a campus data literacy framework, and sample activities that can be adapted depending on the general education curriculum (Burress, Mann and Neville 2020).

Librarians at the Ringwood Public Library in New Jersey used a solar eclipse for programming, focused on

data literacy and scientific inquiry. Over the course of about eight weeks, educational activities taught participants about eclipses, how to make observations, and how to collect and analyze data. They also provided opportunities to practice data literacy skills for data visualization and to interpret graphical data (Caldwell 2025).

AI is based on the ability of a system to interpret external data correctly, to learn from that data, and to use that learning to achieve specific goals and tasks through flexible adaptation (JISC 2022). This needs to be understood by librarians who recognize that data-driven decision making is here to stay. However, it needs to be supported by librarians who recognize that while data-driven decision making requires a general focus on the use and management of data, it also requires learning how to incorporate, interpret and reflect on data-driven decisions (Massis 2016).

The shift from data literacy to artificial intelligence is likely to have a significant impact not only on data-related developments. Data literacy enables library users and librarians to critically evaluate data literacy and AI technologies, and to communicate and collaborate effectively with AI.

They also state that AI literacy is a set of skills that enable people to evaluate, communicate and collaborate effectively with AI technologies. It answers the following questions:

- How can we identify AI?
- What can it do, and what is its ability to distinguish between right and wrong?
- How can we imagine future applications that reflect the evolving nature of AI?
- How does AI work and what models represent its nature?
- How should AI be used, with an emphasis on ethical considerations?
- How do people perceive AI? (Long and Magerko 2020).

Although it may be difficult to identify the role of librarians in contemporary research teams, there is hope for collaboration between them (Borrego, Ardanuy and Urbano 2018). We must also recognize that this is true for the presence of new practices in libraries that may require innovative thinking and new forms of collaboration, including data librarianship (Koltay 2019).

The impact of AI on the activities of academic libraries is highly complex. It has many connotations, in some cases fuelled by science fiction and other

popular media. In reality, it can be understood as an evolving idea rather than a single technology. The potential impact of AI remains controversial and it is difficult to predict what might be possible in terms of anticipating the impact on particular areas of work (Cox 2023).

Data literacy has proven to be an integral continuation of various literacies. On the other hand, AI literacy is constantly developing. The interest in AI has its roots in the theory and intensive activity around big data. At the moment, full-fledged AI is expensive and, more importantly, we still need to improve it, including making the systems and their design more transparent (Cox, Pinfield and Rutter 2019).

AI literacy can be defined as a set of competencies that enable us to take advantage of the opportunities that AI offers. However, it also requires a critical attitude (Long and Magerko 2020). This latter point reminds us that libraries and librarians have a potential role to play in supporting the use of AI because their skills and values are relevant, because their work is extremely valuable, because both ownership and quality of data are increasingly important, including through the implementation of principles for the ethical use of collections. It is clear that their skills need to be adapted to meet the needs of AI literacy. This requires translating our well-established information skills into the context of data management, as they remain invaluable in areas related to searching for data, understanding and respecting copyright, promoting data sharing, and standards-based description of data (Cox 2024).

ETHICAL ISSUES

Whether we are looking at data literacy or AI literacy, we should deal with varied ethical issues. We must be attentive to ethical questions, tied to the discussion of various topics such as privacy, perpetuation of bias and social impact.

Caring for this in many is often the responsibility of libraries and librarians. They should be increas-

ingly involved in educating users to understand that the ubiquity and opacity of algorithms is „a wicked problem for information professionals who aim to promote equitable access, informed citizenship and the preservation of public memory” (Lloyd 2019, p. 1480).

Besides, deploying AI systems may go beyond knowledge and skills and raises questions about ethical implications, such as the issue of algorithms, described by many as black boxes because their operation is not transparent in many ways. Because of this, it is difficult to use them to analyze phenomena, and drawing the boundaries of their decision-making mechanisms is a challenging task (Lloyd 2017). We can therefore agree with Thomas, Nafus and Sherman’s argument (2018, p. 1) that algorithms are powerful „because we invest in them the power to do things. With that promise, they can turn the ordinary, such as snapshots along a robot vacuum cleaner’s route, into something much more, such as a clean home”.

Citizens’ worldviews are constantly being shaped by the consumption of vast amounts of data that shape our views and influence our decisions. Therefore, we need to educate people to read, understand and analyze data (Raffaghelli and Stewart 2020).

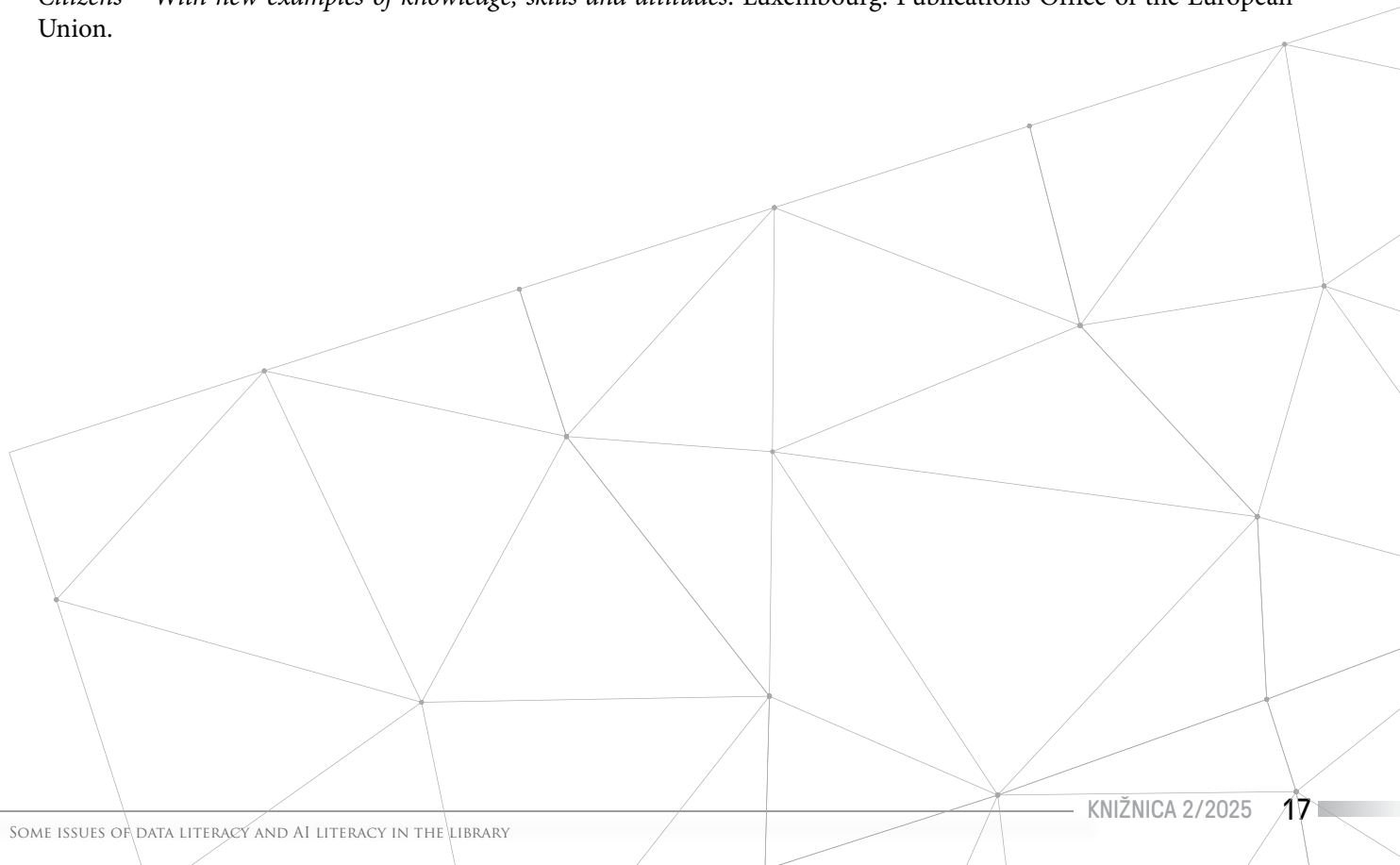
CONCLUSION

When discussing the characteristics of the two main areas, i. e. data literacy for research and its “twin brother” that is data literacy for citizens revolve around the understanding and appreciation of diverse knowledge. The third member of this family is AI literacy, which promises to open the door to the application of artificial intelligence. All of these efforts must include a basic understanding of the appropriate learning processes and skills, drawing on technologies, skills and competences, coupled with the knowledge and understanding, evaluation and critical appraisal of ideas involved. All in all, the continuum of these literacies promises intriguing developments in the data-driven world and – last but not least – libraries.

REFERENCES

- ALMATRAFI, Omaira; Aditya JOHRI and Hyuna LEE. 2024. A Systematic Review of AI Literacy Conceptualization, Constructs, and Implementation and Assessment Efforts (2019 – 2023). *Computers and Education Open*. vol. 6.
- BORREGO, Ángel; Jordi ARDANUY and Cristóbal URBANO. 2018. Librarians as research partners: their contribution to the scholarly endeavour beyond library and information science. *The Journal of Academic Librarianship*. vol. 44, iss. 5, pp. 663 – 670.
- BURRESS, Theresa; Emily MANN and Tina NEVILLE. 2020. Exploring data literacy via a librarian-faculty learning community: A case study. *The Journal of Academic Librarianship*. vol. 46, iss. 1.
- CALDWELL, Heather. 2025. Data Detectives and the Solar Eclipse. In: *Bulletin of the AAS: Celebrating the Wonder of Science in the Shadow II Ringwood Public Library*. Online. Available at: <https://baas.aas.org/pub/2024n9i030>. [displayed 2025-02-27].
- CALZADA PRADO, Javier and Miguel Ángel MARZAL. 2013. Incorporating data literacy into information literacy programs: Core competencies and contents. *Libri*. vol. 63, iss. 2, pp. 123 – 134.
- CARLSON, Jake and Marianne STOWELL BRACKE. 2015. Planting the seeds for data literacy: Lessons learned from a student-centered education program. *International Journal of Digital Curation*. vol. 10, iss. 1, pp. 95 – 110.
- COX, Andrew. 2024. Mobilising our skills and values for the data centric world of artificial intelligence. *Journal of EA-HIL*. vol. 20, iss. 2, pp. 3 – 5.
- COX, Andrew. 2023. How artificial intelligence might change academic library work: Applying the competencies literature and the theory of the professions. *Journal of the Association for Information Science and Technology*. vol. 74, iss. 3, pp. 367 – 380.
- COX, Andrew. 2018. Academic librarianship as a data profession: The familiar and unfamiliar in the data role spectrum. *eLucidate*. Online. vol. 15, iss. 1 – 2. Available at: <https://elucidate-ukeig.org.uk/index.php/elucidate/article/view/251>. [displayed 2025-02-27].
- COX, Andrew; Stephen PINFIELD and Sophie RUTTER. 2019. The intelligent library. *Library Hi Tech*. vol. 37, iss. 3, pp. 418 – 435.
- DALI Data Literacy Framework. 2020. Online. Dali Data Literacy for Citizenship. Available at: <https://dalicitizens.eu/>. [displayed 2025-02-27].
- D'IGNAZIO, Catherine and Rahul BHARGAVA. 2016. DataBasic: design principles, tools and activities for Data Literacy Learners. *The Journal of Community Informatics*. vol. 12, iss. 3, pp. 83 – 107.
- FOTOPOULOU, Aristeia. 2021. Conceptualising critical data literacies for civil society organisations: Agency, care, and social responsibility. *Information, Communication & Society*. vol. 24, iss. 11, pp. 1640 – 1657.
- GRAY, Jonathan; Carolin GERLITZ and Liliana BOUNEGRU. 2018. Data infrastructure literacy. *Big Data & Society*. vol. 5, iss. 2.
- HERVIEUX, Sandy and Amanda WHEATLEY. 2024. *Building an AI Literacy Framework: Perspectives from Instruction Librarians and Current Information Literacy Tools*. Online. Available at: https://www.choice360.org/wp-content/uploads/2024/08/TaylorFrancis_whitepaper_08.28.24_final.pdf. [displayed 2025-02-27].
- HIBBERT, Melanie; Elana ALTMAN; Tristan SHIPPEN and Melissa WRIGHT. 2024. A Framework for AI Literacy. *EDUCAUSE Review*. Online. vol. 15. Available at: <https://er.educause.edu/articles/2024/6/a-framework-for-ai-literacy>. [displayed 2025-02-27].
- JISC. 2022. *AI in tertiary education: A summary of the current state of play*. Online. Bristol: JISC. Available at: <https://repository.jisc.ac.uk/8783/1/ai-in-tertiary-education-report-june-2022.pdf>. [displayed 2025-02-27].
- KITCHIN, Rob. 2021. *Data lives: How data are made and shape our world*. Bristol: Bristol University Press.
- KITCHIN, Rob and Tracey P. LAURIAULT. 2014. Towards critical data studies: Charting and unpacking data assemblages and their work. *Geoweb and Big Data*. Online. Lincoln: University of Nebraska Press. Available at: <http://mural.maynoothuniversity.ie/5683/>. [displayed 2025-02-27].
- KOLTAY, Tibor. 2019. Accepted and emerging roles of academic libraries in supporting research 2.0. *The Journal of Academic Librarianship*. vol. 45, iss. 2, pp. 75 – 80.

- KOLTAY, Tibor. 2017. Data literacy for researchers and data librarians. *Journal of Librarianship and Information Science*. vol. 49, iss. 1, pp. 3 – 14.
- LAUPICHLER, Matthias Carl; Alexandra ASTER; Jana SCHIRCH and Tobias RAUPACH. 2022. Artificial intelligence literacy in higher and adult education: A scoping literature review. *Computers and Education: Artificial Intelligence*. vol. 3.
- LLOYD, Annemaree. 2017. Information literacy and literacies of information: a mid-range theory and model. *Journal of Information Literacy*. vol. 11, iss. 1, pp. 91 – 105.
- LLOYD, Annemaree. 2019. Chasing Frankenstein's monster: Information literacy in the Black Box Society. *Journal of Documentation*. vol. 75, iss. 6, pp. 1475 – 1485.
- LONG, Duri and Brian MAGERKO. 2020. What is AI literacy? Competencies and design considerations. In: *Proceedings of the 2020 CHI conference on human factors in computing systems*. New York: Association for Computing Machinery, pp. 1 – 16.
- MASSIS, Bruce E. 2016. Data-driven decision-making in the library. *New Library World*. vol. 117, iss. 1 – 2, p. 131 – 134.
- MATTHEWS, Paul. 2016. Data literacy conceptions, community capabilities. *The Journal of Community Informatics*. vol. 12, iss. 3, pp. 47 – 56.
- NWAGWU, Williams Ezinwa. 2024. Policy mentions in data literacy research: A bibliometric analysis of 127 research papers. *Regional Journal of Information and Knowledge Management*. vol. 9, iss. 2, pp. 133 – 156.
- RAFFAGHELLI, Julianna E. and Bonnie STEWART. 2020. Centering complexity in educators' data literacy to support future practices in faculty development: A systematic review of the literature. *Teaching in Higher Education*. vol. 25, iss. 4, pp. 435 – 455.
- RIDSDALE, Chantel et al. 2015. *Strategies and best practices for data literacy education: Knowledge synthesis report*. Halifax: Dalhousie University.
- SANDER, Inna. 2020. What is critical big data literacy and how can it be implemented?. *Internet Policy Review*. vol. 9, iss. 2, pp. 1 – 22.
- SCHÜLLER, Katharina. 2022. Data and AI literacy for everyone. *Statistical Journal of the IAOS*. vol. 38, iss. 2, pp. 477 – 490.
- THOMAS, Suzanne L.; Dawn NAFUS and Jamie SHERMAN. 2018. Algorithms as fetish: Faith and possibility in algorithmic work. *Big Data & Society*. vol. 5, iss. 1.
- VUORIKARI, Riina; Stefano KLUZER and Yves PUNIE. 2022. *DigComp 2.2: The Digital Competence Framework for Citizens – With new examples of knowledge, skills and attitudes*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

PSYCHOLOGICKÉ A KULTÚRNO- -SPOLOČENSKÉ PRÍNOSY ČÍTANIA VÝZVY PRE DIGITÁLNU ÉRU

DOC. PHDR. PAVOL RANKOV, PHD.

 pavel.rankov@uniba.sk
Katedra knižničnej
a informačnej vedy FiF UK
www.fphil.uniba.sk/kkiv

Purpose: The aim of the paper is to define the potential risk of extensive mass use of digital media in relation to functional literacy and deep reading.

Methodology: The author applies a historical perspective reflecting on the changes caused by the invention of writing and the spread of literacy on the socio-civilisational and the psychological-personality levels.

Results: The most dynamic contemporary ecosystems are on the internet and social media, where discourses of mini-texts, abbreviations and emoticons have evolved. The internet also favours genres such as summaries, overviews and digests that replace focused reading. The situation is further complicated by the audiovisual nature of the digital environment, which can undermine individuals' ability to work with complex scientific knowledge systems that require focused learning from linear text.

Conclusions: Research has already demonstrated the existence of people who are "functionally illiterate" and have problems understanding and producing longer written texts. The author highlights the importance of literacy in contemporary society and warns of the risks inherent in mass use of digital media that, in his view, are the cause of "functional illiteracy".

Keywords: oral culture, reading literacy, functional illiteracy, audiovisual communication, social media, digital environment

ÚVOD

Cieľom príspevku je definovať potenciálne riziká súvisiace s príchodom určitých typov masových digitálnych médií a ich extenzívnym používaním, ako aj ich vplyv na funkčnú gramotnosť a hlboké čítanie. Východiskovým prístupom je historická perspektíva, ktorá poukazuje na zmeny súvisiace s vynálezom písma a následným rozvojom gramotnosti v rovine spoločensko-civilizačnej aj psychologicko-osobnostnej. Prevalencia digitálnych audiovizuálnych médií na úkor schopnosti sústredeného čítania rozsiahlych a zložitých textov môže na jednej strane prinášať komplikácie do života jednotlivca, avšak na druhej strane môže viesť k regresným tendenciám na celospoločenskej úrovni.

POZNANIE V ORÁLNYCH KULTÚRACH

Ľudia spoločenstiev, ktoré nepoznali písmo (teda orálnych kultúr), nadobudli skúsenosťami generácií rozsiahle poznanie. Toto poznanie si odovzdávali najmä v praktických činnostiach, ako poľnohospodárstvo či remeslá (učení niečo odporozoroval od majstra a deti od rodičov). Múdrosť sa prenášala cez rozprávanie bájí, povestí, rozprávok, porekadiel či prísloví. Takéto rečové komunikáty často mali špecifickú syntax a využívali rýmy či rytmus, čo uľahčovalo ich zapamätanie nielen poslucháčovi, ale aj samotnému rozprávačovi, či už to bol obyčajný člen spoločenstva alebo „profesionál“ – šaman, trubadúr či rapsód.

Starogrécke slovo „rapsód“ vzniklo zo slov „raptein“ (spriadať) a „ódié“ (spievať) (Valček 2003). Rapsód svoje rozprávania spriadal z tém a fráz, vypočutých od iných rapsódov. Jeho kreativita tkvela v interpretačnej schopnosti zostaviť a predniesť textovú mozaiku. Autorská originalita rapsóda mohla či mala byť minimálna, pretože oslovoval publikum, ktoré malo dosť konkrétne (a stereotypné) očakávanie. Odvaha remeselníka použiť nový materiál či techniku výroby bola ešte menšia, nehovoriac o riziku experimentovania v poľnohospodárstve, ktoré by mohlo (v prípade neúspechu) bezprostredne ohroziť životy členov spoločenstva. Tempo prijímania inovácií muselo byť v orálnych kultúrach veľmi pomalé. Materiál a postupy zostávali po celé stáročia (takmer)

nezmenené nielen medzi obuvníkmi, ale aj potulnými komediantmi.

Ľudia orálnych spoločenstiev sa učili alebo skôr priučili, ale určite neštudovali, nevzdelávali sa. Nedostali sa za hranice svojej každodennej skúsenosti či múdrosti predkov. Poznanie ľudí orálnych kultúr bolo v neustálom ohrození – ak by sa určitá činnosť na nejakú dobu prestala vykonávať alebo príbeh by sa prestal rozprávať, takýto poznatok by nenávratne zanikol. Kolektívna pamäť nemala archív, kde by ho bolo možné znovu vyhľadať (Ong 2006). Títo ľudia informácie nevyhľadávali, len sa na ne pýtali vo svojom okolí.

OD PROTOPÍSMU K FONETICKÉMU PÍSMU

V takomto svete pomaly začalo vznikať a používať sa prvotné písmo. Najskôr išlo o vysoko pragmatické účely. Zaznamenávalo sa, aké množstvo niečoho sa zapožičalo alebo koľko čohosi bude treba zaplatiť ako daň. Keď sa repertoár prvotných znakov, teda najrôznejších kupeckých vrypov, zárezov, čiarok či obrázkov rozširoval a komplikoval, obrázky prestávali byť iba ikonickými zobrazeniami konkrétnych objektov a nadobúdali všeobecnejšie či širšie významy. Stávali sa znakmi písma.

Vo fonetickej abecede sú jednotlivé znaky (teda písmená) už samostatné jednotky bez akejkoľvek väzby na nejaké materiálne objekty. To, čo čitateľ znakom vidí, sú v podstate len tvary grafických symbolov, slovami sa stávajú až v čitateľovej mysli. Jednotlivé písmená reprezentujú zvuky, no neznamenujú nič; avšak ich kombináciou je možné vyjadriť čokoľvek – to je zázračná moc písma.

Marshall McLuhan (1991) tvrdí, že každé médium je už samo osebe posolstvom, čiže kultúrnym obsahom. Takýmto prvoradým a všeobecným posolstvom písma sa stalo rozšírenie ľudskej pamäti, čo platí pre jednotlivca aj kolektívnu pamäť spoločenstva. Písomný záznam umožňuje archiváciu a informáciu, či poznatok je možné uložiť a v budúcnosti vyhľadať, a to dokonca na mieste vzdialenom od toho, kde prebehol zápis. Oproti vlastnostiam a možnostiam rečovej komunikácie je to revolučná zmena, ktorá musela mať dramatické dôsledky.

a všeobecne známeho človeka. Až písmo umožnilo vytvoriť a pomenovať z matne tušených rozdielov relatívne abstraktné kategórie.

Ľudia orálnych kultúr vôbec nechápali zmysel vytvárania definícií. Významy slov pre nich vyplývali zo situačného kontextu rozhovoru. Ak by takýto človek dostal pokyn vysvetliť, čo je to strom, pravdepodobne by odpovedal, že to predsa vie každý. A možno by požiadal, aby mu vymysleli ťažšiu hádanku. Pretože ľudia orálnych kultúr často považujú rozhovor za spôsob súboja (porovnaj Ong 2006, s. 51 – 58).

PSYCHOLOGICKÉ DÔSLEDKY PÍSMO

Písmo zmenilo aj samotný spôsob ľudského uvažovania. „*Lineárna štruktúra záznamu slov vo fonetickej abecede výrazne ovplyvnila aj myslenie, ktoré sa stalo vďaka tomu lineárnym.*“ (Fázik a Hrdináková 2019, s. 6). Takáto linearita zvyšovala logický zmysel textu, ale zároveň vyžadovala chronologickú následnosť a predpokladala príčinnú-následnú (kauzálnu) postupovanie pri uvažovaní. Vyjadrovať sa písomne znamenalo uvažovať mimo kontextu aktuálnej situácie pisateľa. (Zaznamenaný výrok musel zachovať svoj obsah bez ohľadu na situáciu, v ktorej bol zapísaný, teda smeruje k nekonkrétnemu príjemcovi. Záznam o pôžičke nie je určený len pre dlžníka, ale aj pre jeho potomkov či sudcov riešiacich prípadný spor. Pri čítaní postupuje príjemca textu reverzne – „všeobecnú“ informáciu zapísanú v texte musí aplikovať na svoje konkrétne potreby a situáciu.) Tak si písmo vynútilo od svojich používateľov rozvíjanie abstraktného a logického myslenia.

Uvedieme jeden príklad. Ľudia si nepochybne od dávna všímali, že sa stretávajú s jednotlivcami, ktorí sa odlišujú rôznorodými osobnostnými črtami, ale zároveň si uvedomovali, že niekto má podobnú povahu ako ktosi iný. V orálnej kultúre by však nikomu neprišlo na um vytvárať typológiu ľudských osobností. Až keď v 4. storočí p. n. l. gramotný Hippokrates napísal spis, v ktorom rozdelil typy osobností na cholerikov, sangvinikov, melancholikov a flegmatikov, bolo možné uvažovať exaktne – povahy definovať, ale aj upozorňovať na ľudí, pre ktorých žiadna definícia neplatí. V orálnom spoločenstve by nepovedali, že X je cholerik, ale že tento X sa správa ako tamten Y (porovnaj Ong 2006, s. 63), teda identifikovali by jedného človeka s vlastnosťami iného konkrétneho

KULTÚRNE DÔSLEDKY PÍSMO

Rovnako ako Hippokratova typológia odštartovala exaktné uvažovanie budúcej psychológie, tak prechod od rozprávaných bájí a eposov k písaným kronikám viedol k exaktnému historiografickému uvažovaniu založenému na lineárnej časovej postupnosti a na oveľa realistickejšom opise udalostí, než tomu bolo v ústne šírených rozprávaniach. Podobne písmo prinieslo zrod matematiky a položilo základy pre ďalšie (budúce) vedy. Osobitne dôležité bolo presné a definitívne formulovanie výrokov pre písané zákonníky a kódexy, ktoré nahradili nejednoznačné zvykové právo.

Písaný jazyk, obzvlášť jazyk vedy, je objektívny a exaktný práve preto, že rozpráva o čomsi málo známom. Zároveň smeruje k neznámemu čitateľovi, o ktorom vedec iba predvída, čo všetko tento človek už ovláda a čo mu treba vysvetliť (prinajmenšom) odkazovaním na informačné pramene. Nejde však len o vedu či učenosť, gramotný človek v každej situácii uvažuje ako gramotný, rozumie abstraktným pojmom a využíva analyticko-syntetické spôsoby myslenia. Písané slovo výrazne rozširuje aj vyjadrovaciu kapacitu jazyka. Grafolekt, čiže písaný, spisovný či literárny jazyk je niekoľkonásobne rozsiahlejší a štylisticky bohatší než hovorená reč.

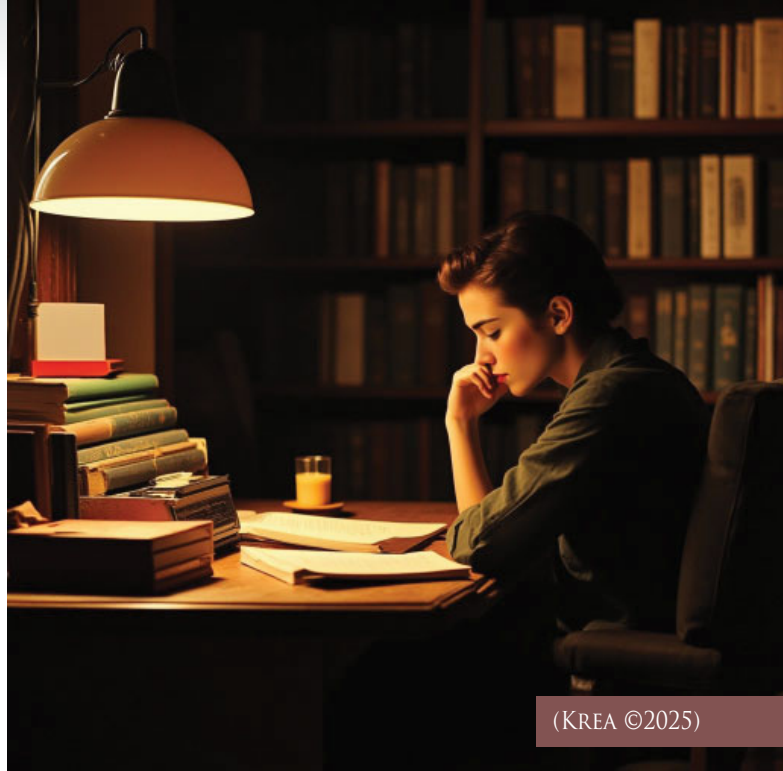
ČÍTANIE A ĽUDSKÝ MOZOG

Čítanie dokonca mení fyziologickú štruktúru a objem viacerých častí mozgu, najmä v ľavej hemisfére

(Bulajić, Despotović a Lachmann 2019; Huettig, Kolinsky a Lachmann 2018; Dehaene et al. 2010). Na fyziologické zmeny mozgu zistiteľné prístrojmi stačil v dospelom veku dokonca iba 9-mesačný intenzívny výcvik čítania (Boltzmann, Mohammadi, Samii, Münte a Rüsseler 2017). Napokon, nie je to prekvapujúce, veď Lurija, ktorý pred 100 rokmi realizoval antropologický prieskum medzi negramotnými a pologramotnými obyvateľmi vtedajšieho Sovietskeho zväzu, zistil, že už čiastočná gramotnosť prináša zmenu myslenia smerom k abstraktnejšiemu uvažovaniu (cit. podľa Ong 2006).

Pritom je tiež zaujímavá teória duálneho kódovania v procese čítania. Táto teória vychádza z tézy, že čítanie zasahuje rečovo-komunikačné centrá mozgu a zrakovo-vizuálne centrá. Čítanie komplexne rozvíja nielen jazykové schopnosti, ale aj senzomotorické schopnosti manipulácie s objektmi v reálnom svete (Sadoski a Paivio 2012). Rozvoj čítania teda neprebieha na úkor iných schopností mysle (mozgu), ale naopak, podporuje ich.

Neurovedkyňa Maryanne Wolfová (2016) na to upozorňuje vo svojej koncepcii hlboko čítajúceho mozgu (z angl. *deep reading brain*), ktorá je podložená výsledkami desiatok rôznych výskumov o činnosti mozgu v procese čítania. Mozog je schopný neuroplasticity, čo znamená, že na základe potreby vyvolanej napríklad kultúrno-civilizačnou zmenou sa posilňujú alebo vytvárajú nové neurónové spojenia medzi dovtedy neprepojenými štruktúrami. Obzvlášť pri čítaní ide o kľúčovú aktivitu, pretože človek nemá pre ňu žiadne genetické predispozície. Čítaním sa „všeobecne“ posilňujú centrá pre reč, emócie, pozornosť, poznávanie, vnímanie obrazu či motoriku, ktoré sa nachádzajú v rôznych častiach mozgu. Jeden z výskumov odhalil, že keď probandi čítali o pohybových aktivitách postáv v románe, prístroje zachytili aktivitu motorických oblastí predného laloka čítajúcich; ďalší výskum ukázal, prečo sa čítanie považuje za tréning empathy, keďže počas interakcie záľubencov a pri čítaní sú aktívne bezprostredne susediace oblasti insulárneho kortexu (cit. podľa Wolf 2016). Počas hlbokého čítania prebieha v mozgu množstvo vstupných procesov (napr. predstavivosť, vyhodnocovanie, aktivácia znalostí), metakognitívnych procesov (napr. skúmanie, dedukcia, indukcia, kritická analýza) a generatívnych procesov (napr. vhľad, projektovanie, inovatívnosť). Koncepcia hlboko čítajúceho mozgu považuje čítanie za činnosť, ktorá je pre človeka univerzálne užitočná (Wolf 2016).

(KREA ©2025)

SEKUNDÁRNA A FUNKČNÁ NEGRAMOTNOSŤ

Už od druhej polovice 20. storočia výskumy opakovane ukazujú, že povinná školská dochádzka negarantuje dostatočný stupeň gramotnosti populácie ani v sociálno-ekonomicky najvyspelejších krajinách (Bulajić, Despotović a Lachmann 2019; Nkiko 2005). Funkčne či sekundárne negramotná je značná časť populácie rozvinutých krajín, stanovenie presného podielu závisí od kritérií, ktoré si jednotlivé výskumy stanovujú. Funkčne negramotní ľudia chodili do školy, ale ich gramotnosť upadá, keďže ju v živote už ďalej nerozvíjajú. Hoci poznajú písmená a číslice, vedia prečítať alebo napísať krátky text, ale nedostatočne rozvinutá gramotnosť im prináša výrazné obmedzenia v každodennom živote v podmienkach súčasnej spoločnosti, napríklad v profesijnej, ekonomickej, sociálnej, zdravotnej či kultúrnej oblasti (Vágvölgyi, Coldea, Dresler, Schrader a Nuerk 2016; Bzdilová 2015).

ÚSTUP PÍSOMNEJ KOMUNIKÁCIE

Komunikačnú ekológiu ľudstva reprezentuje najmä internet už viac ako tri dekády, z toho dve dekády (obzvlášť pre mladých ľudí) predovšetkým sociál-

ne médiá. Ak sa znovu vrátime k už citovanej téze McLuhana (1991), že médium je kultúrne posolstvo, potom sa musíme pýtať, aké kultúrne posolstvo priniesli tieto technológie.

Z hľadiska používania písma sociálne médiá vytvorili komunikačný diskurz krátkych textových foriem/správ (minitextov). „Sociálne médiá vyvolali potrebu lapidárneho (short-term) dialektu, ktorý býva nazývaný *digi-talk*, *text-speak*, *tech-speak* alebo *internetový slang*“ (Akbarov a Tankosić 2016, s. 8). V takýchto textoch používateľom nezáleží na gramatike, dôležitá je úspornosť, ktorá vedie k vytváraniu skratiek pre bežné frazeologizmy (*OMG*, *4U*, *jj*) alebo k nahrádzaniu celých viet či slovných spojení emotikonmi.

Tweet, post, koment či esemeska nepotrebujú gramatiku ani zložitejšiu štruktúru, preto bývajú interpunkčné znamienka ignorované, slová sú napísané s chybami a preklepmi, vetám chýba štylistická štruktúra (Al-Sharqi a Abbasi 2020). Písaný jazyk oproti hovorenej reči takto stráca výhodu svojej exaktnosti; zároveň sa zvyšuje chybovosť a nepresnosť. Zrozumiteľný je len vďaka viazanosti na aktuálny kontext neformálnej komunikačnej situácie.

Problematickosť tohto spôsobu komunikácie si uvedomujú aj mladí ľudia, veď väčšina z nich sa vo výskumoch vyjadruje, že časté písanie krátkych správ im spôsobuje komplikácie, keď potrebujú použiť spisovný jazyk, napríklad v škole (Cingel a Sundar 2012; Drouin 2011). Je veľavravné, že v angličtine vznikla internetová skratka aj pre odmietanie dlhších textov – *TL DR* („*too long*“, „*didn't read*“). Vznikajúca „lenivosť“ v komunikovaní vedie k poruchám pozornosti a následne aj k neschopnosti porozumieť dlhším písaným textom, z čoho sa postupne stáva civilizačný trend.

Internetové prostredie je čoraz viac vizuálne, audiolne či audiovizuálne a čoraz menej textové. Príznačné je, ako rýchlo sa mladí ľudia presunuli od používania krátkych „textoviek“ k „hlasovkám“, t. j. k službám umožňujúcim hlasové správy prostredníctvom sociálnych sietí. Znižuje sa teda ešte aj frekvencia používania krátkych písaných textov v nedokonalom jazyku.

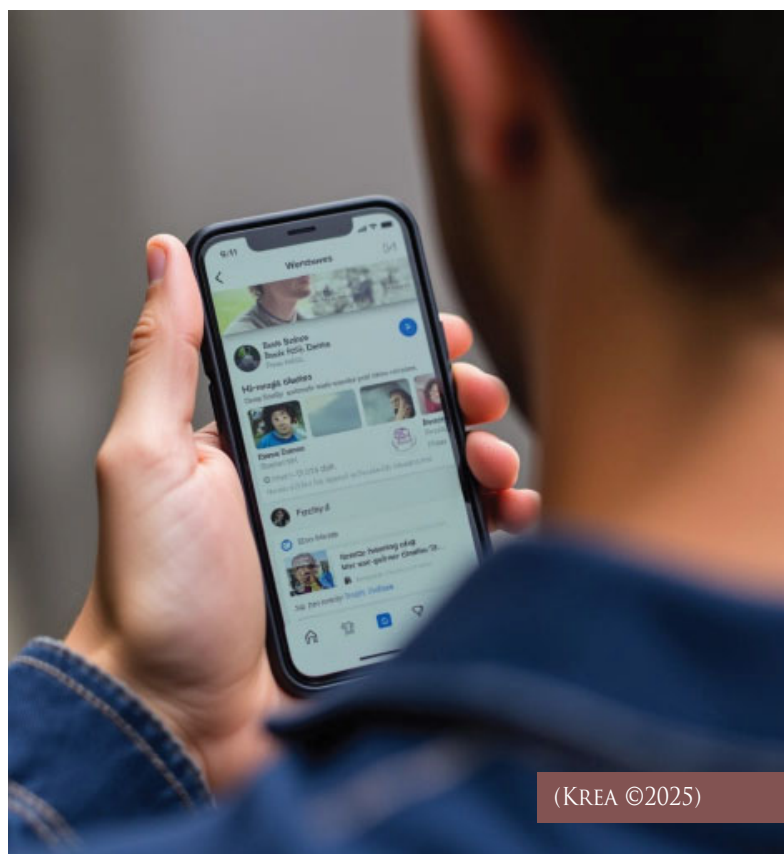
Na internete krátke a jednoduché texty slúžia ako doplnok obrazov, zvukov a reči, ale aj ako názvy, kľúčové slová, metatagy, vysvetlivky, anotácie či komentáre. V dôsledku toho „*nové médiá prispievajú k úplnej alebo čiastočnej strate existujúcich zručností v oblasti gramotnosti práve kvôli obmedzenému využívaniu týchto zručností*“ (Kahn 2010, s. 79 – 80).

To, čo súčasnú spoločnosť zásadne odlišuje od orálnej éry, je kvantita informácií, čiže nepretržitá informačná explózia. Dnešný človek konzumuje množstvo najrôznejších informácií, pseudoinformácií, no najmä fragmentov informácií, takže skutočné správy, komplexné informácie, ktoré niečo podstatné či zaujímavé naozaj obsahujú, je problém odfiltrovať. Liessmann (2012) v tejto súvislosti tvrdí, že namiesto informačnej spoločnosti by sme mali hovoriť o dezinformačnej spoločnosti.

Internet vyvolal informačnú explóziu a zároveň prináša žánre, ktoré zdanlivo vyzerajú ako riešenie tejto explózie. Sú to rôzne zjednodušujúce súhrny, prehľady, výbery citátov, digesty (prehľady, zhrnutia) vytvorené skrátením a zhustením rozsiahlych textov na spôsob resumé či anotácií. Tieto pomôcky nerozvíjajú, ale skôr nahrádzajú schopnosť sústredeného čítania a smerujú k fragmentárnosti informácií. A na takéto povrchné informácie je ideálnou „fabrikou“ generatívna umelá inteligencia.

Po nástupe internetového hypertextu sme sa tešili z možnosti presunúť sa na súvisiace stránky alebo bezprostredne vstúpiť do odkazovaných textov. Avšak aj tieto hypertextové odkazy fragmentarizujú naše čítanie, narúšajú koncentráciu, poškodzujú schopnosti súvislého čítania lineárneho textu.

To všetko v konečnom dôsledku vytvára komunikačné prostredie, ktoré napomáha bujneniu sekundárnej negramotnosti.

(KREA ©2025)

SEKUNDÁRNA ČI TERCIÁRNA ORALITA

V tejto súvislosti sa upozorňuje na analógie spôsobov komunikácie v súčasnej spoločnosti s orálnymi spoločnosťami, ktoré písmo nepoznali, respektíve poznala ho iba najvzdelanejšia elita. S uvedeným súvisia pojmy sekundárna či terciárna oralita. Ich analýzou sa zaoberali viacerí autori vo svojich prácach, napríklad Fázik a Hrdináková (2019, s. 3), ktorí tvrdia, že ide „o hrozbu prechodu či prepady civilizácie do obdobia až príliš podobného obdobiu pred vynájdením písma, v ktorom sa informácie prenášali výhradne zvukom (rečou) a obrazom“.

Sociálne médiá dokonca aj celkom zámerne začínajú napodobňovať niektoré špecifiká orálneho spoločenstva, napríklad situačný modus neopakovateľnosti a spontánnosti rečovej komunikačnej situácie „tu a teraz“. Služby typu *Stories* na Instagrame alebo Facebooku sprístupňujú obsahy len na 24 hodín. Obsahy na Snapchate je dokonca možné sledovať iba 10 sekúnd. Aplikácia sociálnej siete Bereal zasa vytvára ilúziu akejsi spontánnej hromadnej komunikácie tým, že používateľ musí zareagovať v momente, keď ho algoritmus vyzve (aby poslal aktuálnu fotku seba a svojho okolia).

Azda by namiesto pojmov sekundárna či terciárna oralita bolo vhodnejšie viac zdôrazňovať nárast vizuálneho charakteru internetovej komunikácie. Táto vizualizácia sa, samozrejme, deje v súčinnosti s rečovou komunikáciou a písmom, preberajúcim najmä inštrumentálnu funkciu doplnku. Vizuálna komunikácia má nepochybne svoje prednosti a disponuje bohatými zobrazovacími možnosťami, takže dokáže sprostredkovať aj to, čo sa dá iba komplikovane vyjadriť slovami, ale aj priniesť recipientovi dojem pravdivosti či konkrétnosti, porovnateľný so zážitkom v realite. Lenže v dobe, keď generatívna umelá inteligencia dokáže vytvárať tzv. „*deep fake*“ videá a fotografie, môže byť takáto „výhoda“ obrazu zradná.

V kontexte tohto príspevku je však zásadnejšie, že prijímanie vizuálnych informácií nevyžaduje od ľudskej mysle práve tú kľúčovú schopnosť či námahu abstraktno-logického a analyticko-syntetického spracovania informácií, ktorá je nevyhnutná pri čítaní. Ak sa niekedy hovorí, že čítanie románu v porovnaní so sledovaním filmu lepšie podporuje fantáziu čitateľa, z neuropsychologického hľadiska to skôr znamená, že čítanie podporuje abstraktné myslenie a konštruovanie významov.

V súvislosti s nástupom digitálnych audiovizuálnych médií niektorí autori prichádzajú s koncepciami rôznych „nových gramotností“. Ako však zdôrazňujú Petrová a Nemec (2019, s. 81), práve pri propagovaní a zavádzaní takýchto konceptov treba mať na pamäti, čo sú špecifiká čítania, ktoré schopnosti rozvíja či vyžaduje čítanie a aký efekt má na ľudský mozog. Inak sa éra novej gramotnosti či multigramotnosti môže postupne zmeniť na éru postgramotnosti, v ktorej „*by mohli vymiznúť špecifické funkcie, ktoré priniesol písaný jazyk do architektúry našej mysle*“.

HLBOKÁ PRÁCA A SCHOPNOSTI KONCENTRÁCIE

Krátke inštruktážne videá sú vynikajúcou pomocou, ak si chceme osvojiť konkrétnu zručnosť. Vďaka nim sa dá naučiť, ako vymeniť autobatériu či uvariť perkelt. Avšak nie je možné osvojiť si komplexný myšlienkový systém z teoretickej fyziky či pochopiť nesmierne zložité mechanizmy fungovania ľudského organizmu pomocou série videí. To sa dá iba štúdiom učebníc a monografií, teda hlbavým a sústredeným čítaním. Takéto čítanie je prvým krokom k hlbokým poznatkom odborníka, ktorý môže posunúť aj poznanie ľudstva. A posunie ho opäť tým, že napíše súvislý odborný text pre iných expertov.

Newport (2016, s. 3) zaviedol pojem hlboká práca. Vníma ju ako „*profesionálnu činnosť, vykonávanú v stave koncentrácie bez rozptýlenia, ktorá posúva kognitívne schopnosti na hranice možností*“. Takáto schopnosť je podľa Newporta čoraz cennejšia, pretože je zriedkavejšia. Hlboká práca je ťažko napodobiteľná – iný pracovník ju sotva dokáže vykonať v rovnakej kvalite –, neprináša len jedinečný výsledok, čiže nadhodnotu, ale zároveň rozvíja tvorivé schopnosti tvorcu smerom do budúcnosti (Ferreira 2022). Práve tento typ ľudskej činnosti je kľúčový pre rozvoj vedy a techniky či vytváranie inovácií, teda v konečnom dôsledku pre napredovanie civilizácie.

Čítanie napomáha rozvíjaniu schopnosti koncentrovať sa a naopak – ono samo je možné iba pri plnej koncentrácii. „*Čítanie nemôže prebiehať bez sústredenia sa [...], je jednou z mála činností, ktorá si vyžaduje úplnú pozornosť*.“ (Obušeková 2024, s. 27). Paradoxne však od „zmasovenia“ internetu pribúdajú ľudia,

ktorí sú schopní iba plytkej práce, teda „kognitívne nenáročných úloh v logistickom štýle, ktoré sú realizovateľné aj bez sústredenia. Takéto činnosti nevytvárajú pre svet nové hodnoty“ (Newport 2016, s. 3).

Pred niekoľkými rokmi sme upozorňovali, že masové využívanie internetu a počítačové rozhrania založené na preklikávaní medzi oknami prinášajú aj problém multitaskingu, teda častého prepínania medzi úlohami. V súčasnosti mu napomáha paralelné používanie dvoch digitálnych zariadení (napr. smartfón a notebook), cez ktoré prebieha interakcia v rozličných kontextoch. Samozrejme, okrem iných negatívnych dôsledkov je multitasking hlavnou príčinou poklesu schopnosti sústrediť sa (Spitzer 2014; Hrdináková a Rankov 2013). Návyky na multitasking výrazne obmedzujú schopnosti vykonávať spomínanú hlbokú prácu. Ako sme už uviedli, v internetovom prostredí predsa len existuje entita, ktorá čítanie rozsiahlych textov zvláda. Je ňou umelá inteligencia. Môžeme sa teda oprávnene pýtať, či nevstupujeme do civilizačnej etapy, v ktorej bude gramotná elita manažovať umelú inteligenciu, aby tá mohla uspokojovať zábavné potreby pologramotných más.

ZÁVER

Vynález písma priniesol zásadné kultúrno-spoločenské zmeny. Používanie písma si vynútilo úplne nové mentálne operácie v psychike tých, ktorí čítali a písali. Museli však prejsť ďalšie tisícročia, kým sa gramotnosť vďaka rozšíreniu kníhtlače a zavedeniu povinnej školskej dochádzky stala masovou. Napriek tomu výskumy ešte aj v 3. tisícročí poukazujú na existenciu ľudí, ktorí sú funkčne ngramotní, keďže majú problémy porozumieť textom a vytvárať rozsiahlejšie písané texty. Po nástupe nových digitálnych médií, ktoré prinášajú používateľom čoraz väčšie pohodlie, dokonca hrozí, že bude narastať práve tá časť populácie, ktorá je postihnutá neschopnosťou sústrediť sa na komplikovanejšie texty. Na jednej strane majú takíto ľudia osobný problém dôstojne sa spoločensky uplatniť, na druhej strane hrozí civilizačná stagnácia celej spoločnosti. Tento akútny problém musia krajiny čo najskôr komplexne riešiť.

Článok bol recenzovaný

*Tento príspevok bol spracovaný v rámci grantu APVV 19/0074
Stratégie efektívneho čitateľského správania a ich skúmanie v kľúčových etapách vývinu gramotnosti.*

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

- AKBAROV, Azamat a Ana TANKOSIĆ. 2016. Impact of Social Networks and Technology on English Language Learners. *Journal of Linguistic Intercultural Education*. roč. 9, č. 3, s. 7 – 28.
- AL-SHARQI, Laila a Irum Saeed ABBASI. 2020. The Influence of Technology on English Language and Literature. *English Language Teaching*. Online. roč. 13, č. 7, s. 1 – 7. Dostupné na: <https://files.eric.ed.gov/fulltext/EJ1259632.pdf>. [zobrazené 2024-09-09].
- BOLTZMANN, Melanie; Bahram MOHAMADI; Amir SAMII; Thomas F. MÜNTE a Jascha RÜSSELER. 2017. Structural Changes in Functionally Illiterate Adults after Intensive Training. *Neuroscience*. Online. č. 344, s. 229 – 242. Dostupné na: <https://www.sciencedirect.com/science/article/abs/pii/S0306452216307564>. [zobrazené 2024-10-10].
- BULAJIĆ, Aleksandar; Miomir DESPOTOVIĆ a Thomas LACHMANN. 2019. Understanding Functional Illiteracy from a Policy, Adult Education, and Cognition Point of View: Towards a Joint Referent Framework. *Zeitschrift für Neuropsychologie*. Online. roč. 30, č. 2, s. 109 – 122. Dostupné na: <https://econtent.hogrefe.com/doi/10.1024/1016-264X/a000255>. [zobrazené 2024-11-09].
- BZDILOVÁ, Renáta. 2015. Sekundárny analfabetizmus ako výzva súčasnej demokracie. In: EŠTOK, Gabriel; Mária HREHOVÁ a Jakub BARDOVIČ (ed.). *Výzvy a perspektívy vnútornej a zahraničnej politiky*. Online. Košice: UPJŠ, s. 196 – 197. Dostupné na: https://unibook.upjs.sk/img/cms/2016/filozoficka/vyzvy-a-perspektivy_2016.pdf. [zobrazené 2024-09-10].
- CINGEL, Drew P. a Shyam S. SUNDAR. 2012. Texting, Techspeak, and Tweens: The Relationship between Text Messaging and English Grammar Skills. *New Media and Society*. Online. roč. 14, č. 8, s. 1304 – 1320. Dostupné na: <https://journals.sagepub.com/doi/10.1177/1461444812442927>. [zobrazené 2024-11-09].

- DEHAENE, Stanislas et al. 2010. How Learning to Read Changes the Cortical Networks for Vision and Language. *Science*. Online. roč. 330, č. 6009, s. 1359 – 1364. Dostupné na: https://www.researchgate.net/publication/47755575_How_Learning_to_Read_Changes_the_Cortical_Networks_for_Vision_and_Language. [zobrazené 2024-11-09].
- DROUIN, Michelle A. 2011. College students' Text Messaging, Use of textese and Literacy Skills. *Journal of Computer Assisted Learning*. Online. roč. 27, č. 1, s. 67 – 75. Dostupné na: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1111/j.1365-2729.2010.00399.x>. [zobrazené 2024-06-09].
- FÁZIK, Jakub a Ludmila HRDINÁKOVÁ. 2019. Perspektívy elektronického veku v kontexte sekundárnej orality: 1. časť: Vplyv komunikačných modalít na jednotlivca a spoločnosť. *Knižnica*. Online. roč. 20, č. 4, s. 3 – 13. Dostupné na: <https://shorturl.at/rHfFy>. [zobrazené 2024-09-09].
- FERREIRA, Joao Batalheiro. 2022. Exhausted and Not Doing Enough? The Productivity Paradox of Contemporary Academia. *The Journal of Design, Economics, and Innovation*. Online. roč. 8, č. 2, s. 181 – 191. Dostupné na: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2405872622000181>. [zobrazené 2024-10-10].
- HRDINÁKOVÁ, Ludmila a Pavol RANKOV. 2013. Mediálny multitasking. *ITlib*. Online. č. 2, s. 5 – 12. Dostupné na: https://itlib.cvtisr.sk/wp-content/uploads/docs/05_medialny%20multitasing.pdf. [zobrazené 2024-10-11].
- HUETTIG, Falk; Régine KOLINSKY a Thomas LACHMANN. 2018. The Culturally Coopted Brain: How Literacy Affects the Human Mind. *Language, Cognition and Neuroscience*. Online. roč. 33, č. 3, s. 275 – 277. Dostupné na: https://pure.mpg.de/rest/items/item_2538749_4/component/file_2538748/content. [zobrazené 2024-10-08].
- KAHN, Richard V. 2010. *Critical Pedagogy, Ecoliteracy, and Planetary Crisis: The Ecopedagogy Movement*. New York: Lang.
- LIESSMANN, Konrad Paul. 2012. *Teorie nevzdělanosti: Omyly společnosti vědění*. Praha: Academia.
- McLUHAN, Marshall. 1991. *Jak rozumět médiím: Extenze člověka*. Praha: Odeon.
- NEWPORT, Cal. 2016. *Deep Work: Rules for Focused Success in a Distracted World*. New York: Grand Central Publishing.
- NKIKO, Christopher. 2005. Information Literacy in Educational and National Development: Libraries as an Anchor. *Journal of Library and Information Science*. Online. roč. 2, č. 1 – 2, s. 2 – 11. Dostupné na: <http://repository.elizade-university.edu.ng/handle/20.500.12398/162>. [zobrazené 2024-11-02].
- OBUŠEKOVÁ, Darina. 2024. Benefity čítania. *Knižnica*. Online. roč. 25, č. 1, s. 24 – 28. Dostupné na: https://caso-piskniznica.snk.sk/fileadmin/user_upload/Rocnik_2024/2024_03_26_5_Darina_Obusekova.pdf. [zobrazené 2024-11-02].
- ONG, Walter J. 2006. *Technologizace slova: Mluvená a psaná řeč*. Praha: Karolinum.
- PETROVÁ, Zuzana a Rastislav NEMEC. 2019. Changing Reading Paths in a Digital Age: What are the Consequences for Meaning-making? *Journal of Pedagogy*. Online. roč. 10, č. 2, s. 65 – 85. Dostupné na: <https://sciendo.com/article/10.2478/jped-2019-0007>. [zobrazené 2024-10-09].
- SADOSKI, Mark a Allan PAIVIO. 2012. *A Dual Coding Theory of Reading and Writing*. New York: Routledge.
- SPITZER, Manfred. 2014. *Digitální demence*. Brno: Host.
- VALČEK, Peter. 2003. *Slovník literárnej teórie: K – Ž*. Bratislava: Vydavateľstvo Spolku slovenských spisovateľov.
- VÁGVÖLGYI, Réka; Andra COLDEA; Thomas DRESLER; Josef SCHRADER a Hans-Christoph NUERK. 2016. A Review about Functional Illiteracy: Definition, Cognitive, Linguistic, and Numerical Aspects. *Frontiers in Psychology*. Online. roč. 7. Dostupné na: <https://pmc.ncbi.nlm.nih.gov/articles/PMC5102880/>. [zobrazené 2024-09-08].
- WOLF, Maryanne. 2016. *Tales of Literacy for the 21st Century*. Oxford University Press.

DIGITÁLNE ZRUČNOSTI ZAMESTNANCOV PAMÄŤOVÝCH A FONDOVÝCH INŠTITÚCIÍ PREDBEŽNÉ VÝSLEDKY VÝSKUMU

MGR. HENRIETA GÁBRIŠOVÁ, PHD.

✉ hena.gabrisova@gmail.com
Citace.com
www.citace.com

Purpose: The aim of the paper is to present preliminary results from a survey of the digital skills of the employees of memory and fund institutions in Slovakia (libraries, archives, museums, galleries). The author describes the reasoning, objectives and methodology of the survey and presents the results of a pilot survey.

Methodology: The pilot survey was carried out in October and November 2024 using an anonymous questionnaire based on the European Digital Competence Framework *DigComp 2.2*.

Results: The preliminary results showed that verifying the trustworthiness of information in the digital environment is common practice and most employees rate their knowledge of copyright to be very good to excellent.

Conclusions: Areas for improvement were identified in the survey through the pilot testing. The preliminary results show that the main phase of the research can yield results that will help institutions to plan changes and develop strategies for a digital and sustainable future.

Keywords: digital competences, employee education, memory institutions, fund institutions, *DigComp 2.2*, questionnaires, surveys

Určujúcim prvkom a hlavnou líniou predmetného výskumu je európsky rámec digitálnych kompetencií *DigComp* a jeho najnovšia verzia 2.2 (Vuorikari, Klutzer a Purie 2022). V článku sa podrobnejšie pozrieme na štruktúru a význam digitálnych kompetencií pre občanov.

Digitálne kompetencie súvisia s digitálnou transformáciou pamäťových a fondových inštitúcií (PFI) a ich schopnosťou udržať krok s aktuálnymi trendmi pod vplyvom zmien v oblasti technológií, tvorby digitálneho obsahu a moderných prezentačných prístupov. PFI na Slovensku majú za sebou veľké digitalizačné projekty. Otázkou zostáva, aké sú aktuálne digitálne kompetencie pracovníkov v PFI, ktorí v mnohých pozíciách zastávajú kumulované funkcie s obmedzenou možnosťou rozvoja technologického vybavenia. Rozvoj digitálnych kompetencií zamestnancov PFI (múzeá, galérie, knižnice a archívy) si vyžaduje mnohostranný prístup, ktorý zahŕňa školenie a profesijný rozvoj pracovníkov, investície do digitálnych technológií a otvorenosť voči inováciám. Jednou z kľúčových výziev je digitálna gramotnosť pracovníkov, avšak jej nízka úroveň môže spomaľovať zavádzanie technológií v tejto oblasti. Na základe uvedeného je teda potrebné hľadať odpovede na otázky, do akej miery sú kultúrne inštitúcie a ich pracovníci na Slovensku otvorení inováciám, v čom sa potrebujú zlepšovať a čo ovplyvnia zistené údaje z dotazníkov.

ÚVOD

Digitalizácia a digitálne technológie patria medzi najskloňovanejšie termíny v pamäťových a fondových inštitúciách v poslednom desaťročí. Ich vplyv na kultúru ako takú však zaznamenávame omnoho skôr. Využívanie digitálnych technológií v pracovnom, ale aj súkromnom živote sa každý rok zvyšuje. Zrýchľujúce sa tempo a vplyv digitalizácie na náš život si uvedomujeme vďaka dostupnosti mobilných zariadení (telefónov, tabletov, čítačiek) a prenosných digitálnych technológií, ktoré zaznamenávajú takmer čokoľvek (spánok, bdenie, pohyb, koncentráciu, pohyb očí, zvukové podmienky, kvalitu vzduchu a mnohé iné). S potrebou ovládať všetky nové zariadenia narastá aj potreba rozširovať naše funkčné gramotnosti a zručnosti.

Digitálne kompetencie a digitálna gramotnosť spolu súvisia a navzájom sa prelínajú až do takej miery, že ich nemožno oddeliť. Digitálnu gramotnosť vníma Melicherová (2018) ako nadstavbu digitálnych zručností

alebo „vyššiu úroveň digitálnych kompetencií“. Koncepty informačnej a digitálnej gramotnosti priblížili a z rôznych pohľadov na Slovensku skúmali Hrdináková (2011), Melicherová (2018) a Struháriková (2022), v českom prostredí sa téme venoval najmä Černý (2021, 2019), Dombrovská (2018) a ďalší. Cieľom príspevku však nie je stanoviť definíciu alebo systematicky skúmať aktuálne definície digitálnej gramotnosti. V úvode sa oprieme o dve citácie, ktoré nebudeme považovať za definície, ale pomocný opis, aby sme mohli lepšie pochopiť tému, ktorej sa chceme venovať.

„Digitálne gramotný človek disponuje súborom schopností, ktoré sú univerzálne použiteľné v súkromnom a pracovnom živote“ (Jindra et al 2020, s. 4).

„Digitálna gramotnosť je schopnosť bezpečne a primerane pristupovať k informáciám, spravovať ich, rozumieť im, integrovať ich, komunikovať, hodnotiť a vytvárať informačný obsah prostredníctvom digitálnych technológií na pracovné účely, tvorbu dôstojných pracovných miest a podnikania“ (UNESCO 2018, s. 6).

Digitálna gramotnosť teda zahŕňa aj etické a právne aspekty a znalosti (Melicherová 2018). Viacerí autori však zhodne poukazujú na nejasné hranice medzi jednotlivými gramotnosťami a kompetenciami (Černý 2019; Melicherová 2018; Hrdináková 2011) a vzhľadom na dynamiku digitálneho prostredia aj na problematiku ukotvenie pojmu digitálna gramotnosť (Coldwell-Neilson 2017). Zaujímavý je pohľad Černého (2019), ktorý vidí tému digitálnych kompetencií ako most medzi informačnou vedou, sociológiou a pedagogikou.

Samotné digitálne kompetencie môžeme preto považovať za súbor alebo konglomerát vedomostí, zručností a postojov, ktoré spájajú rôzne účely (komunikácia, tvorba a správa informácií, osobný rozvoj a iné) s rôznymi oblasťami (každodenný život, práca, ochrana súkromia) na rôznych úrovniach (na kognitívnej úrovni, na úrovni odbornej spôsobilosti). Je však dôležité pripomenúť (v príspevku na tento aspekt upozorníme viackrát), že uvedené kompetencie vieme získať, ale nemáme ich natrvalo a doživotne, preto je potrebné nahliadať na ne ako na niečo dočasné, čo môžeme získať, ale po istom čase znovu stratiť.

DIGITÁLNY EURÓPSKY KONTEXT

Európska komisia (EK) sa problematikou digitálnych kompetencií začala intenzívne zaoberať v prvej deká-

de 21. storočia. Je možné identifikovať niekoľko kľúčových momentov a dôvodov, prečo sa zamerala práve na problematiku digitálnej gramotnosti a digitálnych kompetencií. Medzi kľúčové momenty môžeme zaradiť *Lisabonskú stratégiu* (*Lisabonská stratégia* 2000), ktorej cieľom bolo urobiť z EÚ „najkonkurencieschopnejšiu a najdynamickejšiu znalostnú ekonomiku na svete“ (*Lisabonská stratégia* 2000). Hoci sa tento plán nezameriaval priamo na digitálne kompetencie, zdôrazňoval význam vzdelávania, inovácií a informačnej spoločnosti, čím vytvoril pôdu pre neskoršie iniciatívy. Nasledujúce programy (*Program eEurope 2002* a *eEurope 2005*) sa už zameriavali priamo na rozvoj informačnej spoločnosti a digitálnej gramotnosti v Európe. Ich cieľom bolo zabezpečiť, aby všetci občania mali prístup k internetu a vedeli ho využívať. *Iniciatíva i2010 – Európska informačná spoločnosť pre rast a zamestnanosť* (obdobie 2005 – 2009) kladla ešte väčší dôraz na digitálne kompetencie ako kľúčový faktor konkurencieschopnosti a sociálnej inklúzie (*Iniciatíva i2010* 2005). Na ňu nadväzoval v oblasti vedy a výskumu program *Horizon 2020* (2020), ktorý významne posilnil podporu digitálnej transformácie a digitálnych zručností a mal tri hlavné piliere.

- *Excelentná veda*: Podpora výskumu vrátane výskumu v oblasti IKT.
- *Vedúce postavenie priemyslu*: Podporoval inovácie v podnikoch vrátane zavádzania digitálnych technológií. Tu sa objavovala aj potreba digitálnych zručností pracovníkov v priemysle.
- *Spoločenské výzvy*: Tento pilier sa zameriaval na veľké spoločenské problémy, ako zdravie, starnutie obyvateľstva, bezpečnosť, energetika, doprava a inkluzívna, inovatívna a reflexívna spoločnosť. V rámci tejto výzvy sa objavovali aj projekty zamerané priamo na digitálne zručnosti, digitálnu inklúziu a digitálne vzdelávanie.

Pre program *Horizon Europe* (2021), ktorý nadväzuje na *Horizon 2020* (2020), sa digitálna transformácia stala jednou z jeho kľúčových priorít. Ide o komplexnú sieť aktivít, ktoré viedli výskumníkov a politikov k tomu, aby sa zamerali na problematiku digitálnych kompetencií, revidovali staršie koncepty informačnej gramotnosti a hľadali nové východiská a rámce pre nové zručnosti a celoživotné vzdelávanie.

Prvá verzia rámca *DigComp* (*Digital Competence Framework for Citizens*) bola vyvinutá Spoločným výskumným centrom Európskej komisie (JRC) v rokoch 2010 – 2013 (Ferrari 2013). Išlo o prvý komplexný pokus o definovanie a štruktúrovanie digitálnych kompetencií pre občanov Európy. Predovšetkým ekonomické a so-

ciálne dôvody viedli Európsku úniu a Európsku komisiu (EK), aby sa zaujímali o digitálne kompetencie. Ekonomické dôvody viedli EK, aby reagovala na rastúci trhový význam digitálnej ekonomiky, podporu jednotného digitálneho trhu, ale aj nedostatok kvalifikovanej pracovnej sily so zodpovedajúcimi digitálnymi zručnosťami. Sociálne dôvody, ako napríklad snaha o sociálnu inklúziu a rastúca digitálna priepasť, viedli EK k tomu, aby sústredila pozornosť na digitálne kompetencie občanov.

Ďalšie verzie európskeho rámca *DigComp* boli publikované v roku 2016 (*DigComp 2.0*), 2017 (*DigComp 2.1*) a posledné dostupné vydanie bolo v roku 2022 (*DigComp 2.2*). Rámec sa však neustále vyvíja a aktualizuje vzhľadom na meniace sa technologické prostredie a potreby spoločnosti. Koncom roka 2024 bolo avizované revidované vydanie, ktoré by malo vyjsť na jeseň v roku 2025.

Európsky rámec *DigComp* však nebol ojedinelým projektom v rámci mnohých ďalších aktivít EÚ. V roku 2016 bol schválený *Európsky program v oblasti zručností* (*New Skills Agenda for Europe* 2016), ktorý bol v roku 2020 doplnený o transverzálne zručnosti (komunikačné zručnosti, riešenie problémov, kritické myslenie, kreativita, schopnosť samostatne sa učiť a prispôbovať sa novým situáciám, tímová práca a spolupráca, podnikavosť a ďalšie) ako prierezovú oblasť, pričom medzi kľúčové zručnosti patria digitálne. Na uvedené programy nadväzovalo a v súčasnosti nadväzuje viacero akčných plánov nielen na celoeurópskej úrovni, ale aj na národných úrovniach. Tu musíme podotknúť, že už v roku 2006 boli digitálne kompetencie považované za jednu z ôsmich kľúčových kompetencií v Európe. V roku 2010 sa pridalo USA s programom *Pre-Service Technology Competencies Framework* (Lim, Chai a Churchill 2011), neskôr Austrália (2011), následne Keňa a Tanzánia (2013) a vzápätí aj mnohé ďalšie. Podobných kompetenčných rámcov, zahŕňajúcich digitálne kompetencie a digitálnu gramotnosť, vzniklo niekoľko desiatok.

Na stránkach UNESCO-UNEVOC existuje databáza najmenej 26 rôznych rámcov a konceptov digitálnych kompetencií, tzv. *Digital competence frameworks for teachers, learners and citizens* (*Digital competence frameworks* 2025), ktorá obsahuje rôzne typy dokumentov a prístupov, ako podobné komplexné rámce *DigComp* (*Digital Competence Framework for Educators – DigCompEdu*), špecifické rámce zamerané na konkrétne oblasti alebo profesné skupiny (*ICT Competency Framework for Teachers*), národné stratégie a politiky, ktoré opisujú prístup tej-ktorej krajiny k digitálnym kompetenciám, ale aj školiace materiály a kurzy na rozvoj digitálnych kompetencií.

URČENIE DIGITÁLNYCH KOMPETENCIÍ PRACOVNÍKOV V OBLASTI KULTÚRY

EURÓPSKY RÁMEC DIGITÁLNYCH KOMPETENCIÍ PRE OBČANOV: DIGCOMP 2.2

Vzhľadom na nedostatok reflexie modelov digitálnych kompetencií na Slovensku a konsenzu v oblasti kultúry sme sa rozhodli, že pri vypracovaní dotazníka použijeme ako východisko systematický model *DigComp 2.2*, ktorý poskytuje dostatočné podrobnosti a konkrétne znalosti o digitálnych kompetenciách v oblasti kultúry, ale hlavne v pamäťových a fondových inštitúciách. Ďalšími dôvodmi bola skutočnosť, že samotný rámec *DigComp* bol vytvorený na základe analýzy ďalších 15 rámcov digitálnych kompetencií (Janssen et al. 2013; Ferrari 2012), následne otvorenosť a univerzálnosť modelu. Istotne existujú aj ďalšie vhodné modely, ktoré by sme mohli uplatniť v našom výskume, avšak samotný fakt, že tvorcovia rámca naďalej skúmajú a rozpracovávajú tento model, hovorí v jeho prospech.

Európsky rámec *DigComp 2.2* je rozčlenený do piatich oblastí, ktoré sú ďalej rozdelené na 21 špecifických kompetencií. Každá kompetencia je opísaná jej zodpovedajúcou úrovňou zvládnutia (*proficiency level*).

DigComp 2.2 rozlišuje osem úrovní zvládnutia, ktoré sú rozdelené do štyroch stupňov:

- základný (Foundation) – úrovne 1 a 2,
- stredne pokročilý (Intermediate) – úrovne 3 a 4,
- pokročilý (Advanced) – úrovne 5 a 6,
- vysoko špecializovaný (Highly Specialised) – úrovne 7 a 8.

Okrem toho *DigComp 2.2* uvádza príklady vedomostí, zručností a postojov (*knowledge, skills, attitudes*), ktorých je viac ako 250, ale aj príklady použitia (*use cases*) v rôznych kontextoch (vzdelávanie, práca atď.).

DigComp 2.2 obsahuje päť oblastí kompetencií:

- **Informačná a dátová gramotnosť (Information and data literacy):**
 - prehliadanie, vyhľadávanie a filtrovanie dát, informácií a digitálneho obsahu;
 - hodnotenie dát, informácií a digitálneho obsahu;
 - správa dát, informácií a digitálneho obsahu.
- **Komunikácia a spolupráca (Communication and collaboration):**
 - interakcia prostredníctvom digitálnych technológií;

- zdieľanie prostredníctvom digitálnych technológií;
- zapájanie sa do občianskej spoločnosti;
- spolupráca;
- netiketa (pravidlá správania sa v online prostredí);
- správa digitálnej identity.

- **Tvorba digitálneho obsahu (Digital content creation):**

- vývoj digitálneho obsahu;
- integrácia a prepracovanie, resp. znovupoužitie digitálneho obsahu (re-use);
- autorské práva a licencie;
- programovanie.

- **Bezpečnosť (Safety):**

- ochrana zariadení;
- ochrana osobných údajov a súkromia;
- ochrana zdravia a well-being;
- ochrana životného prostredia.

- **Riešenie problémov (Problem solving):**

- riešenie technických problémov;
- identifikácia potrieb a technologických riešení;
- kreatívne využívanie digitálnych technológií;
- identifikácia nedostatkov v digitálnych kompetenciách.

Uvedených 21 špecifických kompetencií obsahuje všetkých osem úrovní zvládnutia (*proficiency levels*). Úrovně 1 a 2 (základná úroveň) znamenajú, že používateľ dokáže vykonávať jednoduché úlohy s pomocou inej osoby a pod jej vedením. Na úrovni 3 a 4 (stredne pokročilá úroveň) používateľ samostatne vykonáva úlohy a rieši bežné problémy. Používateľ na úrovni 5 a 6 (pokročilá úroveň) pomáha iným, dokáže sa prispôbovať novým situáciám a kreatívne využívať technológie. Na úrovni 7 a 8 (vysoko špecializovaná úroveň) používateľ rieši zložité problémy, prichádza s inováciami a prispieva k rozvoju digitálnych technológií.

Verzia rámca 2.2 je oproti predošlej verzii 2.1 z roku 2018 terminologicky zrozumiteľnejšia, zároveň obsahuje rozsiahlu aktualizáciu príkladov vedomostí, zručností a postojov, aby čo najpresnejšie vystihla súčasný stav technológií a ich využitie (napr. rozšírená realita, internet vecí). Taktiež dokáže explicitne hovoriť o umelej inteligencii (AI). Rovnako zohľadňuje nové trendy, ako práca na diaľku, online vzdelávanie, dezinformácie, digitálna „pohoda“ (well-being), environmentálne aspekty a dosah digitálnych technológií.

Charakteristiku rámca *DigComp 2.2* a 21 špecifických kompetencií sme podrobnejšie priblížili, pretože slúžili ako podklad pre vytvorenie dotazníka, ktorý opisujeme v časti *Metodológia výskumu*.

Systematizované kompetenčné rámce (*DigComp* a pod.) prispievajú k vytvoreniu terminológie a umožňujú porozumieť pojmom v oblasti jednotlivých kompetencií. Slúžia ako základ na tvorbu vzdelávacích programov, hodnotenie úrovne zručností, prepájanie vzdelávania s trhom práce a tvorbu strategických politík. Tieto rámce definujú, čo znamená byť (digitálne) gramotný v 21. storočí. Taktiež podporujú celoživotné vzdelávanie, mobilitu pracovnej sily a umožňujú monitorovať pokrok v rozvoji kľúčových kompetencií na národnej a európskej úrovni. Zároveň prispievajú k znižovaniu rozdielu medzi ponukou a dopytom na trhu práce a pomáhajú nielen jednotlivcom, ale aj zamestnávateľom lepšie reagovať a adaptovať sa na meniace sa požiadavky digitálneho veku. Medzi príklady využitia rámca *DigComp* v konkrétnych sektoroch patrí zapracovanie do národných kompetenčných rámcov, ako napríklad nórskeho (Kelentrić, Helland a Arstorp 2017), českého (Jindra et al 2020) a mnohých ďalších, ale aj samotné vydanie rámca *DigCompEdu* pre pedagógov v roku 2017 (Redecker 2017).

METODOLÓGIA VÝSKUMU

V zrealizovanom výskume sme uplatnili kvantitatívnu a kvalitatívnu metódu. Kvantitatívnu metódu sme využili v anonymizovanom dotazníku a prieskum sme doplnili o pološtruktúrované rozhovory s pracovníkmi z piatich rôznych pamäťových a fondových inštitúcií (spolu 12 oslovených pracovníkov). Zmiešaný výskum je náročnejší na realizáciu a vyhodnotenie, ale kombinácia dotazníka a rozhovorov umožňuje porovnanie výsledkov a čiastočnú trianguláciu dát (v prípade niektorých otázok), a teda aj zvýšenie validity výskumu. Ako sme už čiastočne uviedli v úvode, v dotazníku sme zisťovali odpovede na otázky:

VO1: *Aká je úroveň digitálnych kompetencií pracovníkov najväčších pamäťových a fondových inštitúcií (múzeí, galérií, archívov a knižníc) na Slovensku v oblastiach definovaných európskym rámcom DigComp 2.2?* (Merané prostredníctvom dotazníka založeného na DigComp 2.2; pilotné testovanie prebiehalo v roku 2024 a realizácia oficiálneho testovania je naplánovaná v rokoch 2025 – 2026.)

VO2a: *Aká je vnímaná úroveň digitálnych kompetencií pracovníkov najväčších pamäťových a fondových inštitúcií na Slovensku v oblastiach definovaných rámcom DigComp 2.2?* (Merané prostredníctvom

pološtruktúrovaných rozhovorov so zamestnancami z piatich inštitúcií.)

VO2b: *Do akej miery vnímajú pracovníci štátnych pamäťových a fondových inštitúcií na Slovensku súčasné technologické zmeny ako príležitosť, hrozbu alebo neutrálny faktor pre svoju prácu?* (Merané prostredníctvom pološtruktúrovaných rozhovorov, prípadne finálneho dotazníka.)

Korelácia (VO1 a VO2a) nám umožní porovnať priemerné sebahodnotenie v jednotlivých oblastiach *DigComp* (z rozhovorov) s priemernými výsledkami z dotazníka v tých istých oblastiach. Zistenia nám môžu poskytnúť zaujímavý pohľad na to, či a ako sa líši subjektívne vnímanie digitálnych zručností zamestnancov od objektívnejšieho merania dotazníkom (hoci je aj dotazník do istej miery subjektívny).

PILOTNÉ TESTOVANIE

KVANTITATÍVNA ČASŤ (DOTAZNÍK)

V rámci prípravy na hlavnú fázu výskumu bolo realizované pilotné testovanie dotazníka v októbri až novembri 2024 s cieľom overiť zrozumiteľnosť a relevantnosť otázok, odhadnúť čas potrebný na vyplnenie dotazníka a identifikovať prípadné technické problémy. Dotazník bol zostavený na základe európskeho rámca digitálnych kompetencií *DigComp 2.2* a obsahoval 21 otázok rozdelených do piatich oblastí definovaných týmto rámcom (*Informačná a dátová gramotnosť, Komunikácia a spolupráca, Tvorba digitálneho obsahu, Bezpečnosť a Riešenie problémov*). Okrem toho dotazník obsahoval osem úvodných otázok, ktoré sa týkali demografických údajov, a dve doplňujúce otázky v záverečnej časti dotazníka zamerané na celkové vnímanie vlastných digitálnych kompetencií a na rezervy spojené s možným záujmom o ďalšie vzdelávanie.

Dotazník bol distribuovaný elektronicky (vedúcim pracovníkom vybraných inštitúcií alebo priamym oslovením zamestnancov) a prostredníctvom QR kódu, ktorý bol prezentovaný účastníkom konferencie *INFOS 2024* (odhadovaný počet účastníkov bol počas prezentácie 50 – 60). Cieľovou skupinou pilotného testovania boli pracovníci siedmich pamäťových a fondových inštitúcií na Slovensku, z toho päť najväčších inštitúcií (Slovenský národný archív, Slovenské národné múzeum, Slovenská národná knižnica, Slovenská národná galéria a Pamiatkový úrad SR). Okrem toho sme oslovili aj Slovenskú knižnicu pre nevidiacich Mateja Hrebendu a Univerzitnú knižni-

cu v Bratislave. Oslovených bolo približne 334 osôb. Celkovo sme získali 70 dotazníkov, z toho 67 úplne vyplnených a 3 čiastočne vyplnené, a preto sme ich z analýzy vylúčili. Pomerne nízka návratnosť dotazníka (približne 20 %) počas pilotného testovania nám odhalila potrebu vynaložiť väčšie úsilie a osloviť čo najväčšiu vzorku pracovníkov s cieľom získať viac odpovedí a relevantných údajov v hlavnej fáze výskumu.

Analyzované výsledky pilotného testovania posúžia na úpravu a vylepšenie dotazníka v hlavnej fáze výskumu, ale aj identifikáciu a opravu niektorých nejasností v otázkach a v ich formulovaní. Taktiež sa zväži, či súčasťou dotazníka budú aj praktické úlohy na overenie subjektívneho hodnotenia zamestnancov v dotazníku v rámci jednotlivých kompetencií.

KVALITATÍVNA ČASŤ (POLOŠTRUKTÚROVANÉ ROZHOVORY)

Kvalitatívna časť výskumu bude realizovaná formou pološtruktúrovaných rozhovorov s pracovníkmi vybraných pamäťových a fondových inštitúcií. Cieľom rozhovorov je získať hlbší vhľad do problematiky, ako vnímanie úrovne digitálnych kompetencií samotnými zamestnancami, názory a postoje na technologické zmeny a potreby v oblasti digitálneho vzdelávania.

Pološtruktúrované rozhovory sme si vybrali preto, lebo nám umožňujú nielen flexibilne reagovať na odpovede respondentov, ale aj získať podrobnejšie informácie o ich skúsenostiach a názoroch. Rozhovory budú prebiehať buď osobne, alebo online formou (prostredníctvom platformy Zoom). Všetky rozhovory budú so súhlasom respondentov nahrávané, aby sa zabezpečila presnosť a úplnosť záznamu.

Respondenti budú zamestnancami najväčších pamäťových a fondových inštitúcií na Slovensku (Slovenský národný archív, Slovenské národné múzeum, Slovenská národná knižnica, Slovenská národná galéria a Pamiatkový úrad SR). V prípade, že počet respondentov nebude postačujúci na výskum, oslovíme aj iné veľké knižnice alebo PFI. Budeme sa snažiť o vyvážený výber respondentov z rôznych pracovných pozícií (vedúci pracovníci, pracovníci v službách, katalogizátori, kurátori, administratívni pracovníci a iní). Vopred nie je možné presne určiť úroveň digitálnych kompetencií respondentov, ale pri výbere sa budeme snažiť o určitú rôznorodosť aj v tomto smere. Plánovaný počet rozhovorov je 12. Nahrávky rozhovorov budú prepísané a následne analyzované s cieľom identifikovať kľúčové témy a vzorce v odpovediach respondentov.

Validitu a reliabilitu výskumu zabezpečuje dotazník založený na uznávanom európskom rámci *DigComp 2.2*. Pilotné testovanie umožnilo overiť zrozumiteľnosť a relevantnosť otázok pre cieľovú skupinu. Konštruktívnu validitu dotazníka budeme skúmať po získaní všetkých rozhovorov na základe porovnania výsledkov dotazníka (objektívnejšie meranie) a sebahodnotenia respondentov v rozhovoroch (subjektívne meranie). Reliabilitu (overenie vnútornej konzistencie dotazníka) overíme použitím Cronbachovho alfa koeficientu v hlavnej fáze výskumu po získaní väčšej vzorky respondentov.

PREDBEŽNÉ VÝSLEDKY A NÁZNAKY TRENDOV

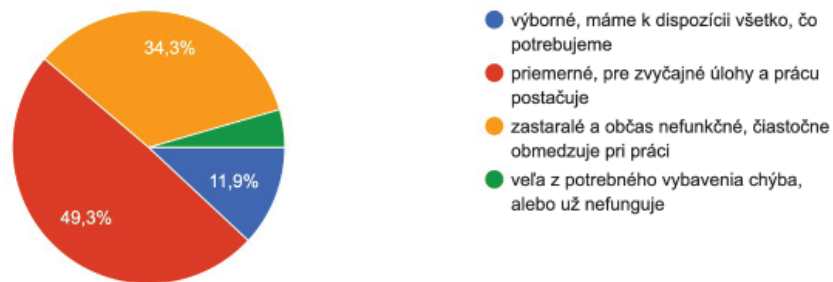
Počas pilotného testovania na malej a nereprezentatívnej vzorke sa nám podarilo získať odpovede od pracovníkov na 13 rôznych pracovných pozíciách, ako katalogizátor, správca systému, správca digitálnej knižnice, pracovník na oddelení PR, grafik, pracovník v službách, pracovník s kumulovanou pozíciou, riadiaci pracovník a ďalšie. Zaujímavým bolo subjektívne vnímanie hardvérového a softvérového vybavenia pracovísk respondentmi (súčasť dotazníka počas pilotného testovania – **Graf 1** a **Graf 2**). Pozitívne nás prekvapila veľmi nízka miera negatívneho hodnotenia hardvérového vybavenia pracovísk (len 4,5 %, zelená farba) a softvérového vybavenia pracovísk (v tomto prípade bolo vybavenie hodnotené ako zastarané a obmedzujúce pri práci, a to až 25,4 %). Táto problematika bude predmetom sledovania aj v hlavnom testovaní zamestnancov.

V pilotnom testovaní na nereprezentatívnej vzorke sa ukázalo, že overovanie dôveryhodnosti zdrojov je bežnou a častou zručnosťou a praxou (otázka z oblasti *Informačná a dátová gramotnosť*, podľa rámca *DigComp 2.2*). Dôveryhodnosť zdrojov, z ktorých čerpá informácie, si neoveruje 19,5 % (16,5 %, 1,5 % a 1,5 %) pracovníkov PFI (**Graf 3**).

Z pilotného testovania na nereprezentatívnej vzorke z otázky v oblasti *Tvorba digitálneho obsahu* vyplýva výborná až veľmi dobrá úroveň znalostí o autorských právach a licencovaní digitálneho obsahu (**Graf 4**). Sme si však vedomí, že táto otázka by vyzerala inak, ak by sme ju chceli otestovať napríklad uvedením aspoň dvoch alebo troch rôznych spôsobov licencovania digitálneho obsahu v online prostredí. Koreláciu

Ako hodnotíte hardvérové vybavenie, ktoré máte na pracovisku k dispozícii? (počítač, skener, tlačiareň, fotoaparát, kamera a iné zariadenia, zabez...napr. čítačky, obrazovky, internetové pripojenie)

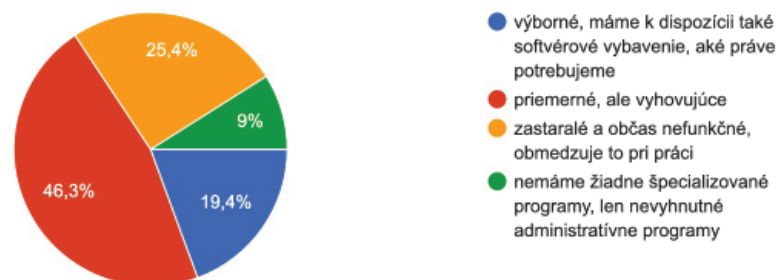
67 odpovedí

GRAF 1 HODNOTENIE HARDVÉROVÉHO VYBAVENIA PRACOVÍSK

Ohodnoťte softvérové vybavenie pracoviska (bežné programy pre administratívnu prácu, ale aj špecializované programy, alebo databázové systémy)

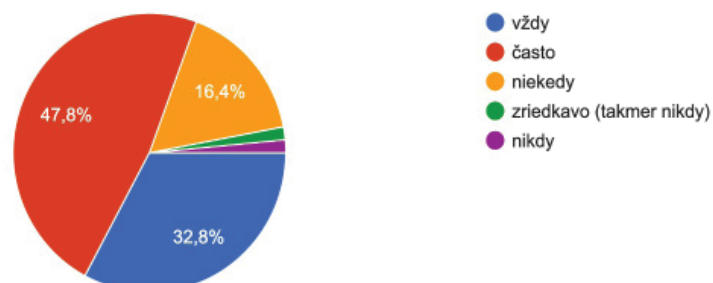
67 odpovedí

GRAF 2 HODNOTENIE SOFTVÉROVÉHO VYBAVENIA PRACOVÍSK

Hodnotenie informácií: Ako často si overujete dôveryhodnosť zdrojov, z ktorých čerpáte informácie na internete?

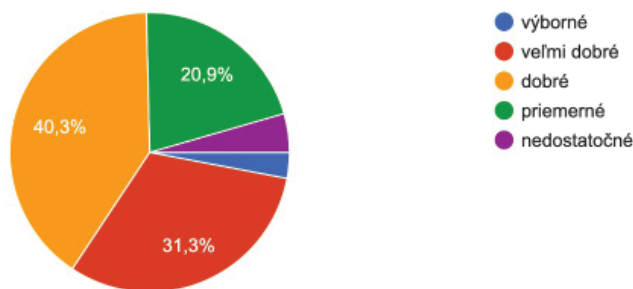
67 odpovedí

GRAF 3 FREKVENCIA OVEROVANIA DÔVERYHODNOSTI INFORMAČNÝCH ZDROJOV

Autorské práva a GDPR: Ako by ste ohodnotili svoje znalosti o autorských právach, GDPR a licencovaní v súvislosti s digitálnym obsahom?

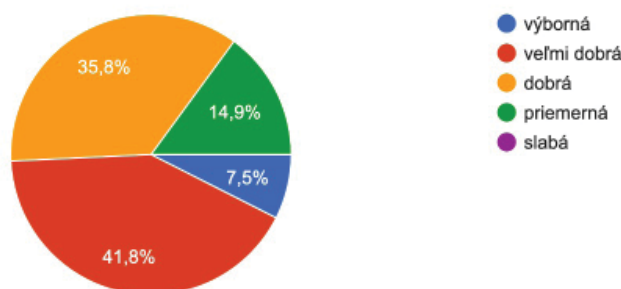
67 odpovedí

GRAF 4 HODNOTENIE VLASTNÝCH ZNALOSTÍ V OBLASTI AUTORSKÝCH PRÁV, GDPR A LICENCOVANIA DIGITÁLNEHO OBSAHU

Ako celkovo hodnotíte svoju úroveň digitálnych kompetencií? (Kompetencie sú súborom znalostí a zručností potrebných na zvládnutie určitej úlohy)

67 odpovedí

GRAF 5 HODNOTENIE ÚROVNE VLASTNÝCH DIGITÁLNYCH KOMPETENCIÍ

odpovedí na túto otázku sa pokúsime získať z pološtruktúrovaných rozhovorov.

Rovnako bola *vnímaná* úroveň vlastných digitálnych kompetencií. Takmer 50 % respondentov z nereprezentatívnej vzorky ju vyhodnotilo ako výbornú až veľmi dobrú (Graf 5).

DISKUSIA

Sme si vedomí, že zo získaných údajov na nereprezentatívnej vzorke respondentov nie je možné robiť zovšeobecňujúce závery. Práve preto sa budeme snažiť získať čo najväčšiu vzorku odpovedí v hlavnej fáze výskumu. Uvedomujeme si, že náročnosť dotazníka na čas (jeho vypracovanie zabralo 12 – 20 minút, ale predpokladáme, že v upravenej podobe to bude viac ako 25 minút)

odrádza od jeho vyplnenia alebo dokončenia. Do úvahy musíme brať aj skutočnosť, že oslovených respondentov môžeme motivovať k vyplneniu jedine prosbou o spoluprácu a otvoreným a jasným deklarovaním cieľa výskumu s garanciou ochrany osobných údajov a anonymizácie výskumu. V štruktúrovaných rozhovoroch by sme sa chceli zamerať na subjektívne vnímanie technologických zmien zamestnancami na rôznych pracovných pozíciách a porovnať ich so získanými údajmi z hlavnej fázy výskumu. V každom prípade nám pilotný výskum priniesol mnoho otázok týkajúcich sa správnosti merania a získania relevantnej vzorky. Taktiež nás ubezpečil, že získané odpovede budú zaujímavé a môžu pomôcť inštitúciám alebo ich zriaďovateľom pri plánovaní zmien a tvorbe strategických politík v oblasti digitálnej a/alebo udržateľnej budúcnosti. Pilotný výskum nás rovnako utvrdil v tom, že všetky otázky dotazníka boli relevantné vzhľadom na ich interpretáciu a vníma-

nie zo strany zamestnancov vo všetkých typoch oslovovaných inštitúcií, t. j. pracovníci v týchto typoch inštitúcií sa stretávajú s rovnakými problémami a v oblasti digitálnych zručností stoja pred podobnými výzvami. Na základe uvedeného predpokladáme, že v tejto oblasti nebudú potrebné ďalšie úpravy dotazníka.

ZÁVER

V článku sme predstavili metodológiu prebiehajúceho výskumu zameraného na digitálne kompetencie zamestnancov pamäťových a fondových inštitúcií na Slovensku. Pilotné testovanie dotazníka, realizované na malej a nereprezentatívnej vzorke, prinieslo cenné poznatky o zrozumiteľnosti a relevantnosti otázok v dotazníku, ako aj o stratégii oslovovania respondentov. Predbežné výsledky naznačujú, že pracovníci pamäťových a fondových inštitúcií na Slovensku vnímajú svoje informačné (vyhľadávanie informácií a i.) a kooperačné kompetencie (spolupráca v digitálnom

prostredí) ako veľmi dobré až dobré, svoje znalosti licencovania digitálneho obsahu vnímajú ako dobré až veľmi dobré a polovica z nich hodnotí svoje digitálne kompetencie ako výborné až veľmi dobré. Nereprezentatívna vzorka z pilotného prieskumu však naznačuje horšie vnímanie a sebahodnotenie v oblasti riešenia problémov a vysokú potrebu ďalšieho vzdelávania v oblasti tvorby digitálneho obsahu a riešenia problémov. Tieto zistenia budú zohľadnené pri finalizácii dotazníka a plánovaní hlavnej fázy výskumu. Očakávame, že hlavný výskum, kombinujúci kvantitatívne a kvalitatívne údaje, poskytne komplexný obraz o skúmanej problematike a prispeje k tvorbe efektívnych stratégií pre rozvoj digitálnych kompetencií v kultúrnom sektore.

Výsledky výskumu môžu byť užitočné pre tvorcov politik, zriaďovateľov inštitúcií, ale aj samotných zamestnancov. Taktiež by mohli prispieť k napĺňaniu cieľov digitálnej transformácie a zvyšovania kvalifikácie. Dúfame, že zistené informácie vyvolajú otvorenú a užitočnú diskusiu s cieľom iniciovať ďalšie výskumy v tejto oblasti.

Výskum bol podporený výskumným grantom z Fondu na podporu umenia v roku 2024.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

- COLDWELL-NEILSON, Jo. 2017. Digital Literacy – a driver for curriculum transformation. In: *Proceedings of the Higher Education Research and Development Society of Australasia Conference, HERDSA, 17 27-30 June*. Online. Western Sydney University: Ruth Walker & Simon Bedford, s. 84 – 94. Dostupné na: <https://wordpress-ms.deakin.edu.au/decodingdigitalliteracy/wp-content/uploads/sites/139/2019/12/herdsa2017digitalliteracyaccepted.pdf>. [zobrazené 2025-03-02].
- ČERNÝ, Michal. 2021. *Informační gramotnost na středních školách: co, jak a proč?*. Metodický portál RVP.cz. Online. 2021-05-24. Dostupné na: <https://clanky.rvp.cz/clanek/c/G/22760/informacni-gramotnost-na-strednich-skolach-co-jak-a-proc-.html>. [zobrazené 2022-10-09].
- ČERNÝ, Michal. 2019. *Digitální kompetence v transdisciplinárním nahlédnutí: mezi filosofií, sociologií, pedagogikou a informační vědou*. Brno: Masarykova univerzita.
- DOMBROVSKÁ, Michaela. 2018. *Informační gramotnost jako veřejný zájem, politika a norma: Návod na tvorbu koncepčních dokumentů v oblasti informačního vzdělávání*. Praha: Karolinum.
- eEurope 2002. 2000. Eur-Lex. Online. Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=legisum:l24226a>. [zobrazené 2025-03-02].
- eEurope 2005. 2002. Eur-Lex. Online. Dostupné na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=legisum:l24226>. [zobrazené 2025-03-02].
- FERRARI, Anusca. 2013. *DIGCOMP: A Framework for Developing and Understanding Digital Competence in Europe*. Online. European Union. Dostupné na: <http://digcomp.org.pl/wp-content/uploads/2016/07/DIGCOMP-1.0-2013.pdf>. [zobrazené 2025-03-02].
- FERRARI, Anusca. 2012. *Digital Competence in Practice: An Analysis of Frameworks*. Online. European Union. Dostupné na: <https://ifap.ru/library/book522.pdf>. [zobrazené 2025-03-02].
- Horizon 2020. 2020. Online. European Commission. Dostupné na: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-2020_en. [zobrazené 2025-03-02].

- Horizon Europe. 2021. European Commission: Research and Innovation. Online. Dostupné na: https://research-and-innovation.ec.europa.eu/funding/funding-opportunities/funding-programmes-and-open-calls/horizon-europe_en. [zobrazené 2025-03-02].
- HRDINÁKOVÁ, Ľudmila. 2011. *Informačná gramotnosť ako kľúčová kompetencia pre 21. storočie*. Bratislava: Stimul.
- Iniciatíva i2010 – Európska informačná spoločnosť pre rast a zamestnanosť. 2005. Eur-Lex. Online. Dostupné na: [http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/com/com_com\(2005\)0229_/com_com\(2005\)0229_sk.pdf](http://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2004_2009/documents/com/com_com(2005)0229_/com_com(2005)0229_sk.pdf). [zobrazené 2025-03-02].
- JANSSEN, José et al. 2013. Experts' views on digital competence: Commonalities and differences. *Computers & Education*. Online. roč. 68, s. 473 – 481. Dostupné na: <https://doi.org/https://doi.org/10.1016/j.compedu.2013.06.008>. [zobrazené 2025-03-03].
- JINDRA, Jaroslav et al (ed.). 2020. *Analýza existujúcich profilů digitálních kompetencí a standardů poskytovatelů vzdělávání v oblasti digitálních kompetencí: Výstup KA 01, č. 2*. Online. Dostupné na: <https://media.portaldigi.cz/a835d570-5a39-4cac-829e-e90c3250c9a5>. [zobrazené 2025-03-01].
- KELENTRIČ, Marijana; Karianne HELLAND a Ann-Thérèse ARSTORP. 2017. *Professional Digital Competence Framework for Teachers*. Online. Oslo: The Norwegian Centre for ICT in Education. Dostupné na: https://www.udir.no/globalassets/filer/in-english/pfdk_framework_en_low2.pdf. [zobrazené 2024-02-28].
- LIM, Cher Ping; Ching Sing CHAI a Daniel CHURCHILL. 2011. A framework for developing preservice teachers' competencies in using technologies to enhance teaching and learning. *Educational Media International*. roč. 48, č. 2, s. 69 – 83.
- Lisabonská stratégia: konkurencieschopnejšia Európa, s novými a lepšími pracovnými príležitosťami. 2000. European Parliament. Online. Dostupné na: <https://www.europarl.europa.eu/highlights/sk/1001.html>. [zobrazené 2025-03-02].
- MELICHEROVÁ, Michaela. 2018. Digitálne kompetencie informačných profesionálov: informačný profesionál – knihovník 2.0. *Knižnica*. Online. roč. 19, č. 3, s. 4 – 12. Dostupné na: https://www.snk.sk/images/Edicna_cinnost/Casopis_Kniznica/2018/Kniznica_2018_03.pdf. [zobrazené 2025-03-02].
- New Skills Agenda for Europe. 2016. European Parliament. Online. Dostupné na: <https://www.europarl.europa.eu/legislative-train/package-inclusive-labour-markets/file-new-skills-agenda-for-europe>. [zobrazené 2025-03-02].
- REDECKER, Christine. 2017. *European Framework for the Digital Competence of Educators: DigCompEdu*, EUR 28775 EN. Online. Luxembourg: Publications Office of the European Union. Dostupné na: <https://publications.jrc.ec.europa.eu/repository/handle/JRC107466>. [zobrazené 2025-03-02].
- STRUHÁRIKOVÁ, Zuzana. 2022. Digitálna gramotnosť, technologické zázemie detí a ich vplyv na vnímanie rizík digitálneho prostredia. *ITlib*. Online. č. 1 – 2, s. 12 – 19. Dostupné na: <https://doi.org/http://doi.org/10.52036/1335793X.2022.1-2.12-19>. [zobrazené 2025-03-02].
- UNESCO Institute for Statistics. 2018. A Global Framework of Reference on Digital Literacy Skills for Indicator 4.4.2. In: *Information Paper No. 51*. Online. Montreal: UNESCO Institute for Statistics. Dostupné na: <https://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/ip51-global-framework-reference-digital-literacy-skills-2018-en.pdf>. [zobrazené 2025-03-02].
- Digital competence frameworks for teachers, learners and citizens. 2025. UNESCO-UNEVOC. Online. Dostupné na: <https://unevoc.unesco.org/home/Digital+Competence+Frameworks/lang=en/filt=cup#tbar>. [zobrazené 2025-03-02].
- VUORIKARI, Riina; Stefano KLUZER a Yves PURIE. 2022. DigComp 2.2: The Digital Competence Framework for Citizens: With new examples of knowledge, skills and attitudes. In: *JRC128415*. Luxembourg: Publications Office of the European Union.

PONUKA REKVALIFIKAČNÉHO VZDELÁVANIA

Katedra knižničnej a informačnej vedy Filozofickej fakulty Univerzity Komenského v Bratislave otvára **akreditovaný rekvalifikačný program** pre pracovníkov knižníc bez odborného knihovníckeho vzdelania a/alebo záujemcov o prácu v knižnici. V rámci programu sú k dispozícii dva nezávislé moduly:

1. Manažment a organizácia knižničných zbierok;
2. Knižničné služby a interakcia s používateľmi.

Akreditovaný rekvalifikačný program je určený pre absolventov SŠ s maturitou alebo VŠ iného než knihovníckeho zamerania.

Najbližší termín vzdelávania: september 2025 – 2026

Bližšie informácie a možnosti prihlasovania nájdete na <https://fphil.uniba.sk/katedry-a-odborne-pracoviska/kkiv/ve-rejne-akcie/rekvalifikacne-vzdelavanie/>.

OBRAZ ŽIDOVSKÝCH KULTÚRNYCH PERIODÍK V RAKÚSKU

PHDR. EMANUEL ORBAN, PHD.

emoorbo@gmail.com
Slovenské národné múzeum –
Múzeum židovskej kultúry
www.snm.sk

Purpose: Cultural periodicals represent an important part of a nation's cultural heritage. They also serve as mass media through which valuable information on the life of a particular ethnic group can be communicated to the public. The article discusses the role and focus of two Austrian cultural periodicals *Wina: Das Jüdische Stadtmagazin* and *Die Gemeinde Insider* published by the Jewish community in Vienna.

Methodology: The author provides an overview of the periodicals' focus using content analysis procedures.

Results: The content of the studied periodicals mainly relates to cultural and political aspects of the life of the Jewish minority in Europe.

Conclusions: Readers of these periodicals can learn about issues affecting the life of the Jewish minority in Europe that are not widely known. Issues of the periodicals are available in the library of the Slovak National Museum – Museum of Jewish Culture for study in person or borrowing.

Keywords: cultural heritage, cultural periodicals, Jewish community, Austria, Slovak National Museum, Museum of Jewish Culture, content analysis

ÚVOD

Časopisy ako periodiká kultúrnej komunikácie zohrávajú dôležitú úlohu v šírení informácií. Predstavujú významnú vizitku vydavateľskej inštitúcie, pretože sa usilujú reprezentovať jej dobré meno navonok. Súčasne ide aj o tzv. marketingový princíp budovania značky ako reklamného produktu. Úspech časopisov, prejavujúci sa priaznivým povedomím o nich, spočíva predovšetkým v ich predaji.

V rámci hodnotenia celkovej úrovne periodík sa berie do úvahy nielen ich tematická (obsahová koncepcia príspevkov), ale aj formálna (vizuálna) stránka. Logicky možno predpokladať, že čitateľ si najskôr všimne titulnú stranu daného periodika, ktorá by mala spĺňať základné estetické kritériá, ako farebný kontrast, vhodná typografia a výstižný názov so sloganom.

Titulná strana zvyčajne obsahuje názov periodika (najčastejšie sa využívajú verzálky, prípadne kapitálky), ďalej (stručný a výstižný) slogan, vystihujúci hlavnú myšlienku periodika, a tiež ročník, číslo a rok vydania. Hlavným cieľom titulnej strany je upútať pozornosť čitateľa. Na zadnej strane periodika bývajú umiestnené reklamné inzeráty alebo informácie o spoločenských podujatiach.

Tematická štruktúra periodika musí byť v súlade so zákonom č. 265/2022 Z. z. o vydavateľoch publikácií a o registri v oblasti médií a audiovizie. Periodikum zvyčajne pozostáva z obsahu, tirážnych údajov, z úvodníka (editoriálu), ktorého autorom je spravidla šéfredaktor alebo vedúci vydania, a jadra časopisu, teda samotných príspevkov, reprezentujúcich rôznorodé žánre, ako úvahy, rozhovory, reportáže, fejtóny či stĺpčeky.

Kľúčovým objektom skúmania periodickej tlače môžu byť aj sociálne skupiny a etnické menšiny, pričom dôraz sa kladie na spôsob života v príslušnej komunite. Typickým príkladom je židovská komunita, ktorá prežila mnohé historické útrapy na vlastnej koži, ako holokaust a antisemitizmus. V hlavnom meste Rakúska vo Viedni vychádzajú časopisy, ktoré vydáva židovské spoločenstvo, konkrétne ide o tematicky navzájom podobné mesačníky *Wina* a *Die Gemeinde*.

Časopis *Wina* informuje o židovskej komunite ako celku, približuje podujatia a výstavy reflektujúce dejiny židov v európskom priestore, ale aj príbehy preživších holokaust. Zároveň má charakter mestského časopisu. Časopis *Die Gemeinde* sa zameriava na dejiny židovskej náboženskej obce vo Viedni a dokumentuje významné kultúrne a politické udalosti.

Zámerom príspevku je priblížiť informačné posolstvo uvedených periodických publikácií, ktoré boli vydané v roku 2024.

KULTÚRNE PERIODIKÁ

Kultúrne periodiká prispievajú k zveľaďovaniu kultúrneho dedičstva národa. Používa sa v nich neutrálny (bežne používaný, nie odborný) jazykový štýl, aby bol obsah dostupný čo najširšiemu spektru čitateľov. Umelecká kompozícia periodík stavia na experimentácii s kontrastom rôznorodých farieb – teplých, studených, achromatických a podobne.

Fotografie v príspevkoch vizualizujú a približujú obsah a opisované udalosti kultúrneho periodika. Vo svojej podstate akoby rekonštruovali spôsob života príslušných spoločenstiev, ktorý je zachytený v článkoch, preto musia byť vo vysokej kvalite. Zároveň reprezentujú časopis ako médium kultúrnej komunikácie.

Dôležitým kritériom kvality kultúrnych periodík je informačne nasýtený obsah, ktorý dokazuje záujem autorov o skúmanú problematiku. Hoci sa tvorcovia periodika snažia skúmať problematiku do hĺbky, musia mať aj schopnosť zovšeobecňovať poznatky, keďže pri tvorbe príspevkov sú limitovaní predpísaným rozsahom (počet znakov, slov) autorských hárkov. Súčasne musia vedieť rozlíšiť podstatné informácie od nepodstatných.

Autormi príspevkov sú odborníci v skúmanej problematike, ktorí sú súčasťou redakčného kolektívu kultúrneho periodika – ide o šéfredaktorov, interných či externých redaktorov a domácich alebo zahraničných korešpondentov. Spravidla si vymieňajú poznatky, informujú verejnosť o témach, podujatiach, aktivitách, osobnostiach spoločenského a kultúrneho života a problémoch, prípadne navrhujú možnosti ich riešenia a podobne.

Časopisy ako kultúrne periodiká teda reflektujú novodobé kultúrne a spoločenské trendy v globálnom význame.

EVIDENCIA KNIŽNIČNÉHO FONDU

Rakúske kultúrne periodiká *Wina* a *Die Gemeinde* sú súčasťou knižničného fondu Slovenského národného múzea – Múzea židovskej kultúry v Bratislave (ďalej SNM – MŽK). Sú zaradené v čiastkovom fonde F2, ktorý obsahuje tituly periodík a seriálov (noviny, časopisy, zborníky, kalendáre, ročenky, výročné správy a pod.). Z Viedne sú distribuované jedenkrát do mesiaca formou poštovej zásielky. Zamestnanci

SNM – MŽK označia (spravidla na prvej strane) kultúrne periodiká veľkou evidenčnou pečiatkou s logom SNM – MŽK a následne ich uložia do tvrdých dosiek, ktoré zabezpečujú ochranu dokumentov pred ich mechanickým poškodením, podľa príslušného kalendárneho roka.

Medzinárodné desatinné triedenie napomáha v bibliografických kartotékach a súpisoch systematicky triediť a hierarchicky usporiadať obsahovo blízke dokumenty. Zo systematických tabuliek možno vyčítať príslušnú spoločenskovednú oblasť vedeckého bádania. Na základe indexácie kultúrnych periodík ako knižničných dokumentov sa dajú určiť najčastejšie používané témy, napríklad antisemitizmus (kód 323.12 = 924), genocída (kód 341.85), výchova a vzdelávanie (kód 37), židovské múzeá (kód 069), synagógy (kód 726.3), nacistické koncentračné tábory (kód 343.819.5) a holokaust židov počas druhej svetovej vojny (kód 341.485 = 924). Pri katalogizácii kultúrnych periodík v knižnično-informačnom systéme KOHA sa využívajú aj uvedené tematické skupiny.

WINA

Časopis vychádza v tlačenej podobe ako mesačník od októbra 2011.

Podnázov: *Das jüdische Stadtmagazin/Časopis židovského mesta*

Charakteristika: Prináša informácie o židovskej kultúre v Rakúsku, reflektuje umelecké a hudobné hodnoty, ako aj spravodajské udalosti zo zahraničia.

Adresa redakcie: JMV– Jüdische Medien und Verlags-GmbH, Seitenstettengasse 4, 1010 Wien

ISSN: 2307-5341

Šéfredaktorka: Julia Kaldoriová

ÚVODNÍK

Úvodník (editoriál) má široké tematické zameranie. Na jednej strane reflektuje aktuálne spoločenské dianie, na druhej strane preniká do histórie zdôraznením dôležitých udalostí, ktoré ovplyvnili židovské etnikum. Pravidelne predstavuje osobnosti judaizmu.

V januárovom a februárovom čísle (1 – 2/2024) sa šéfredaktorka venuje izraelskému masakru v Gaze, pri ktorom zahynulo mnoho Palestínčanov – nepriamo ho prirovnáva k holokaustu. Šéfredaktorka v texte uvádza myšlienky amerického proza-

ika a dramatika Elieho Wiesela, nesúce sa v duchu empatie a spolupatričnosti voči slabším. Podľa nej obeť vojny „reprezentujú“ slabších jedincov a odsúdeniahodné je aj kruté mučenie židovských žien a dievčat militantným teroristickým hnutím z Hamasu.

Často diskutovanou témou je aj problematika sexuálneho násillia. Marcové číslo (3/2024) sa sústreďuje práve na tento sprievodný jav vojnových konfliktov v nacistických koncentračných táboroch alebo počas genocídy v Rwande.

Aprílový úvodník (4/2024) pripomína starozákonného proroka Mojžiša ako zakladateľa judaizmu. Špecifický význam má pre židovskú komunitu aj Sviatok nekvasených chlebov – Pesach, ktorý symbolizuje vyslobodenie Židov z egyptského otroctva pod vedením Mojžiša. Slávi sa v jarných mesiacoch.

Z významového hľadiska je potrebné neustále pripomínanie kľúčových historických medzníkov židovského národa – vyhodenie Veľkej synagógy do vzduchu vo Varšave (16. mája 1943), počas ktorej zahynulo 1 000 židov, oslobodenie koncentračného tábora Mauthausen-Gusen (5. mája 1945), kapitulácia Nemecka a skončenie druhej svetovej vojny. Májový úvodník (5/2024) sústreďuje pozornosť aj na premiéra Davida Bena Guriona, ktorého pričinením vznikol štát Izrael. Podľa vtedajšieho nariadenia mala byť garantovaná sociálna a politická rovnosť všetkým občanom bez ohľadu na náboženstvo, rasu a pohlavie.

Rozmach antisemitských nálad v spoločnosti súvisí s neustálou demonizáciou etnika a z toho prameniacich predsudkov a mýtov o židovskom náboženstve. Židia boli často obviňovaní z travičstva (otrava studní) a mnohokrát dochádzalo aj k masovým vraždám. Nenávisť voči Izraelu naberaá aj v súčasnosti na plnej sile. Týmto úvahám sa venuje júnový úvodník (6/2024).

Konflikty medzi Hizballáhom a Izraelom sa neustále stupňujú. Rastúce napätie si vo svojich dielach všíma aj izraelský publicista a prozaik Amos Kenan. Šéfredaktorka v júlovom a augustovom vydaní (7 – 8/2024) cituje Kenanove myšlienky slobody a pokoja, ktoré sú stále aktuálne.

Septembrové číslo (9/2024) v úvodníku neopomína ani kampaň OSN proti násilliu páchanému na ženách, ktorá sa virálne šíri sociálnymi médiami. Jej výsledkom boli viaceré podporné zhromaždenia a aktivity zamerané na práva žien. Venuje sa aj problémom domáceho násillia v Rakúsku a fyzickému, psychickému i sexuálnemu týraniu žien.

Januárové a februárové dvojčíslo (1 – 2/2024) prináša rozhovor so Stephanom Grigatom, politológom, riaditeľom mimovládnej organizácie, absolventom univerzít vo Viedni a v Berlíne, na tému antisemitizmus v Rakúsku. Kľúčovou oblasťou jeho bádania je teória a kritika antisemitizmu. Grigat jasne pomenúva negatívne účinky iránskeho režimu na spoločnosť, zmieňuje sa aj o islamskom džiháde na Izrael z pásma Gazy.

V podobnom duchu sa nesie aj rozhovor s Andreasom Pehamom, výskumníkom v oblasti pravicového extrémizmu a antisemitizmu, zamestnancom Dokumentačného centra Rakúska (DÖW). Článok prináša témy ako radikalizácia spoločnosti vrátane úlohy islamskej náboženskej komunity. V boji proti extrémizmu by sa podľa Pehama mali viac angažovať učitelia prostredníctvom akčných programov zameraných na demokratickú výchovu ako kľúčovú oblasť politického vzdelávania.

Kultúrna rubrika časopisu si pripomína 150. výročie narodenia rakúskeho skladateľa, hudobného teoretika a židovského emigranta Arnolda Schönberga, autora hry *Biblická cesta*, ktorá približuje sionistické otázky na príklade príbehu Árona a Mojžiša. Muziko-

logička Ulrike Antonová, zaoberajúca sa rakúsko-židovskou hudobnou históriou, vedie Schönbergovo centrum.

Zaujímavé informácie z oblasti technológií sprostredkúva článok o umelej inteligencii od Violy Heilmannovej. Autorka predstavuje amerického židovského podnikateľa Sama Altmana, riaditeľa neziskovej organizácie OpenAI a vynálezcu ChatGPT. Sam Altman sa zameriava na výskum umelej inteligencie. Autorka vyzdvihuje výhody aj negatíva automatizácie a umelej inteligencie.

Článok Reinharda Engela *Kto vynašiel mikinu?* opisuje vznik pracovného odevu a historický príbeh bratov Williama a Abrahama Feinbloomovcov, amerických židovských podnikateľov.

Marcové vydanie (3/2024) sa venuje Konradovi Mautnerovi, folkloristovi, zberateľovi ľudových piesní a synovi židovského textilného priemyselníka Ivana Mautnera. Putovná výstava o Konradovi Mautnerovi bola inštalovaná v Etnografickom múzeu v Grazi.

Klaviristka Andrea Linsbauerová informuje o hudobných projektoch v Rakúsku a o osobnostiach rakúskej hudobnej scény, ako Fritz Kreisler (husľový virtuóz), Oscar Straus (operetný skladateľ) či Erich Zeisel, Walter Jurmann, Alexander Zemlinsky, Arnold Schönberg (hudobní skladatelia). Článok *Medzi diktatúrou a identitou* je nielen o hudobnom skladateľovi Alexandrovi Raskatovovi, absolventovi konzervatória v Moskve a členovi Asociácie súčasnej hudby, ale aj o hudobnom spracovaní Orwellovej *Zvieracej farmy* vo Viedenskej štátnej opere.

Portrét herečky, režisérky a divadelníčky Anny Marie Krassniggovej prezentuje kariérne úspechy tejto osobnosti. Jej srdcovkou je dolnorakúsky divadelný festival zastrešujúci viaceré izraelské projekty.

Kuriózne informácie o židovskej komunite sprostredkúva izraelská historička umenia Elana Shapira z Viedenskej univerzity. Propalestínske demonštrácie v Rakúsku vníma ako akt popierania masakry v Gaze.

Aprílové číslo (4/2024) prináša rozhovor s lekárom, moderátorom relácií so zameraním na zdravotnícke témy v rakúskej televízii ORF a autorom knižnej publikácie *Schlank auf Rezept* Siegfriedom Merynom. V rozhovore predstavuje účinky liekov, ktoré sa dostali na rakúsky trh.

Maďarsko-židovská podnikateľka Suzi Weiss-Fischmannová sa preslávila v oblasti profesionálnej manikúry. Jej matka prežila holokaust a otec vykonával nútené práce na ruskom fronte.

Profesorka lingvistiky na Viedenskej univerzite

Eszter Szendrőiová vysvetľuje význam jidiš a prínos židovskej kultúry pre spoločnosť. V článku sa taktiež nachádzajú životopisné informácie o dramatikovi a autorovi divadelných inscenácií Hugovi von Hofmannsthalovi. Literárna výstava o jeho diele bola inštalovaná v Divadelnom múzeu vo Viedni.

Májové číslo (5/2024) obsahuje rozhovor s rakúskou lingvistkou a vysokoškolskou profesorkou na Viedenskej univerzite Ruth Wodakovou, ktorá sa venuje vývoju antisemitizmu v európskom kontexte, nárastu pravicového extrémizmu v spoločnosti a izraelskej politike.

Sociologička Karin Stögnerová je absolventkou Viedenskej univerzity a v dizertačnej práci sa špecializovala na antisemitizmus a sexizmus. Je autorkou publikácií *Historicko-spoločenské konštelácie* (2024) a *Kritická teória a feminizmus* (2022). Karin Stögnerová sa v rozhovore venuje právam žien, ako aj negatívnym aspektom islamu a nenávisti voči židom.

Pozoruhodné informácie sprostredkúva reportáž o izraelských špeciálnych vojakoch. Autor Tal Leder v nej rozoberá iránsky útok na Izrael zo 14. apríla 2024, počas ktorého boli na Izrael vypálené drony a rakety. Situáciu sa podarilo stabilizovať pomocou rýchlej reakcie protivzdušnej obrany Izraela a USA. V Izraeli platí povinnosť absolvovať vojenskú službu, ktorá trvá dva až tri roky, a to nielen pre 18-ročných mužov, ale aj pre ženy.

Kultúrna rubrika prináša informácie o rekonštrukcii synagógy v Sankt Pöltene, jej histórii, kultúrno-vzdelávacích podujatiach a expozíciách.

Júnové číslo (6/2024) prináša rozhovor s nemec-kou výskumníčkou a odborníčkou na antisemitizmus Monikou Schwarz-Frieselovou, ktorá je autorkou publikácie *Toxický jazyk a intelektuálne násilie*. V rozhovore upozornila na šíriacu sa nenávisť voči židom a Izraelu, najmä v pravicových politických stranách. Moniku Schwarz-Frieselovú prijal v rakúskom parlamente predseda Wolfgang Sobotka.

Ďalší rozhovor predstavuje historičku a splnomocnenkyňu pre boj proti antisemitizmu v USA Deborah Esther Lipstadtovú, známu z právneho sporu s britským historikom Davidom Irvingom, popieraním holokaustu. Deborah Lipstadtová sa vyjadruje aj k vojne v Gaze a odmieta šírenie antisemitizmu, súvisiace s útokom v októbri 2023.

Rakúsky židovský spisovateľ Doron Rabinovici sa venuje útokom na židov. Je iniciátorom viacerých projektov zameraných na podporu Izraela. Za zmienku stoja myšlienky americkej filozofky Hannah Arendtovej: „Ak ste napadnutý ako Žid, musíte sa brá-

niť ako Žid,“ ktoré sú preňho inšpiráciou do života. V časopise je venovaný priestor aj spomienke na konzula a portugalského diplomata Aristidesa de Sousa Mendes, záchrancu židov.

Júlové a augustové dvojčíslo (7 – 8/2024) rekonštruje príbeh Dalie Grinfeldovej, mladej židovskej politickej aktivistky, ktorá bojuje za hodnoty spravodlivosti a participácie na medzinárodnej úrovni v organizácii Anti-Defamation League. Dalia Grinfeldová ako bojovníčka proti antisemitizmu sa zúčastnila konferencie pod záštitou rakúskeho spolko-vého kancelára.

Dvojčíslo prináša aj rozhovor so sociológom a politológom Andreasom Kranebitterom, autorom knihy *Konštrukcia zločinov*, ktorý viedol Archív pre dejiny sociológie na Univerzite v Grazi. V súčasnosti vedie Dokumentačný archív rakúskeho odboja.

Publicista Harry Bergmann, bývalý pracovník reklamnej agentúry, v rozhovore odкрýva osobné názory na domácu politiku Rakúska a vyzýva na obnovu demokratických hodnôt v Európe. Podľa neho je písanie najlepšou formou obrany voči dezinformáciám o vojne v Izraeli.

Článok *Židovský život pod povrchom* približuje príbeh židovskej mestskej štvrte v Syrakúzach. Hlavná

pozornosť autora je upriamená na Kostol San Filippo Apostolo, pod ktorým archeológovia objavili najstarší európsky židovský rituálny kúpeľ zo stredoveku a vzácny artefakt – keramický hrnček s hebrejskou abecedou.

Spracovanie muzeálnych predmetov z múzea Kammerhof Bad Aussee predstavuje Monika Löscherová, členka pracovnej skupiny.

Septembrové číslo (9/2024) prináša rozhovor s izraelským manažérom Yehoshuom Gleitmanom, ktorý sa venuje výskumu v oblasti high-tech. Ako člen operačného výboru na Hebrejskej univerzite v Jeruzaleme a vedecký koordinátor pre priemysel približuje aktuálnu situáciu izraelskej ekonomiky a hodnotí aj hospodársku politiku Izraela.

Zaujímavé informácie sprostredkúva rozhovor s Michaelom Galibom, podpredsedom Israelitische Kultusgemeinde Wien (IKG), zástupcom Asociácie bucharských židov a zakladateľom organizácie združujúcej medzikultúrne a medzináboženské stretnutia Trialog Institute.

Podnikateľ Hannes Winkelbauer distribuuje jedlá (omáčky, pochutiny a nápoje) do obchodov s potravinami. Rozhovor s obchodníkom, ktorý má toto povolanie v krvi, prináša príbeh nielen o jeho starom otcovi, ktorý založil obchod so zeleninou už v roku 1929 v centre Viedne, ale aj o jeho voľnočasových aktivitách, športe a duchovne.

Kultúrna rubrika informuje o filmovom festivale v Salzburgu zameranom na kriminálne príbehy.

Záver čísla približuje Židovské múzeum v Mníchove, ktoré prezentuje sviatky, náboženské rituály a základné piliere judaizmu.

DIE GEMEINDE

Časopis vychádza v tlačenej podobe od roku 1948 ako mesačník (s prestávkou v rokoch 1950 – 1957).

Podnázov: *Offizielles Organ der Israelitischen Kulturgemeinde Wien/Oficiálny orgán židovskej kultúrnej komunity vo Viedni*

Charakteristika: Informovanie členov IKG vo Viedni o kultúrnych, politických a organizačných záležitostiach. Posilnenie demokratického povedomia medzi rakúskym obyvateľstvom.

Adresa redakcie: Israelitische Kultusgemeinde Wien, Seitenstettengasse 4, 1010 Wien, Postfach 145

Šéfredaktorka: Julia Kaldoriová

ÚVODNÍK

Úvodník (editoriál) má sumarizačný charakter. Stručne predstavuje vybrané články kultúrneho periodika v rozsahu 2 až 3 viet. Často je písaný prehnane autoritativným tónom. Niekedy sa v ňom objaví kritika názorových oponentov.

Januárový úvodník (1/2024) načrtáva aktuálne témy súvisiace s neutíchajúcim židovsko-palestínskym konfliktom, ktorý trvá už od 7. októbra 2023. Militantné hnutie Hamas je označované za teroristickú organizáciu a nesie zodpovednosť za vraždy civilistov, únosy a držanie mnohých rukojemníkov.

Osobitná pozornosť je venovaná organizácii protestov na podporu Izraela. Vo februárovom čísle (2/2024) sa redakcia vracia k protestu zo 14. januára 2024 pred Viedenskou štátnou operou pri príležitosti 100 dní od masakru spôsobeného Hamasom. Protest apeloval na okamžité oslobodenie držaných rukojemníkov.

Marcový úvodník (3/2024) približuje ďalší protest z 13. februára 2024. Počas neho bola adresovaná aj výzva Organizácii Spojených národov, aby prestala brať situáciu v Izraeli na ľahkú váhu a rázne odsúdila vyčíňanie palestínskeho militantného hnutia Hamas.

V jednom z čísel časopisu je vyzdvihnutý aj prínos Kurta Rosenkranza, ktorý sa vo svojej profesijnej činnosti venoval výchove a vzdelávaniu dospelých. Ako prívrženec židovskej komunity si prešiel v živote trpkým peklom, prežil viaceré sovietske tábory a neskôr založil židovský inštitút vo Viedni. Zomrel vo veku 96 rokov 13. marca 2024 (4/2024).

Májový úvodník (5/2024) sa nevyhýba ani problematickým témam, s ktorými súvisia rôzne antisemitické nálady a teroristické heslá vyzývajúce na zničenie Izraela ako štátu, ale aj nárast spoločenských postojov ospravedlňujúcich agresiu Hamasu. Aj tieto témy rezonovali vo voľbách do Európskeho parlamentu 9. júna 2024. Redakčný pracovník apeluje na zachovanie princípov slobody a demokracie pri voľbách a vyzýva občanov, aby si zvolili proeurópske smerovanie krajiny.

Masové šírenie dezinformácií o vojne v Izraeli a na Ukrajine si všíma júnový úvodník (6/2024). Národno-socialistický antisemitizmus opäť silnie. S týmto javom súvisí aj neustála demonizácia judaizmu ako náboženstva. Významný nemecký filozof Theodor Adorno sa venoval tzv. židovským fámam, ktoré postupne vyvracal zmysluplnými argumentmi. V úvodníku sú teroristi z Hamasu označení ako vojnoví zločinci.

Izrael naďalej čelí raketovým útokom z Libanonu a Gazy. Poškodené sú obytné domy. Vyše 100 000 ľudí sa nemôže vrátiť do svojich dedín, pretože sú zdevastované Hamasom. Boj za liberálnu demokraciu pokračuje, aj keď vôbec nie je ľahký. Obrovské rozčarovanie zažila židovská komunita v Rakúsku po výsledkoch volieb do Európskeho parlamentu, v ktorých zvíťazila pravicová extrémistická strana. Tejto problematike sa venoval úvodník v dvojčísle júl-august (7 – 8/2024).

Vo Viedni výrazne narástla ideológia antisemitizmu, obzvlášť po septembrovom útoku na izraelský generálny konzulát v Mníchove, za ktorým stál Rakúšan moslimského vierovyznania. Uvedené udalosti priblížil septembrový úvodník (9/2024).

Októbrový úvodník (10/2024) sa zameriaval na udalosti z námestia Ballhausplatz vo Viedni, na ktorom si 7. októbra 2024 pripomenuli za účasti rabína a židovského zboru smutné prvé výročie od invázie Hamasu z pásma Gazy do Izraela. Počas masakra zahynulo 1 200 osôb a 101 osôb sa stalo rukojemníkmi, protestujúci žiadali o ich okamžité prepustenie.

Nárast antisemitských nálad v globálnom význame si všimá novembrový úvodník (11/2024), pričom uvádza, že len do júna 2024 bolo na území Rakúska evidovaných 808 protizidovských incidentov.

CHARAKTERISTIKA VYBRANÝCH ČÍSEL

Februárové číslo (2/2024) sa venuje odchodu Stefana Strusievica z psychiatrickej kliniky do zaslúženého dôchodku po 25 rokoch pôsobenia v psychosociálnom centre IKG vo Viedni. Istý čas pôsobil aj v centre Maimonides. Stefan Strusievic pochádzal zo židovsko-komunistickej rodiny, jeho starí rodičia z matkinej strany prežili na vlastnej koži hrôzy nacizmu v Sovietskom zväze. Psychosociálne centrum ESRA je považované za jednu z významných židovských vzdelávacích inštitúcií v Rakúsku.

Informácie o terénnej sociálnej práci prináša Andrea Atlasová, ktorá vedie tím klinickej sociálnej práce od roku 2023. V rozhovore sa vyjadruje aj ku kontaktom s príslušnými židovskými komunitami. Viedenský židovský zbor usporiadal v decembri 2023 umelecký koncert v Maimonides pod vedením Romana Grinberga pri príležitosti sviatku Chanuka.

Číslo uzatvára nekrológ Manfreda Wonscha – preživšieho holokaustu, významného milovníka hudby a majstra krajčírskoho remesla.

Marcové číslo (3/2024) prináša rozhovor s Ennom Linggom-Schwaigerom, nástupcom Stefana Strusievica. Enno Lingg-Schwaiger absolvoval ošetrovateľský kurz vo Voralbersku a v súčasnosti sa na psychiatrickej klinike vo Viedni venuje geriatrickým pacientom. Podnikateľ žijúci vo Viedni a člen predstavenstva Keren Hajessod Jonathan Kohn v reportáži ostro odsudzuje masívne raketové útoky Gazy na Izrael, pričom vojnu opisuje ako ničiteľku ľudských životov s dôsledkami, ako sú únosy izraelských detí a ničenie domácich hospodárskych zvierat. Autor poukazuje na hrdinstvo a odvahu Izraela v boji za mier.

Nezištnú pomoc izraelskému ľudu sprostredkúva aj kongres Oxford Wizo pod vedením predsedníčky Anity Friedman. V závere čísla je zaradená prednáška profesora Raymonda Dweka o antisemitizme.

Aprílové vydanie (4/2024) sa zamýšľa nad pojmom sloboda, o ktorú musíme neustále bojovať. Ide o nedotknuteľné ľudské právo od narodenia človeka až po jeho smrť. Tieto slová vyslovil izraelský rabín Jaron Engelmayer v súvislosti s výzvou na okamžité prepustenie 100 izraelských rukojemníkov zajatých Hamasom.

Aprílové číslo ponúka prehľad kultúrnych podujatí židovského pouličného festivalu. V rámci akcie

sa uskutočnila aj premiéra rakúskej divadelnej inscenácie *Píšťalka* pri príležitosti Pamätného dňa obetí holokaustu vo Viedni. Literárna kaviareň priniesla rozhovor s herečkou Doris Weinerovou o umelkyni Lilly Lieserovej, zavraždenej počas holokaustu. Informácie o členoch komunity B'nai B'rith sprostredkoval Michel Friedman, bývalý prezident židovského koncilu v Nemecku. Zaujímavý je rozhovor s klinickou psychologičkou Marcelou Hricovou, vedúcou psychologického tímu centra ESRA vo Viedni. Pozitívnu odozvu si získalo výročné udelenie Ceny Simona Wiesenthala, neúnavného bojovníka proti antisemitizmu. Cieľom akcie bolo „budovať mosty a dialógy medzi kultúrami“. Karin Katzová z tímu Gmach v rozhovore informovala o charitatívnej akcii zameranej na zber šatstva pre izraelské deti.

Májové číslo (5/2024) sa zameriava na rubriku *Festival židovskej ulice* a *Deň pamiatky zavraždených židov počas holokaustu – Jom ha-šoa*. Zábavný pódiový program Judenplatz vo Viedni je spojený s koncertmi a ľudovými tancami.

Časopis predstavil aj Gabrielu Klusoffovú, klinickú psychologičku a vedúcu tímu „Or LeChaim“ (Licht zum Leben/Svetlo pre život), ktorá v rozhovore zdôrazňuje rešpektovanie judaizmu pracovníkmi v centre ESRA.

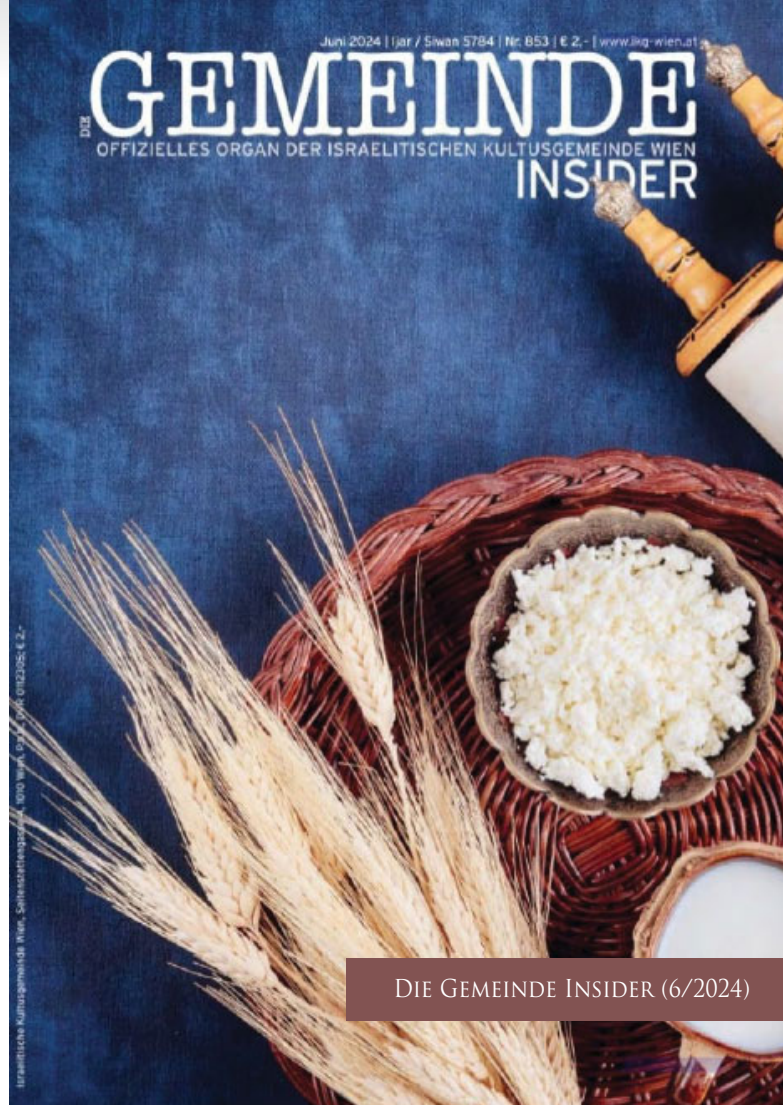
Rubrika *Židovský kalendár* prezentuje súťaž piesní pre mladé židovské talenty a aktivity mládežníckej organizácie Bnei Akiva a hnutia Hašomer Hacair. Na jar 2024 sa uskutočnila oslava sviatku Purim v mestskom chráme vo Viedni.

V časopise priblížili aj medzinárodné majstrovstvá v plávaní, ktoré sa odohrali na Florisdorfer Bad vo Viedni 6. a 7. apríla 2024, a na úspešné reprezentovanie športového klubu SC Hakoah Vienna.

Júnové číslo (6/2024) prináša rozhovor s Monikou Schwarz-Frieselovou o antisemitizme a verejnej mienke. V článku možno nájsť rozlíšenie antisemitizmu na jednotlivé typy – ľavicový, pravicový, moslimský a stredový, ale aj myšlienku, že pestované nepriateľstvo voči židovskému obyvateľstvu celkove negatívne vplyva na verejnú mienku.

Zdravotnícka rubrika ponúka príbeh Benjamina Neufelda, koordinátora tímu ESRA Geronto, ktorý pôsobil ako psychiater v Izraeli. Na Lekárskej univerzite vo Viedni získal doktorát z medicíny, profesijne sa venoval aj oblasti poradenstva pre centrum Maimonides vo Viedni.

Kultúrna rubrika približuje podujatia konané pri príležitosti spomienky na obete útoku Hamasu voči Izraelu zo dňa 7. októbra 2023 a osláv 76. výročia vzniku štátu Izrael.

Júlové a augustové číslo (7 – 8/2024) predstavuje ombudsmanov centra IKG Viedeň, funkcie a životopisy osobností, ako Arlette Leupold-Löwenthal, Alexander Mandelbaum, Wjaczeslaw Pinchasov, Michael Uston a Ilan Yaakobishvili.

Zdravotnícka rubrika približuje Tamaru Lederman Mamanovú, koordinátorku pre deti a mládež centra ESRA a odborníčku v oblasti klinickej a zdravotníckej psychológie.

Športová rubrika informuje o aktivitách centra Hakdah v oblasti plávania a futbalu.

Septembrové číslo (9/2024) časopisu sa vo všeobecnosti zamýšľa nad hodnotou židovského národa, ktorý po útoku Hamasu čelí stigmatizácii. Izraelsko-švajčiarsky rabín Jaron Engelmayer vo svojom novoročnom príhovore na rok 5785 vyzdvihol židov ako silný a odolný národ. Rakúsky spolkový prezident Alexander Van der Bellen vyzdvihol neúnavné úsilie židov o vytúženú slobodu a mier. Židovské komunity v Rakúsku dodnes čelia tvrdému prenasledovaniu, avšak ich prívrženci sa nevzdávajú. Mierové posolstvo pre židov v Rakúsku v príhovore zdôraznili aj predseda Národnej rady Wolfgang Sobotka a primátor Viedne Michael Ludwig. Hlavné mesto

Rakúška by malo byť mestom sociálnej súdržnosti, v ktorom nenávisť, násilie a antisemitizmus nemajú miesto. Novoročný príhovor zakončil priaznivým posolstvom pre izraelskú náboženskú komunitu veľvyslanec štátu Izrael v Rakúsku David Roet.

Kultúrna rubrika si všíma židovský novoročný koncert, ktorý sa uskutočnil v koncertnej sieni 1. októbra 2024, ako symfónia rakúskej a izraelskej hudby. Sebastian Pintzinger, vedúci psychoterapeutického tímu ESRA, v rozhovore informuje o poslaní práce psychológa. Slávnostné otvorenie zbierky judaík (rituálnych a sakrálnych predmetov) sa uskutočnilo v septembri 2024 v Innsbrucku. Hlavnú záštitu nad podujatím prevzala židovská komunita pre Tirolsko a Voralbersko.

Športová rubrika sa venuje európskym hrám mládeže Maccabi, ktoré sa uskutočnili na prelome júla a augusta 2024 v Londýne v športových disciplínach futbal, basketbal, tenis, pozemný hokej a futsal.

Októbrové číslo (10/2024) načrtáva témy súvisiace s oslavou sviatku Jom Kipur. Špeciálna pozornosť je venovaná oslavám židovského Nového roka 5785 a novoročnému koncertu.

V rubrikách o školstve a zdravotníctve nájdeme zaujímavé príspevky o riaditeľke ZPC-Schule Alexandre Holzerovej, ako aj rozhovor s psychoterapeutkou centra ESRA Dr. Andreou Gresznarykovou.

Novembrové vydanie (11/2024) propaguje koncerty starých židovských piesní v mestských chrámoch. Ich neoddeliteľnou súčasťou sú tradičné modlitby. Majstrom koncertných podujatí je kantor židovskej komunity vo Viedni Shmuel Barzilai.

V časopise je špecifická pozornosť venovaná problematike školského vzdelávania v praxi. Petra Schneiderová, riaditeľka školy Zwi Perez Chajes Schule Mag, sa zameriava na podporu čitateľskej gramotnosti prostredníctvom kurzov a inovatívnych vyučovacích metód vrátane umelej inteligencie, ako aj na vplyv na žiakov vo vyučovacom procese a propagáciu hodnôt židovskej kultúry.

Rubrika venovaná zdravotníctvu predstavuje starostlivosť o dospelých, deti, mladistvých a seniorov v Psychosociálnom centre ESRA vo Viedni, ako aj osobnosť tejto inštitúcie Marlene Ullmannovú, ktorá sa venuje psychiatrickej zdravotnej a ošetrovateľskej starostlivosti.

Spoločenské udalosti ako Roš Hašana a Jom Kipur, informácie o koncerte starých hebrejských piesní v podaní speváčky Sarkisjan, ktorý sa konal v októbri 2024, a novinky z centra Maimonides uzatvárajú novembrové číslo časopisu *Die Gemeinde*.

DIE GEMEINDE INSIDER (11/2024)

ZÁVER

Kultúrne periodiká *Die Gemeinde* a *Wina* reflektujú široké spektrum tém súvisiacich s dejinami židovského národa, aktuálnymi politickými tendenciami a kultúrnym vývojom. Z opisu jednotlivých vydaní vyvstávajú podnety na diskusiu týkajúcu sa najmä problematiky žurnalistických žánrov a umeleckého dizajnu kultúrnych periodík.

Úvodníky oboznamujú s vybranými témami, ktoré úzko súvisia so židovským národom. Autori v nich ostro odsudzujú vojnu ako formu najvyššieho spoločenského zla a otvárajú aj aktuálne otázky (napr. židovsko-palestínsky konflikt). Pri koncipovaní úvodníka volia vecný a zrozumiteľný štýl písania.

Úvodníky napísané Oskarom Deutschom (*Die Gemeinde*) a Juliou Kaldori (*Wina*) sa vyznačujú informačne nasýteným obsahom (tematicky zameraným na aktuálne dianie), prehľadnou logickou štruktúrou, typografiou a kvalitným grafickým spracovaním.

Časopis *Wina* po obsahovej stránke poskytuje príspevky s podrobnejšie spracovanou a prezentovanou problematikou. Inzercia v časopisoch sa často využíva na reklamné účely (napr. na filmové festiva-

ly, automobilové novinky, dovolenky a kongresové podujatia v Izraeli, pouličné festivaly, jazykové kurzy a pod.). Ide o dôkaz toho, že aj periodiká *Wina* a *Die Gemeinde* prudko zasiahla komercializácia. Zo žánrologického hľadiska sú vo vybraných číslach periodík zastúpené najmä publicistické rozhovory, reportáže, úvahy prípadne komentáre. Témy sa dotýkajú aktuálneho diania v kultúre, politike a športe, venujú sa antisemitizmu a zároveň upozorňujú aj na nárast extrémizmu v spoločnosti. Mnohé rozhovory sú zamerané na problematiku školského vzdelávania v praxi, vplyv umelej inteligencie na verejnú mienku a pod. Reportáže zachytávajú tematické výstavy, festivaly či športové súťaže.

Úvahy a komentáre v úvodníkoch sa tematicky zameriavajú aj na dôležité udalosti podoprené historickými faktami, ktoré zanechali významnú stopu vo vývoji židovského etnika.

Grafická stránka kultúrnych periodík je koncipovaná vcelku prehľadne, typografia písma rešpektuje logické parametre. Dôležité informácie v texte sú odlišené od menej závažných prostredníctvom farebných kontrastov. Časopisecký papier je pevný, pri listovaní sa s ním dobre pracuje.

Kultúrne periodiká *Wina* a *Die Gemeinde* poskytujú zaujímavé informácie, ktoré prispievajú k definícii obrazu židovskej národnostnej menšiny v stredo-európskom priestore.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

Die Gemeinde Insider: Offizielles Organ der Israelitischen Kultusgemeinde Wien. 2024. Online. č. 858. Dostupné na: www.ikg-wien.at. [zobrazené 2025-02-13].

Die Gemeinde Insider: Offizielles Organ der Israelitischen Kultusgemeinde Wien. 2024. Online. č. 857. Dostupné na: www.ikg-wien.at. [zobrazené 2025-02-13].

Die Gemeinde Insider: Offizielles Organ der Israelitischen Kultusgemeinde Wien. 2024. Online. č. 856. Dostupné na: www.ikg-wien.at. [zobrazené 2025-02-13].

Die Gemeinde Insider: Offizielles Organ der Israelitischen Kultusgemeinde Wien. 2024. Online. č. 854/855. Dostupné na: www.ikg-wien.at. [zobrazené 2025-02-13].

Die Gemeinde Insider: Offizielles Organ der Israelitischen Kultusgemeinde Wien. 2024. Online. č. 853. Dostupné na: www.ikg-wien.at. [zobrazené 2025-02-13].

Die Gemeinde Insider: Offizielles Organ der Israelitischen Kultusgemeinde Wien. 2024. Online. č. 852. Dostupné na: www.ikg-wien.at. [zobrazené 2025-02-13].

Die Gemeinde Insider: Offizielles Organ der Israelitischen Kultusgemeinde Wien. 2024. Online. č. 850. Dostupné na: www.ikg-wien.at. [zobrazené 2025-02-13].

Die Gemeinde Insider: Offizielles Organ der Israelitischen Kultusgemeinde Wien. 2024. Online. č. 849. Dostupné na: www.ikg-wien.at. [zobrazené 2025-02-13].

Die Gemeinde Insider: Offizielles Organ der Israelitischen Kultusgemeinde Wien. 2024. Online. č. 827. Dostupné na: www.ikg-wien.at. [zobrazené 2025-02-13].

Wina: Das Jüdische Stadtmagazin. 2024. Online. č. 7. Dostupné na: wina-magazin.at. [zobrazené 2025-02-13].

Wina: Das Jüdische Stadtmagazin. 2024. Online. č. 6. Dostupné na: wina-magazin.at. [zobrazené 2025-02-13].

Wina: Das Jüdische Stadtmagazin. 2024. Online. č. 5. Dostupné na: wina-magazin.at. [zobrazené 2025-02-13].

Wina: Das Jüdische Stadtmagazin. 2024. Online. č. 4. Dostupné na: wina-magazin.at. [zobrazené 2025-02-13].

Wina: Das Jüdische Stadtmagazin. 2024. Online. č. 3. Dostupné na: wina-magazin.at. [zobrazené 2025-02-13].

Wina: Das Jüdische Stadtmagazin. 2024. Online. č. 2. Dostupné na: wina-magazin.at. [zobrazené 2025-02-13].

Wina: Das Jüdische Stadtmagazin. 2024. Online. č. 1. Dostupné na: wina-magazin.at. [zobrazené 2025-02-13].

ARCHITEKTURA KNIHOVEN VE 21. STOLETÍ

MGR. LENKA DOSTÁLOVÁ

lenka.dostalova@mzk.cz
Moravská zemská knihovna
v Brně
www.mzk.cz

The article reflects on current trends in library architecture and its development in the 21st century. Author presents the activity of the Methodology Centre for the Construction and Reconstruction of Libraries and discusses the transformation of libraries into dynamic community and education centres, the integration of modern technologies, sustainable architecture and safety considerations in library designs. Using specific examples of libraries in the Czech Republic, the author illustrates successful reconstruction and newly built projects that reflect the current needs of library users.

Keywords: library architecture, library reconstruction, sustainable architecture, examples of good practice, Czech Republic, Methodology Centre for the Construction and Reconstruction of Libraries

METODICKÉ CENTRUM PRO VÝSTAVBU A REKONSTRUKCI KNIHOVEN

Metodické centrum pro výstavbu a rekonstrukci knihoven bylo zřízeno v roce 2018 za podpory Ministerstva kultury České republiky jako součást **Moravské zemské knihovny v Brně** v návaznosti na strategické dokumenty *Státní kulturní politika na léta 2015 – 2020* a *Koncepce rozvoje knihoven v České republice na období 2017 – 2020* (*Koncepce rozvoje knihoven 2020*). Jde o ojedinělý projekt, který svým záběrem pokrývá celou Českou republiku a má i mezinárodní přesah.

Cílem metodického centra je podporovat výstavbu a modernizaci knihoven, být spolehlivým zdrojem informací a umožnit vzájemnou výměnu zkušeností a sdílení aktuálních trendů při navrhování a zařizování knihovnických budov. Pro tyto účely slouží webové stránky (<https://mcvrk.mzk.cz/>), které jsou prvním kontaktním místem, kde se zájemce může dozvědět řadu informací, ale i najít dokumenty a publikace související s architekturou knihoven, jako i seznam architektů a dodavatelů knihovnického mobiliáře, kteří se podíleli na realizaci knihoven. Součástí webu je *Databáze novostaveb a rekonstrukcí knihoven v ČR*. Lze v ní vyhledávat pomocí mnoha kritérií. Databáze je postupně doplňována údaji o dalších knihovnách, které rekonstrukcí či výstavbou v poslední době prošly. Neméně zajímavou součástí webu tvoří příklady dobré praxe českých i zahraničních knihoven. Ty jsou pro větší přehlednost rozčleněny podle počtu obyvatel obce, ve kterých knihovny působí.

Centrum aktivně spolupracuje s Knihovnickým institutem Národní knihovny ČR, profesní organizací Svazem knihovníků a informačních pracovníků (SKIP), Fakultou architektury Vysokého učení technického v Brně, organizací Rethink Architecture, která se zabývá udržitelnou architekturou a také s mezinárodní organizací Ligue des Bibliothèques Européennes de Recherche (LIBER), a to formou členství v pracovní skupině Architecture Group, jejímž cílem je sledovat trendy v architektuře knihoven. Mezi klíčové činnosti metodického centra patří:

- konzultace a poradenství při výstavbě, rekonstrukci či modernizaci knihovny,
- poskytování informací o vhodných finančních zdrojích (aktuálně vypsané dotační tituly a granty),

- distribuce/databáze kontaktů na výrobce a dodavatele knihovnického mobiliáře a architektky, kteří se podíleli na realizaci knihoven,
- odborné semináře na téma architektura knihoven,
- metodické materiály k výstavbě a rekonstrukci knihoven,
- databáze knihoven jako příklady dobré praxe včetně bohaté fotogalerie.

VÝBĚR Z DOSAVADNÍ ČINNOSTI METODICKÉHO CENTRA PRO VÝSTAVBU A REKONSTRUKCI KNIHOVEN

V roce 2020 byl vydán *Metodický pokyn pro postupy rekonstrukce knihoven*, který formuluje doporučené postupy a parametry pro optimální průběh rekonstrukce v knihovnách zřizovaných anebo provozovaných obcemi do 40 tisíc obyvatel. Knihovny ve větších sídelních místech mohou použít uvedená doporučení přiměřeně, s přihlédnutím k aktuálnímu zaměření knihovny, také k potřebám a možnostem místa (Dostálová a Kratochvílová 2019). Pokyny me-

todíky vycházejí z ověřených zkušeností při rekonstrukcích knihoven a příkladů dobré praxe jak v České republice, tak v zahraničí.

V roce 2021 byla na webu Metodického centra pro výstavbu a rekonstrukci knihoven zprovozněna *Databáze staveb knihoven v ČR*. Jejím cílem je shromažďovat informace o novostavbě, rekonstrukci nebo jiné stavební úpravě všech typů knihoven včetně obrazového doprovodu. Jako základ platformy byly využity záznamy o knihovnách převzaté z původní databáze *Výstavba a rekonstrukce knihoven*, kterou spravoval Svaz knihovníků a informačních pracovníků spolu s Národní technickou knihovnou od roku 1992 do roku 2005.

V roce 2022 byla zrealizována putovní výstava *(re)Vize knihoven 21. století: prostor – funkce – příležitost*, jejíž název odkazuje na proces úspěšných architektonických proměn českých knihoven, které mohou sloužit jako příklad dobré praxe a inspirace. Expozice představila 21 knihoven různých typů a velikostí stavebně realizovaných v letech 2015 – 2020. Součástí výstavy byla dále prezentace vybraných knihoven zrekonstruovaných z dotačního titulu *Obecní knihovna* určeného na podporu modernizace a vybavení obecních knihoven v Jihomoravském kraji, historie budovy Moravské zemské knihovny v Brně a ideové návrhy a 3D modely knihoven vytvořené studenty Fakulty architektury Vysokého učení technického v Brně. Online verze výstavy je rozšířená o stavební projekty knihoven realizovaných po roce 2020 a videorozhovory s architekty, starosty a knihovnicemi vybraných knihoven (*(re)VIZE knihoven 2022*).

Ve spolupráci s architektem Tomášem Hořavou byla v roce 2023 vydána brožura *Veřejná knihovna – srdce obce*. Materiál je souhrnem praktických rad a inspirativních nápadů, jak zrekonstruovat či zmodernizovat prostory knihovny tak, aby reflektovaly potřebu uživatelů i zaměstnanců knihoven. Posloužit může i jako podpůrný materiál při komunikaci s architekty nebo designéry či při vyjednávání finanční podpory. Brožura obsahuje také pracovní list se čtyřmi tematickými okruhy otázek, které je vhodné si zodpovědět v rámci projektové přípravy stavebního projektu. Publikace je kromě tištěné podoby plně dostupná online na webových stránkách Metodického centra pro výstavbu a rekonstrukci knihoven.

Od roku 2019 Metodické centrum pro výstavbu a rekonstrukci knihoven aktivně spolupracuje s Fakultou architektury Vysokého učení technického v Brně. Každý rok je pro studenty vypsané ateliérové zadání nazvané *Knihovna pro 21. století*, v rámci kterého vznikají ideové návrhy včetně 3D modelů pro tři až čtyři vytipované obecní knihovny v Jihomoravském kraji. Studenti na projektech pracují v tříčlenných týmech a své návrhy konzultují s Metodickým centrem, zapojenými

knihovnami a jejich zřizovateli. Po skončení semestru své návrhy předávají jednotlivým knihovnám. Vybrané studentské projekty se daří i realizovat, například ve Stošíkovicích na Louce. Další modernizace proběhne v Obecní knihovně Mokrá-Horákov, Místní knihovně Hrušky a na pobočce Loucká Městské knihovny Znojmo. Součástí zadání je i návrh *Ideální knihovna pro 21. století v mém rodném městě*, kdy studenti nejsou při své tvorbě limitováni žádnými majetkoprávními vztahy a financemi. Vzhledem k tomu, že mnoho studentů je i ze Slovenské republiky, vzniklo několik návrhů pro knihovny z jejich rodných měst, například Poprad, Čierna Voda, Nové mesto nad Váhom, Helcmanovce, Prakovce, Gelnica, Košice, Nitra.

KNIHOVNY VE 21. STOLETÍ

Vzhledem k neustálým změnám ve společnosti, souvisejících s rychlým vývojem moderních technologií, procházejí knihovny dynamickými přeměnami, na které musí včas a adekvátně reagovat.

Knihovny 20. století byly koncipovány především jako místa pro uchovávání a půjčování tištěných dokumentů, kde byl důraz kladen na tiché studijní prostředí a interakce mezi uživateli byla minimální. Architektonicky se vyznačovaly pevně danou strukturou, statickým uspořádáním prostoru, se striktním rozdělením na výpůjční prostory, čítárny, vymezenými studijními místy a společenskou místností pro doprovodné aktivity. Ačkoliv tento model plnil svou funkci, s rozvojem digitálních technologií a změnami ve způsobu využívání knihoven se ukázala nutnost transformace těchto institucí.

Knihovny 21. století fungují nejen jako fyzické místo otevřené všem, ale i jako dynamický a zároveň bezpečný virtuální prostor, kde jsou dostupné rozmanité knihovní služby včetně různých typů dokumentů. Knihovny již neslouží pouze k výpůjčkám dokumentů, ale stávají se komunitními, vzdělávacími, kreativními a interaktivními centry, což s sebou přináší obrovskou proměnu činností knihoven včetně jejich prostorů. Současně s tím se mění i funkce knihovníka, na kterého jsou kladeny stále vyšší nároky na jeho schopnosti a dovednosti.

Současný a budoucí rozvoj veřejných knihoven je postaven na třech základních pilířích, vyplývajících z *Koncepce rozvoje knihoven v České republice na léta 2021 – 2027 s výhledem do roku 2030*:

- knihovna jako pilíř občanské společnosti a přirozené centrum komunity,
- knihovna jako vzdělávací a vzdělanost podporující instituce,
- knihovna jako správce kulturního a znalostního bohatství.

Knihovny plní funkci místa setkávání, kreativity i tvůrčího rozvoje. Jsou přirozenou součástí infrastruktury systému školního i mimoškolního vzdělávání a celoživotního učení i získávání občanských znalostí pro všechny bez omezení, slouží také jako neformální kanceláře, kde lze pracovat nebo studovat a využívat možnosti tzv. coworkingu. Pro některé návštěvníky však knihovna stále zůstává místem klidu, kam lze uniknout od ruchu moderního světa a digitálních technologií. V kontextu těchto změn se prostory v knihovnách začínají využívat k novým účelům. Součástí knihoven se stávají nejrozličnější kreativní prostory (např. řemeslné dílny, makerspace, sdílené kuchyně, nahrávací či digitální studia, komunitní zahrady), prostředí, která vycházejí vstříc inovativním přístupům ve výuce a studiu (FabLaby, jazykové laboratoře, polytechnické učebny a j.), multifunkční sály pro široké spektrum aktivit a komfortní prostory pro odpočinek a relaxaci. Nedílnou součástí knihoven se stávají samoobslužné služby, včetně aplikací, které podporují efektivní poskytování knihovních služeb (např. digitální čtenářské průkazy). Některé knihovny zavádí do svých služeb i umělou inteligenci či virtuální realitu (např. v podobě asistenta k vyhledání knihy).

ARCHITEKTONICKÉ TRENDY PŘI NAVRHOVÁNÍ KNIHOVEN

Navrhování knihoven pro 21. století zahrnuje mnoho aspektů, od konceptu přesvědčivé, esteticky příjemné a udržitelné budovy s nápaditými prostory až po technologickou infrastrukturu, která umožní proměnu budovy v čase s přihlédnutím k technologickým i dalším změnám, které současnou společnost úzce provázejí. Knihovna pro 21. století by měla nabízet nejen k veřejnosti vstřícné prostředí, ale také poskytovat:

- odpovídající prostor pro uchování a zpřístupnění knihovních fondů,
- vhodný pohodlný a přitažlivý prostor pro vzdělávání, četbu a relaxaci,

- prostor pro setkávání skupin různých velikostí – otevřený, bezbariérový a bezpečný prostor pro všechny,
- odpovídající prostor pro personál a provoz knihovny.

Kvalitní projekt knihovny jako veřejné stavby stojí na úzké spolupráci architektů, designérů a zřizovatelů s knihovníky, kteří díky svým zkušenostem znají funkční požadavky, prostorové potřeby i specifické nároky uživatelů. Obecným pravidlem je, že stavební návrh (projekt) by měl respektovat prostorové potřeby knihovny na 20 let dopředu; kvalitně navržený projekt reaguje na změny, aby se knihovna mohla připravit na budoucnost.

KNIOVNY A UDRŽITELNÁ ARCHITEKTURA

Knihovna by měla fungovat v souladu s principy trvalé udržitelnosti, jak je definováno v *Manifestu pro zelené knihovny* (2022), tj. v sdíleném souboru závazků, k němuž se přidávají knihovny, aby podnítily aktivity a změny s pozitivními environmentálními dopady. Jedná se o jeden z prvních výstupů víceletého programu výzkumu a vývoje s názvem *Partnerství zelených knihoven* (*The Green Libraries Partnership – GLP*), který je vedený Britskou knihovnickou a informační asociací (CILIP) ve spolupráci s dalšími partnery (Libraries Connected, the British Library a Julie's Bicycle).

Udržitelná architektura zahrnuje komplexní přístup, který je ekologický a ekonomický zároveň, současně ale také i udržitelný po stránce sociální a kulturní. Mezi ekologické principy udržitelné architektury patří:

- klimatický design – návrh v souladu s místními podmínkami (topografie, mikroklima, flóra, fauna),
- ekologické materiály – využití lokálních a šetrných stavebních materiálů,
- energetická efektivita – optimalizace tepelného hospodaření budovy,
- hospodaření s vodou – efektivní nakládání s dešťovou a užitkovou vodou,
- kvalitní vnitřní prostředí – přirozené osvětlení, ventilace, regulace vlhkosti, akustická optimalizace,
- obnovitelné zdroje – využití solární, geotermální či jiné udržitelné energie,
- minimální ekologická stopa – snížení dopadů výstavby a provozu budovy,

- zeleň a biodiverzita – integrace zahrad, zelených střech a fasád.

Udržitelné knihovny reflektují odpovědný přístup k životnímu prostředí a usilují o minimalizaci ekologické stopy při svém provozu. Jsou navrhovány a spravovány tak, aby podporovaly trvalou udržitelnost nejen v oblasti energetické účinnosti, ale také v provozních procesech a komunitních aktivitách (*Manifest pro zelené knihovny* 2022).

V souvislosti s touto problematikou vydala Mezinárodní federace knihovnických sdružení a institucí (IFLA) kontrolní seznam *Udržitelné budovy, vybavení a hospodaření*, který poskytuje ucelený přehled o možnostech snižování environmentálních dopadů knihoven. Tento dokument pomáhá identifikovat oblasti, kde lze zavést udržitelnější řešení, a zároveň slouží jako praktický nástroj pro zhodnocení současného stavu a hledání možností ke zlepšení. Vzhledem k tomu, že každá knihovna je specifická a má rozdílné požadavky a umístění, je vhodné spolupracovat s odborníky na udržitelnost a vybrat vhodná řešení na míru s významným environmentálním nebo sociálním přínosem (Werner 2013).

BEZPEČNOST A KRIZOVÉ SITUACE V KNIHOVNÁCH

Otevřenost prostoru, bezbariérovost a dostupnost služeb pro všechny patří mezi základní principy fungování knihoven. Nedílnou součástí jejich provozu je však také řešení bezpečnosti a krizových situací, které hrají klíčovou roli při navrhování knihovních prostor. Správná prevence, důkladná příprava a vhodně nastavená bezpečnostní opatření mohou výrazně minimalizovat rizika a zajistit ochranu návštěvníků i zaměstnanců. Knihovny by proto měly integrovat bezpečnostní strategie již ve fázi plánování a architektonického návrhu, čímž lze předejít potenciálním hrozbám a vytvořit stabilní a bezpečné prostředí.

Tématem bezpečnosti veřejných budov se zabývá Mezinárodní asociace The International Crime Prevention Through Environmental Design Association – ICA (CPTED), která se zaměřuje na prevenci kriminality prostřednictvím promyšleného urbanistického a architektonického řešení. Tyto principy mohou hrát významnou roli i při koncepci moderních knihoven, kde je potřeba skloubit otevřenost a přístupnost s odpovídající úrovní ochrany a bezpečnosti.

ARCHITEKTONICKÉ ZÁSADY

Umístění knihovny, samotná budova a uspořádání prostoru jsou jedním z nejdůležitějších činitelů a mají přímý vliv na kvalitu a design poskytovaných služeb knihoven. Mezi tři podstatné faktory související s prostory knihoven patří:

- při plánování prostor jsou klíčové potřeby jednotlivých uživatelů,
- knihovna není statická, neustále v ní probíhají změny krátkodobého i dlouhodobého charakteru,
- jedním z nejdůležitějších činitelů jsou moderní technologie, které ovlivňují podobu knihovny.

Budova knihovny má být umístěná v centru obce, avšak v klidném prostředí a docházkové vzdálenosti. Zřetelné označení nápisem „*knihovna*“ s jednoznačně definovaným a bezbariérovým vstupem je samozřejmostí. Vhodně dimenzovaný vnitřní prostor, jasné provozní schéma vylučující křížení cest provozu a uživatelů a správné rozdělení jednotlivých úseků jsou jedním z nejdůležitějších činitelů efektivně fungující knihovny. Různorodé funkce knihovny vyžadují jasné a logicky členěný prostor do jednotlivých zón (rušná, polorušná, tichá), aby se uživatel mohl v prostoru snadno a rychle orientovat. Pro efektivitu návrhu je zapotřebí, aby prostory s příbuznými funkcemi na sebe navazovaly. Při plánování a navrhování interiéru je nutné zohlednit jednotlivé kategorie uživatelů, jejich pohyb a aktivity a také potřeby v knihovně (např. děti navštěvují knihovnu dopoledne na besedách, během dne přicházejí rodiče s malými dětmi, programy pro seniory jsou realizovány odpoledne, dospělí upřednostňují autorské čtení večer, apod.). Nedílnou součástí knihovny jsou i její venkovní prostory, které zvyšují atraktivitu a poskytují další místa pro uživatele a komunitní aktivity. Na knihovně exteriér je možné přeměnit nevyužitý prostor v blízkosti budovy (terasy, atria, dvorky, letní čítárny, čtenářské altány, komunitní nebo výukové zahrady), výhodou může být i využití blízkého parku.

Prostorové požadavky knihovny budovy je vhodné zjišťovat na základě nové koncepce rozvoje/strategie knihovny, která definuje jednotlivé knihovnické procesy, služby, činnosti, aktivity a spolupráci včetně definování jejich vazeb. Knihovna by měla mít dostatečný prostor k tomu, aby byly potřeby obyvatel v místě naplněny. Tomu musí také odpovídat prostorové a technické zajištění činnosti knihovny, které splňuje důležité aspekty:

Prostor pro komunitní, vzdělávací a kulturní aktivity – knihovna by měla mít oddělené místnosti

nebo zóny pro různé typy vzdělávacích aktivit včetně tichých studijních zón, místností pro skupinové práce, multifunkční sály, prostory pro děti a mládež, prostor pro výstavy, tvůrčí dílny, workshopy, koncerty, filmové kluby apod.

- **Flexibilní uspořádání** – prostory by měly být navrženy tak, aby se daly snadno přizpůsobit různým účelům a aktivitám. Flexibilita prostoru zahrnuje mobilní nábytek, rozdělení prostor pomocí pohyblivých příček nebo otevřené designové uspořádání, které umožňuje snadnou reorganizaci interiéru.
- **Dostupnost a bezbariérovost** – pomocí správně navržených opatření je zajištěn pohodlný přístup všem návštěvníkům včetně osob se sníženou pohyblivostí, seniorů, rodičů s kočárky nebo lidí se smyslovým či jiným postižením. Mezi základní prvky patří bezbariérové vstupy, výtahy, schodolezy, hmatové prvky a zvuková navigace, srozumitelný jednoduchý navigační systém apod.
- **Technologické vybavení** – knihovny by měly být vybaveny moderními digitálními technologiemi, které zlepšují uživatelský komfort a podporují vzdělávání a kreativitu. Nejdůležitější prvky jsou selfchecky, RFID technologie, počítače s rychlým internetem, 3D tiskárny, stabilní Wi-Fi v budově i přilehlém prostoru, nahrávací studia, virtuální realita atd.
- **Kvalitní osvětlení a akustika** – dobře navržené osvětlení zajišťuje optimální viditelnost pro čtení a práci, ať už jde o přirozené světlo, nebo umělé osvětlení, které je šetrné k očím a zároveň vytváří příjemnou atmosféru. Akustika hraje roli v minimalizaci hluku a správně navržené zvukové řešení zajistí klidné prostředí pro výpůjční služby, studium a další aktivity.
- **Prostor pro relaxaci a neformální setkávání** – dostatek klidových zón nabízí uživatelům příležitost odpočinout si, relaxovat nebo se setkat s ostatními v neformálním prostředí. Knihovna je může poskytovat formou lounge zón, čtecích či herních koutků, různými podobami občerstvení jako je bistro, kavárna, čajovna aj.
- **Komfortní prostředí** – pohodlí a příjemnou atmosféru zajišťuje pohodlný, ergonomický nábytek pro všechny věkové kategorie. Sjedený interiérový design, vhodné barevné řešení, dekorační prvky, navigační systém a označení prostor by mělo ladit s celkovou vizuální identitou knihovny.
- **Vizuální identita** je klíčovým prvkem komunikace a reprezentace knihovny. Pomáhá vytvářet jasný, zapamatovatelný a jednotný obraz knihovny, který oslovuje veřejnost a posiluje její značku jako moderního a otevřeného prostoru pro vzdělávání, kulturu a komunitní život. Hlavními prvky jsou logo a gra-

fický styl, typografie, vhodná barevná kombinace, propagační materiály, online prezentace (moderní web, aktivní správa sociálních sítí a jednotný grafický styl v online prostředí).

- **Provoz knihovny** v režimu 24/7 (nepřetržitě) zvyšuje dostupnost knihovny a umožňuje čtenářům a návštěvníkům přístup ke knihovním službám kdykoliv během dne i noci pomocí návratových a výdejních boxů, samoobslužných poboček (např. pobočka Kiosek Městské knihovny v Praze), nočních studoven (např. Národní technická knihovna v Praze nebo Fakulta sociálních věd Karlovy univerzity).

Moderní knihovna, která se pokouší naplnit všechny požadavky svých uživatelů a zaměstnanců, tak díky svým otevřeným a přátelským prostorům podporuje sociální interakci, spolupráci a aktivní zapojení veřejnosti a propojuje společnost napříč všemi generacemi, sociálními skupinami i zájmy.

PŘÍKLADY ARCHITEKTONICKÝCH ŘEŠENÍ KNIHOVEN V ČESKÉ REPUBLICE

MĚSTSKÁ KNIHOVNA PÍSEK

Typ stavební akce: rekonstrukce jiného objektu pro potřeby knihovny; rekonstrukce památkově chráněného objektu; přístavba

Architekt: Ing. arch. Jan Svoboda, A.B.S. STUDIO, spol. s r. o.

Realizace: 2017 – 2019

Městská knihovna je umístěna v bývalé základní škole J. A. Komenského, která se nachází v historickém centru města. Při návrhu knihovny byl zohledněn historický charakter města a původní vzhled budovy empírové stavby. Fasáda zůstala původní, došlo jen k opravám jednotlivých prvků. Veškeré veřejně přístupné prostory maximálně využívají původní členění školního objektu, který se ukázal být díky své historii mimořádně vhodný pro knihovnu. Jednou z největších a nejviditelnějších změn je pobytový dvůr knihovny, který se člení na tři hlavní části: relaxační zahradu, místo pro venkovní scénu a terasu. Dvůr je uzavřen novou, částečně prosklenou přístav-

bou, kde se nachází knihovní sklady, knihařská dílna, technické prostory a kanceláře.

Fasáda přístavby s více než šedesáti různě uspořádanými okny připomíná knihy umístěné v polici (**Obr. 5**). Součástí knihovny je multifunkční vzdělávací sál s kapacitou 110 míst k sezení, s foyer a vlastním zázemím, učebny pro skupinovou i individuální výuku, polytechnická, jazyková a digitální učebna a řemeslná dílna s výukovou kuchyňkou. V podkrovních prostorách je umístěna astronomická pozorovatelná s teleskopem o průměru 300 mm. Na střeše je situována výuková terasa s geologickým parkem. V každém oddělení jsou čtenářská a studijní místa navázaná na přilehlá okna.

Nové prostory knihovny mají mnoho atypických interiérových prvků, například originální svítidla a typový sedací nábytek barevně odlišený dle jednotlivých oddělení. Zajímavé jsou obklady stěn chodby dětského oddělení, které jsou poskládány z 11 111 barevných pastelek s možností jejich zapůjčení. Dětské oddělení se skluzavkou svojí výmalbou připomíná vodní svět, což podtrhují i dvě akvária zabudovaná do stěn. Dominantou jsou knihovní regály kruhového tvaru. Netradiční řešení interiéru bylo zvoleno pro oddělení technické literatury, jehož stěna je obložená základními deskami počítačů. Na podlahy chodeb ve stávající části byla použita ručně vyráběná dlažba z Tchajwanu. Součástí knihovny je Oddělení centra vzdělávání a prosklená kavárna s venkovním posezením.

OBR. 5 FASÁDA PŘÍSTAVBY MĚSTSKÉ KNIHOVNY PÍSEK PŘIPOMÍNÁJÍCÍ KNIHY UMÍSTĚNÉ V POLICI (ZŠ OHLA, ALEŠ LEŽATKA)

KRAJSKÁ KNIHOVNA VYSOČINY (HAVLÍČKŮV BROD)

Typ stavební akce: novostavba

Architekt: původní návrh Ing. arch. M. Stejskal, Atelier 02; projekt dokončil Ing. arch. P. Holub Artprojekt Jihlava, s. r. o.

Realizace: 2018 – 2020

Novostavba třípodlažní budovy knihovny plní funkci otevřeného místa, jejíž vzhled je citlivě řešen v souladu s okolním prostředím. Unikátním prvkem knihovny je opláštění budovy tvořeno systémem zelené fasády, která tlumí hluk, v létě chladí, v zimě ohřívá a zároveň zlepšuje kvalitu vzduchu zachytáváním okolního prachu (**Obr. 6**).

Vstupnímu prostoru dominují vysoké dřevěné schody, které slouží nejen k posezení, ale také jako prostor pro autorská čtení, hudební a divadelní představení. Atmosféru prostoru dotváří stěna z živých květín. V přízemí se nachází multifunkční sál o rozloze 120 m² a kavárna. Součástí podlaží je oddělení pro děti a mládež. Ve druhém podlaží je čítárna, oddělení pro dospělé, studovna a zvuková knihovna. Studijní místa zajišťují akusticky oddělené uzamykatelné boxy, tzv. tiché studovny. Ve vybraných regálech jsou zabudovány dotykové obrazovky s informačním systémem. Na střeše budovy je čtenářům k dispozici letní čítárna s výhledem do okolí.

JIHOČESKÁ VĚDECKÁ KNIHOVNA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH

Typ stavební akce: přístavba
Architekt: Kuba & Pilař architekti, s. r. o
Realizace: 2020

Nová přístavba byla postavena z důvodu získání prostoru pro zřízení volného výběru pro vědeckou část knihovny. Je navržena jako jednopodlažní prosklený pavilon levitující nad zemí, který umožňuje výhled do okolní zeleně a na řeku Malši. Do objektu se vstupuje po širokém sklonitém chodníku, lemova-

ném osvětleným zábradlím s designovým výpletem. Vnější plášť budovy tvoří předsazené vertikální skleněné lamely, které fungují jako stínící prvek. Pracovní a studijní místa jsou prosvětlena velkoformátovými čtvercovými střešními světlíky.

Na vstupní halu a relaxační zónu navazuje prostor volného výběru. Součástí regálů ve volném výběru jsou dotykové displeje, které poskytují přímý přístup k online katalogu. Propojení původní a stávající budovy řeší široký prosklený spojovací koridor s rampou. Přístavba disponuje bezúdržbovou zelenou střechou.

MĚSTSKÁ KNIHOVNA KLÁŠTEREC NAD OHŘÍ

Typ stavební akce: rekonstrukce jiného objektu pro potřeby knihovny; přístavba
Architekt: Ing. arch. Dalibor Borák
Realizace: 2020 – 2021

Původní budova kulturního domu, vystavěná ve stylu sovětského (architektonický styl socialistického realismu), získala díky rekonstrukci zcela novou podobu – objekt byl navržen jako pasivní dům. Na střeše jsou fotovoltaické panely, součástí budovy jsou vsakovací nádrže na dešťovou vodu. Budova využívá teplo z návštěvníků, v zimních měsících ho navíc čerpá ze slunečních paprsků, jež do interiéru pronikají velkými okny. V letních měsících okna stíní venkovní žaluzie. Chlazení napomáhá moderní chladicí jednotka – v podstatě velký barel s vodou umístěný na střeše. Větrání objektu zajišťuje výkonná inteligentní klimatizace, která získává teplo z odpadního vzduchu pomocí účinné rekuperace.

V objektu zůstaly zachovány fragmenty připomínající ducha původní budovy – sloupy, schodiště, plastiky či mozaiky. Do kulturního centra se přestěhovala městská knihovna, jejíž součástí je společenský sál, malý divadelní sál, klubovna, nahrávací studio, galerie, dětský koutek i kavárna.

MĚSTSKÁ KNIHOVNA V ROŽNOVĚ POD RADHOŠTĚM

Typ stavební akce: rekonstrukce stávajícího objektu; přístavba
Architekt: ČTYŘSTĚN, s.r.o.
Realizace: 2022 – 2023

Knihovna je umístěná v bývalé historizující rodinné vile. Díky rekonstrukci stávající budovy a nové

přístavbě došlo k rozšíření kapacity pro poskytování služeb a dalších aktivit včetně propojení s přilehlou zahradou. Přístavba zároveň funguje jako nový vstup do knihovny. Role přístavby a vily se tím otáčejí. Přístavba je novým hlavním prostorem, který splňuje požadavky na moderní knihovnu a původní budova funguje především pro dospělé čtenáře – jako čítárna, studovna a zároveň je zde umístěno zázemí pro administrativu knihovny.

V přístavbě, otevřené do zahrady svou skleněnou fasádou, se nachází centrální výpůjční pult, čítárna s denním tiskem, dětské oddělení, kavárna a multifunkční sál. Vysoké dřevěné regály jsou zakomponované do stěn, police v prostoru jsou nízké a pojízdné, aby byl interiér přehledný a uměl se přizpůsobovat aktuálním potřebám. Podél prosklené fasády jsou čtecí místa s křesly pro dospělé, děti se schovávají s knihami do zákoutí v policích a batolata lezou v ohrazeném „pískovišti“ (Obr. 7). Díky různým výškám polic, stolů i sedacích prvků si každá věková skupina najde svoje místo.

OBR. 7 ZREKONSTRUOVANÉ PROSTORY MĚSTSKÉ KNIHOVNY V ROŽNOVĚ POD RADHOŠTĚM (DUHA)

Přístavba je navržena s téměř nulovou spotřebou energie. Uplatňuje se řada úsporných řešení technologických (celoroční vytápění i chlazení tepelným čerpadlem, které získává energii z hlubinných vrtů na zahradě) i tvarových (např. pasivní stínění západních oken sálu protaženou střechou).

Interiér původní budovy má komornější charakter s regály modrozelené barvy se čtecími zákoutími v arkýřích. Ve střední části je nový otvor ve stropě se zavěšeným lustrem, který velkoryse propojuje podlaží, přináší světlo dovnitř půdorysu a zve návštěvníky do patra (Obr. 8). V místě původního vstupu vznikl nový prosklený arkýř s výhledem do prostranství před knihovnou. Současně s rekonstrukcí budovy došlo i k rekultivaci veřejného prostoru před knihovnou.

OBR. 8 ZREKONSTRUOVANÉ PROSTORY MĚSTSKÉ KNIHOVNY V ROŽNOVĚ POD RADHOŠTĚM (DUHA)

MĚSTSKÁ KNIHOVNA V PRAZE, POBOČKA PETŘINY

Typ stavební akce: novostavba

Architekt: Ing. arch. Igor Hobza, Monom, s.r.o.; Ing. arch. Michal Bernart, SIEBERT + TALAŠ, spol. s r.o.

Realizace: 2022 – 2023

Novostavba pobočky se nachází na okraji pražského sídliště Petřiny, na pozemku kde dříve stávala mateřská škola. Svým vzhledem navazuje na okolní zástavbu. Záměrné narušení pravidelnosti fasády utváří zapamatovatelný charakter, v kontaktu s ulicí dochází k maximálnímu propojení exteriéru a interiéru.

Knihovna je provozně členěna do tří základních celků. V přízemí s centrálním atriem dominuje točité schodiště – ladná bílá křivka jako protipól syrově ztvárněných odhalených stropních konstrukcí (Obr. 9). Zároveň se zde nachází oddělení pro děti. V prvním patře je umístěn volný výběr, regály doplňují různorodé prostory pro (ne)formální trávení volného času či individuální nebo skupinové studium. Pro větší skupiny nabízí knihovna samostatné pronajímatelné studovny. V suterénu se nachází multifunkční sál s elevací sedadel a audiovizuální technikou. Tento prostor může sloužit širokému spektru využití od promítání filmů přes hudební vystoupení

OBR. 9 ZREKONSTRUOVANÉ PROSTORY MĚSTSKÉ KNIHOVNY V PRAZE, POBOČKA PETŘINY (EARCH, PETR POLÁK)

či přednášku až po malý taneční parket. Ve druhém patře se nachází třídirna knih a dílny pro opravy knižního fondu.

V jižní části pozemku se objektem vymezil prostor pro zásobování knihovny a vzniká zde uzavřený

servisní dvůr, který není v kolizi s ostatními provozovny knihovny. Součástí knihovny je přilehlá zahrada s plastikou veverky, která se původně nacházela nad vstupem a je symbolickou vzpomínkou na význam původní budovy.

SEZNAM POUŽITÝCH ZDROJŮ

DOSTÁLOVÁ, Lenka a Monika KRATOCHVÍLOVÁ. 2019. *Metodický pokyn pro postupy rekonstrukce knihoven*. Online. Brno: Moravská zemská knihovna. Dostupné na: <https://invenio.nusl.cz/record/432048?ln=cs>. [zobrazeno 2025-02-20].

Koncepce rozvoje knihoven v České republice na léta 2021 – 2027 s výhledem do roku 2030: knihovny – pilíře občanské společnosti, vzdělanosti a kultury. 2020. Praha: Národní knihovna České republiky – Knihovnický institut.

Manifest pro zelené knihovny. 2022. Národní knihovna České republiky: Informace pro knihovny. Online. Dostupné na: https://ipk.nkp.cz/docs/GREEN_LIBRARY_MANIFESTO_CZ_def.pdf. [zobrazeno 2025-02-20].

(re)VIZE knihoven v 21. století: prostor – funkce – příležitost. 2022. Online. Moravská zemská knihovna v Brně. Dostupné na: <https://architektura.knihovny.cz/>. [zobrazeno 2025-02-20].

WERNER, Klaus Ulrich. 2013. Udržitelné budovy, vybavení a hospodaření: Kontrolní seznam. In: *IFLA – International Federation of Library Associations and Institutions*. Online. Dostupné na: <https://repository.ifla.org/server/api/core/bitstreams/e9e3973f-51ce-44e3-8488-22afdc018c3f/content>. [zobrazeno 2025-02-20].

MOHLO BY VÁS ZAUJÍMAŤ...

Ďalšie inšpiratívne architektonické riešenia v prostredí knižníc nájdete na webovej stránke Metodického centra pro výstavbu a rekonstrukci knihoven v sekci *Inspirace z knihoven*.

KNIŽNICA A JEJ INTERIÉR

MGR. NIKOLA KIANICOVÁ

nikola.kianicova@snk.sk
Slovenská národná knižnica
www.snk.sk

Library interiors should provide users with suitable conditions for study, communication, relaxation and group work. Additionally, any design must consider the current needs and preferences of users as regards technical and functional aspects of the proposed design and also its potential psychological impacts. From September to October 2024, the Slovak National Library conducted a survey *Reconstructed libraries that are examples of good practice* with the aim of mapping the more significant reconstructions of Slovak libraries carried out in the last decade. The author presents some findings regarding employees' experience with reconstruction, including the reasons for the selection of solutions and sets them alongside general standards and recommendations for the design of library interiors.

Keywords: library architecture, library interiors, library reconstruction, Slovak libraries, examples of good practice, questionnaires, surveys

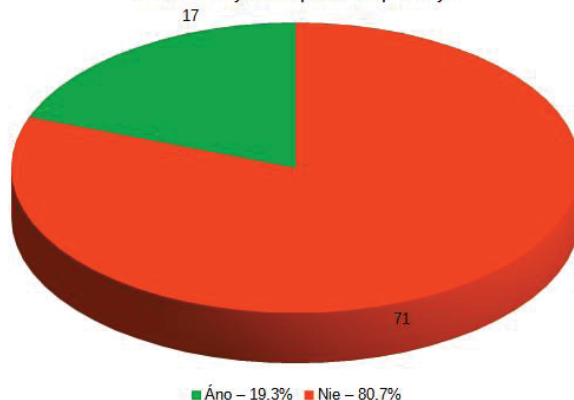
Knižnice a ich interiéry by mali v súčasnosti prinášať svojim používateľom nielen vhodné priestory na štúdium, ale taktiež by mali ponúkať priestory na komunikáciu, relaxáciu, spoločnú prácu a ďalšie činnosti. Pri navrhovaní takéhoto prostredia je potrebné pozrieť sa na knižnicu očami používateľa a zvážiť nielen technické a funkčné otázky, ale malo by sa prihliadať aj na možné psychické účinky daného prostredia na používateľov.

Súčasná architektonická riešenia sú zamerané najmä na jednoduchý prístup používateľa k dokumentom a súvisia aj s rozvojom moderných informačných technológií. Ak sa knižnica plánuje pustiť do úpravy interiéru, je vhodné požiadať o rady kolegov, ktoré sú neoceniteľné, a o nápady, odporúčania alebo prípadnú podporu aj z iných knižníc. Dôležitou súčasťou plánovania sú návštevy iných knižníc, ktoré umožňujú získať inšpiráciu a poučiť sa z úspechov, neúspechov a chýb iných. Pri plánovaní je tiež veľmi potrebné odkomunikovať s architektom činnosti, ktoré sa budú v jednotlivých priestoroch knižnice vykonávať, čím sa budú tieto priestory odlišovať a aké typy ľudí ich budú využívať. V neposlednom rade by architekt mal mať informácie, ako si interiér knižnice predstavujú samotní knihovníci, aký dojem by mali tieto priestory vzbudzovať u širokej verejnosti, ale predovšetkým u používateľov. Takéto informácie a analýza množstva osvedčených príkladov z praxe by mali byť pre architekta východiskovým bodom.

V septembri a októbri 2024 prebiehal prostredníctvom Google formulára prieskum s názvom *Zrekonštruované knižnice, ktoré sú dobrým príkladom z praxe*, a to s cieľom zmapovať výrazné rekonštrukcie knižníc realizované za posledné desaťročie a monitorovať stav zrekonštruovaných priestorov slovenských knižníc s postupným budovaním databázy na webovej stránke www.snk.sk. Prieskum realizovalo oddelenie knižničný inštitút odboru k-Služby Slovenskej národnej knižnice prostredníctvom webovej stránky www.ekonferencie.snk.sk v sekcii *Metodika* a bol koncipovaný ako otvorený dotazník. Niektoré odpovede z prieskumu uvádzame v tomto článku.

Interiér knižnice by mal poskytovať vhodné priestory nielen pre vypožičiavanie a pokojné štúdium čo najširšieho spektra dokumentov, ale aj na spoločnú prácu a skupinové projekty. Je dôležité vytvoriť v knižnici vyhovujúce, funkčné a pohodlné zázemie. Preto je potrebné myslieť pri plánovaní prestavby interiéru knižnice na požiadavky používateľov a priestorové

Robili ste pred samotnou rekonštrukciou prieskum s používateľmi, aby ste vedeli zachytiť ich pohľad a potreby?

MIERA REALIZÁCIE PRIESKUMOV S POUŽÍVATEĽMI, KTORÉ PREDCHÁDZALI REKONŠTRUKCII KNIŽNÍC

potreby. Potreby priestoru sa týkajú najmä definovania knižnično-informačných služieb a rozsahu knižničného fondu, ktorý závisí od jeho veľkosti.

„Knižnica užíva priestory I. podlažia budovy o výmere 2 159 m² (suterénne priestory len depozit, ináč Kysucké kultúrne stredisko), z toho 1 805 m² môžu využívať návštevníci knižnice, 354 m² je v užívaní pracovníkov ako kancelárie, sklady a priestory pre technický personál.

V r. 2023 sme pristúpili k revitalizácii jednotlivých priestorov, čo sa týka regálového, nábytkového a technického vybavenia jednotlivých priestorov knižnice. V septembri 2024 bola sprístupnená tzv. Artotéka (knižnica umenia) – bol vytvorený multifunkčný priestor, študovňa umenovednej literatúry, malá konferenčná miestnosť, fonotéka.“

(Kysucká knižnica v Čadci)

Smernica IFLA pre budovy knižníc podrobne opisuje metódu na odhad priestorových potrieb knižnice. Od projektantov knižničných priestorov sa vyžaduje, aby zvažovali priestorové potreby podľa rozsahu fondov, a to v týchto oblastiach:

- koľko knižničných jednotiek, titulov časopisov, audio- a videonahrávok plánuje knižnica sprístupňovať vo svojich zbierkach;
- koľko bude verejne prístupných počítačových pracovných staníc;
- koľko študijných miest na sedenie by mala knižnica poskytovať;
- koľko počítačových pracovných staníc pre zamestnancov bude potrebných na vykonávanie knižničných operácií;
- aká by mala byť kapacita konferenčných priestorov, aby bol zabezpečený dostatočný počet miest;

- potreby vytvorenia učební a ich kapacity, napríklad na počítačové kurzy;
- potreby vytvorenia ďalších typov priestorov, ktoré by mala mať knižnica k dispozícii, napríklad miestnosť určenú na zážitkové čítanie ako súčasť detského oddelenia verejnej knižnice (Dahlgren, Eigenbrodt, Latimer a Romero 2009).

Vhodne navrhnutý interiér je základom dobrej architektúry.

Okrem vybavenia interiéru ovplyvňujú kvalitu služieb a spokojnosť používateľov aj psychologické otázky spojené s osobným priestorom, typológiou vzdialenosti, súkromím alebo orientáciou v priestore.

Veľkosť priestoru

Každá činnosť sa vyznačuje inými priestorovými nárokmi, ktoré by mali architekti brať do úvahy a vychádzať z nich pri projektovaní. Príliš malé priestory môžu vyvolávať pocity stiesnenosti a, naopak, príliš veľké priestory bez akéhokoľvek členenia môžu viesť k neistote a niektorým jednotlivcom môžu vyvolať fóbiu.

Osobný priestor

Architektonicky správne navrhnutý priestor a jeho vhodné usporiadanie pomáha udržiavať nenarušený osobný priestor. Vytvára sa tak predpoklad pocitu súkromia a bezpečnosti, zachovania identity jednotlivca, znižovania stresu, ale aj predpoklad interpersonálnej komunikácie. Naopak, narušenie osobného priestoru (vizuálne, zvukové alebo pachové) je často vnímané s veľkým napätím.

Súkromie

Z architektonického hľadiska je potrebné zakomponovať dištančné plochy s cieľom oddeliť jednotlivé priestory a vytvoriť pocit súkromia. Dištančné plochy môžu byť tvorené rôznymi stenami, ale aj oddychovými zónami, ktoré rozdeľujú priestor nielen opticky a akusticky, ale aj organizačne. Je však potrebné nájsť hranicu medzi súkromím a izoláciou, keďže príliš oddelené priestory majú negatívne účinky na ľudskú psychiku.

Orientácia v priestore

Psychologický efekt má na človeka aj orientácia v priestore. Zdlhavé bezvýsledné „blúdenie“ po členej budove môže vyvolávať pocity beznádeje. Pri vstupe do knižnice by malo byť možné ľahko identifikovať dôležité oblasti a vedieť, kde a na koho sa obrátiť a požiadať o pomoc.

KYSUCKÁ KNIŽNICA V ČADCI PO REKONŠTRUKCII
(KYSUCKÁ KNIŽNICA V ČADCI)

Z DOTAZNÍKA ZREKONŠTRUOVANÉ KNIŽNICE, KTORÉ SÚ DOBRÝM PRÍKLADOM Z PRAXE

„Moderná knižnica na úrovni doby má predpoklady poskytovať svojim užívateľom služby spôsobom zodpovedajúcim aktuálnym potrebám a požiadavkám a takto sme k centralizácii aj pristupovali. Vstupné foajé kina je pre knižnicu nie celkom štandardný priestor, ale umiestnenie knižnice práve v tomto netradičnom priestore vyvoláva ešte aj po pol roku wow efekt u čitateľov a návštevníkov knižnice. Priestor sme teda modernizovali a oživil. Disponuje cca 520 m² + 75 m² vonkajšia terasa úžitkovej plochy. Pričom verejné plochy zaberajú približne dve tretiny. Industriálny charakter budovy pridáva knižnici na atraktivnosti a zvláštnosti. V knižnici sme prepojením celého interiéru dosiahli jeden kompaktný celok. Knihy a časopisy máme umiestnené hneď pri vstupe a toto rozmiestnenie pôsobí harmonicky. Do interiéru sa vkomponovali sadrokartónové montované priečky a aj toto je dôležitým estetickým prvkom interiéru. Vo veľkej väčšine však ide o otvorený, jednotný priestor, v ktorom funkciu stien nahradili regály na knihy. Foajé sa nachádza na prvom nadzemnom podlaží. Nakoľko tento priestor na samom začiatku nebol určený na tento typ inštitúcie, zlepšili sme svetelnosť a aj vykurovanie interiéru. Svetelnosť sme riešili svetidlami rôzneho typu, ako napr. rôzne typy stolových, závesných, ale aj bodových svietidiel. Hlavnou výzvou projektu bolo vymyslieť riešenie, ktoré by opticky nezaplnilo celý priestor regálmi. A toto sa nám podarilo. V rámci knižnice máme miesto na štúdium, máme tri výpožičné pulty a každá z troch knihovničiek má malý, ale svoj priestor. Tiež sa nám podarilo vytvoriť priestor na prácu s počítačom a otvorený priestor, kde je možné usporiadať menšie podujatia (do 30 ľudí). V tomto priestore máme projektor a aj projekčné elektrické plátno. Tam, kde je

vnútorný priestor osvetlený denným svetlom, sú situované pracovné, resp. oddychovo-spoločenské zóny, od obvodových stien smerom dovnútra sú umiestnené zóny s knižničným fundusom. Vnútri knižnice sme vytvorili priestory, kde návštevníkov nerušia žiadne nežiaduce vplyvy. Na terasu plánujeme exteriérové sedenie s kresielkami a stolíkmi, aby sme na nej mohli usporadúvať menšie outdoorové aktivity. Vonkajšie okná sme oživilí rezanou grafikou, ktorá návštevníkov informuje o tom, že je to priestor mestskej knižnice. Bezbariérovosť vstupu do knižnice je samozrejmosťou. Na vyvýšenom poschodí, kde boli premietacie miestnosti, máme uložený záložný fond.“

(Mestská knižnica Mikuláša Mišíka v Prievidzi)

Knižnica by mala poskytovať komfort, pohodlie, pocit bezpečia vo funkčnom prostredí a príjemné okolie, a tak spĺňať požiadavky na pohodlný a prívetivý interiér.

Vstup do knižnice je prvou časťou budovy, s ktorou sa používateľ stretne. Je dôležité si uvedomiť, že prostredie knižnice zahŕňa aj priestor v jej blízkosti, ktorý o nej veľa vypovedá. Malo by ísť preto o čistý a upravený priestor na oddych a posedenie. V blízkosti by sa mal nachádzať stojan na bicykle a miesto pre detské kočíky. Vstup do budovy by mal byť viditeľne označený a viditeľná by mala byť aj informácia o otváracích hodinách knižnice a plánovaných podujatiach či iné propagačné materiály. Súčasťou vstupných priestorov je spravidla aj informačný systém knižnice, ktorý používateľa naviguje v prostredí knižnice a ktorý by mal mať jednotnú koncepciu a zrozumiteľnú grafiku.

Vstupná hala je verejným priestorom knižnice a mala by umožňovať prístup do všetkých častí knižnice, ktoré nie sú závislé od jej prevádzky (konferenčná hala, občerstvenie, kníhkupectvo, výstavné priestory a pod.). Vestibul je prechodnou zónou medzi hlučným vonkajším a pokojným vnútorným prostredím, kde by mal byť umiestnený informačný pult, prípadne pult slúžiaci na vrátenie kníh. Vestibul je rušné miesto, preto tu býva umiestnená aj šatňa pre používateľov a jeho súčasťou môže byť priestor na občerstvenie, prípadne bufet. Vstupná hala je tiež vhodným miestom na realizáciu výstav.

Študovne a čítarne sú centrálnou časťou knižnice, teda hlavným a najdôležitejším priestorom, t. j. miestom ticha a koncentrácie. Práve na ne sú kladené požiadavky týkajúce sa vhodného osvetlenia a umiestnenia študijných miest, ticha a dostatočného priestoru. Študovňa by mala poskytovať aj priestor pre skupinovú prácu, keďže predovšetkým študenti potrebujú svoje myšlienky a nápady vzájomne kon-

zultovať. Takéto priestory je vhodné oddeliť protihlukovými stenami. Špecifické podmienky vybavenia interiéru vyžadujú špecializované študovne, študovne detských oddelení či miestnosti na prácu s počítačom (Brožová a Hanel 2005).

Z DOTAZNÍKA: V ČOM VYNIKÁ REKONŠTRUKCIA VAŠEJ KNIŽNICE?

„Je moderná a útulná s hojdacím kreslom a tuli vakmi pre oddych čitateľov. Z maličkých priestorov sme vytvorili útulné prostredie pre všetkých občanov.“

(Obecná knižnica v Malom Lapáši)

„Devízou je atypické a netradičné miesto. A aj po pol roku od otvorenia ešte stále funguje u čitateľov a návštevníkov wow efekt, vzdušnosť priestoru a objavené genius loci miesta. Od návštevníkov sa nám už dostalo aj prirovnania k škandinávskym interiérom.“

(Mestská knižnica Mikuláša Mišíka v Prievidzi)

„Najväčšou vizuálnou zmenou prešla spoločenská miestnosť, ktorá sa stala centrom spoločenského a kultúrneho diania. Lokálna grafička sa postarala o návrh tapety s dominantami obce a vtedajšia starostka obce sa vlastnými financiami postarala o objednávku tapety. Súčasťou spoločenskej miestnosti je aj detský kútik. Súčasťou knižnice je nápojový kútik, kde si čitatelia môžu urobiť kávu alebo čaj.“

(Obecná knižnica v Kunerade)

„Čitateľským kútikom pre najmenších je na mieru vytvorený drevený čitateľský strom, kde si deti môžu aj sadnúť. Strom je umiestnený v strede detského oddelenia, čím úplne vyniká a je stredobodom pozornosti. Je veľmi obľúbený u detí, ako aj koberec a vankúše, kde radi ležia počas čítania.“

(Obecná knižnica v Malinove)

„Nový policový systém nám umožnil lepšie uložiť jedinečný fond, ktorý tvorí najucelenejšiu zbierku k regionálnym dejinám Košíc i blízkeho okolia. Reštaurovaním prešli i dve unikátne skrine, ktoré sú dedičstvom po knižnici bývalej Právnickej akadémie. Rekonštrukcia vyniká v komplexnosti a symbióze moderného funkčného riešenia s rešpektovaním historických aspektov oddelenia.“

(Verejná knižnica Jána Bocatia v Košiciach – Regionálne oddelenie)

Z funkčného a estetického hľadiska je výber a usporiadanie vhodného nábytku jedným z najdôležitejších aspektov navrhovania interiéru knižnice. Knižnice často zhromažďujú vyradený alebo darovaný nábytok a iné predmety, ktoré následne umiestňujú do priestorov, čo môže spôsobovať nejednotnosť a vizuálny neporiadok. Usporiadanie nábytku by malo zabezpečiť jednoduchý a pohodlný prístup s dostatočným množstvom vzdušného a nepreplneného priestoru. Pri zaobstarávaní nového nábytku je potrebné vyberať na základe kvality a odolnosti materiálu. Ak nie je možné vymeniť starý nábytok za nový, do úvahy prichádza aj oprava konštrukcie, nový náter, prípadne nové čalúnenie. Každú zmenu je však potrebné zvažovať v kontexte celého interiéru.

Metodické usmernenie Ministerstva kultúry SR MK – 4315/2020-110/11107 z 21. júla 2020 na určenie štandardov pre verejné knižnice stanovuje optimálne hodnoty pre počet študijných miest v knižniciach, a to na základe počtu obyvateľov v jednotlivých obciach.

■ Stoly a sedací nábytok

Stoly a sedací nábytok patria medzi základné atribúty študovne a čítárne. Pri výbere nábytku je potrebné zvážiť, komu bude určený a aký účel má plniť. Stoly pre viac osôb by mali byť väčšie, aby umožňovali pohodlné štúdium a nerušili osobný priestor. Kruhové stoly sú využívané napríklad v detských oddeleniach, kde sa predpokladá konverzácia a tímová spolupráca. V knižniciach sú obľúbené aj rôzne druhy pohoviek a sedacích vakov pre odpočinkové zóny. Tieto pohovky či kreslá by mali byť tvarované tak, aby vyhovovali používateľom všetkých vekových kategórií, teda umožňovali jednoduché sadanie a vstávanie.

■ Regály a police

Regály a police sú tradičným prvkom knižničného nábytku. Pri ich výbere je potrebné zohľadňovať ich výšku, ktorá by mala umožňovať pohodlné uchopenie požadovanej knihy. Okrem správnej výšky regálov sú dôležité aj rozstupy medzi nimi. Úzke uličky medzi jednotlivými regálmi zabraňujú pohodlnému prechodu viacerých osôb. Pri usporiadaní regálov a polic je tiež potrebné zaistiť, aby ich rozmiestnenie nespôsobovalo dezorientáciu používateľa. Dôležitá je aj hĺbka regálov, pričom sa preferuje plná zadná stena, aby knihy nevypadávali. Koncový bod regálov môže slúžiť na umiestnenie informácií

o obsahu dokumentov. Osvetlenie umiestnené nad regálmi je potrebné dobre zvážiť, keďže by malo osvetľovať, nie oslňovať.

■ Výpožičný pult

Výpožičný pult by mal byť centrálnym bodom knižnice, viditeľným už od vstupu do budovy. V malých knižniciach sa stretávame len s jedným pultom, vo väčších knižniciach býva výpožičný pult rozdelený na informácie, registráciu, výpožičovanie a vrátenie dokumentov (Dofková 2006).

MESTSKÁ KNIŽNICA MIKULÁŠA MIŠÍKA V PRIEVIDZI
PO REKONŠTRUKCII (MESTSKÁ KNIŽNICA MIKULÁŠA
MIŠÍKA PRIEVIDZA)

Z DOTAZNÍKA ZREKONŠTRUOVANÉ KNIŽNICE, KTORÉ SÚ DOBRÝM PRÍKLADOM Z PRAXE

„Rekonštrukcia sa uskutočnila z dôvodu zriadenia Klientskeho centra, pri ktorom sme prišli o priestory a knižnica sa zmenšila. Projekt bol vypracovaný a zrealizovaný bez pripomienok, požiadaviek a potrieb knihovníkov. Okrem zmenšenia priestorov, aj keď sa zrušili niektoré priečky, tak na prácu s knihami nám nezostal okrem obslužného pultu žiadny iný priestor, na prácu so zakúpenými knihami a na spracovanie, obalenie... Súkromný priestor pre knihovníkov je iba za výpožičným pultom. Regály sú veľmi vysoké (nižší človek nedokáže dosiahnuť na najvyššiu policu) a zbytočne hlboké. Deti nedosiahnu do horných dvoch polic. Priestor na podujatia pre deti je iba okolo regálov v detskom oddelení; jediné pozitívum je, že súčasťou regálov sú taburetky pre 20 detí, ktoré stačí iba posunúť a nemusia sa prenášať. Chýba nám samostatná študovňa pre čitateľov. Stoly pre dva PC pre zákazníkov používame aj ako miesto na štúdium. Takisto nám

chyba priestor na komunitné podujatia, hlavne pre starších čitateľov. Niektoré regály sú priepustné, takže prepúšťajú svetlo, ale keďže sú vysoké, pôsobia priestory knižnice veľmi stiesnene. Priestory po rekonštrukcii boli „sterilné“, tak sme ich svojpomocne v roku 2023 trochu zútulnili – jednoduché obrysové kresby na stenách, detské obrázky do detského oddelenia a obrázky so svetovými zaujímavosťami v ostatných priestoroch.“

(Mestská knižnica v Rajci)

Konečná úprava interiéru (estetická funkcia architektúry) by mala vytvárať príjemné, pohodlné a funkčné prostredie s umeleckými kvalitami. Keďže nie je možné definovať univerzálne a všetkým vyhovujúce prostredie, interiér ako celok by mal pôsobiť organizovaným dojmom.

Celkový vzhľad interiéru knižnice by mal byť jednotný a harmonický. Predovšetkým farby sú významným faktorom ovplyvňujúcim vnímanie priestoru knižnice. Pre interiér knižnice platí zásada, že ak je farba použitá cielene a v súlade s celkovým riešením interiéru, je možné využiť akékoľvek farebné kombinácie. Viaceré farebné kombinácie však môžu spôsobovať nesúlad.

Zeleň a vhodne zvolené dekorácie dopĺňajú interiér knižnice a patria medzi jeho významné prvky, ktoré dodávajú knižnici atmosféru domáceho prostredia, zlepšujú kvalitu ovzdušia, osviežujú prostredie a pozitívne pôsobia na psychiku človeka. Rastliny by mali ladiť s okolím, nemali by prekážať v priestore a nebrániť prístupu k oknám.

„Naša knižnica je na prvý pohľad príjemná, na oknách máme fólie s podobizňami našich významných spisovateľov a úryvok zo Sládkovičovej Maríny, pred knižnicu nám každý rok technické služby zabezpečia kvetinovú výsadbu. Vnútorne priestory sú funkčné a zároveň útulné.“

(Mestská knižnica Michala Chrásteka v Žiari nad Hronom)

Podlahy by mali vlastnosťami použitého materiálu vypovedať o funkcii priestoru. Pre prechodové zóny medzi vonkajším a vnútorným priestorom (vestibul, šatňa) je ideálne z hľadiska vysokej záťaže a náročnosti údržby použiť kameň, odporúča sa však dlažba. V priestoroch, kde sa vyžaduje ticho, je vhodné zvoliť akusticky tlmiace materiály, napríklad kvalitné záťažové koberce alebo prírodné linoleum. Príjemným dojmom pôsobia podlahové krytiny z dreveného materiálu. Ďalším vhodným doplnkom interiéru sú ko-

berce, ktoré majú navyše výborné akusticko-izolačné vlastnosti. Farby aj vzory kobercov by sa mali dobre zväziť. Sklo sa v interiéroch knižníc využíva skôr ako doplnkové riešenie.

„Obecná knižnica prešla renováciou, ktorá zahŕňala odborné vymaľovanie priestorov a pokládku nových kobercov. Steny knižnice sú biele, zdobené kresbami s detským motívom a dekoráciami visiakmi zo steny. Parapetné okná sú doplnené o kvety, ktoré skrášľujú interiér. Hoci regály neboli nahradené novými, boli vhodne umiestnené a zladené s modernejším prostredím. Okrem toho boli vytvorené pohodlné čitateľské kútiky, obohatené aj o sedenie v podobe Tuli vakov, čím sa zvýšil komfort pre používateľov knižnice. Knižnica bola doplnená o novú kuchynskú linku, čo naopak zlepšilo zázemie pre zamestnancov. Do knižnice bol pridaný aj úložný priestor na kabáty a obuv pre návštevníkov knižnice.“

(Obecná knižnica vo Veľkom Záluží)

Netreba zabúdať ani na dôležitosť osvetlenia a akustických podmienok, ktoré výrazne ovplyvňujú vnímanie interiéru knižnice. Rušné knižničné priestory a pracoviská, ako napríklad reprografické služby, výpožičné služby či vstupnú halu je vhodné oddeliť od tichých študovní. Správne navrhnutie osvetlenia je jedným z významných faktorov, ktorý môže podstatne ovplyvniť náladu a vytvoriť žiadanú atmosféru. Súčasným architektonickým trendom, prejavujúcim sa aj v knižniciach, je maximalizácia denného svetla a prirodzeného vetrania. Celý priestor študovní, ale aj jednotlivé pracoviská by mali byť dostatočne osvetlené a v neposlednom rade je potrebné myslieť aj na lokálne nastaviteľné osvetlenie pri pracovných stoloch. Pri zariaďovaní počítačových pracovísk je vhodné situovať miesta na sedenie tak, aby nevznikali odrazy z okien.

Neprehľadný interiér knižnice so zlým osvetlením a bez vizuálneho prepojenia s okolím nemôže konkurovať moderným knižniciam či kníhkupectvám, ktoré ponúkajú pohodlný a atraktívny priestor pre čitateľa. Treba zväziť fakt, že minimalistický dizajn prináša lepšie výsledky.

Z DOTAZNÍKA: AK BY STE REKONŠTRUOVALI KNIŽNICU OPÄŤ, ČO BY STE UROBILI INAK?

„Jediná zmena za mňa by bola, že by sme mohli navrhnúť užšie regály, hlavne čo sa týka hĺbky regálu. Sú dosť veľké, a tým zaberajú v priestore veľa miesta.“

(Obecná knižnica Cabaj-Čápor)

„Za tie tri roky sme prišli ešte na niektoré iné nepraktické veci a z reakcií našich používateľov máme tiež nejaké pripomienky. Určite by sme chceli v detskom oddelení zmenšiť regály, aby sa vedeli deti dostať ku všetkým knihám, doplnili by sme tento priestor o nejaké malé miesto na hru (napr. montessori hračky), aby sa tam vedeli zabaviť aj menšie deti, ktoré prídu napríklad s rodičmi. Regály v ostatných priestoroch by sme takisto znížili, vytvorili by sme miesto na štúdium a oddych (stolíky, kreslá...). Takisto si vieme predstaviť, že prerobením by sme dokázali vytvoriť miesto na „U“ sedačku, ktorá by sa dala využívať aj na komunitné podujatia. Zväčšiť výpožičný pult, prípadne vytvoriť priestor pre knihovníka na prácu so spracovaním kníh. Zútulniť knižnicu nejakými poličkami/dekoráciami, možno aj zeleňou, ale tak, aby sa napríklad pri starostlivosti o živé kvety neznehodnocoval knižný fond či ostatný majetok.“

(Mestská knižnica v Rajci)

„Dávali [by sme] pozor, aby architekti navrhli regály správnych rozmerov, v sekcii pre najmenšie deti, kde bývajú knihy veľkých rozmerov, sú regály s malou výškou a hĺbkou.“

(Malokarpatská knižnica v Pezinku)

„Keby sme rekonštruovali knižnicu znova, mohli by sme sa viac zamerať na zapojenie občanov do procesu plánovania. Ich názory a potreby by mohli prispieť k ešte lepšiemu prispôbeniu priestoru. Zvážili by sme aj využitie ekologických materiálov a technológií, kto-

ré by ešte viac znížili energetickú náročnosť. Ďalším krokom by mohlo byť rozšírenie technických zariadení, ako sú multimediálne zóny alebo interaktívne výstavy, aby sme prilákali viac mladých návštevníkov a podporili inovatívne prístupy k vzdelávaniu.“

(Obecná knižnica Golianovo)

V súčasnosti sa vo veľkom rozrastá a rekonštruuje množstvo knižníc. V Českej republike existuje databáza, ktorá prezentuje rekonštruované budovy alebo novostavby knižníc. Na Slovensku takáto databáza neexistuje. Z množstva údajov (zhromaždených prostredníctvom dotazníka) o slovenských knižniciach, ktoré výrazne zrekonštruovali svoje priestory, bude knižničný inštitút pracovať na vytvorení databázy novostavieb a rekonštrukcií knižníc v SR.

Knižnica 21. storočia neslúži len na vypožičiavanie kníh a čítanie, ale je omnoho komplexnejšou inštitúciou. Slúži aj ako informačné centrum a priestor na kultúrne, spoločenské a výchovno-vzdelávacie podujatia. Knižnica bude aj naďalej vnímaná ako tiché miesto na štúdium, ale požiadavky na jej interiér sa rozšírili o priestory na spoločné stretávanie ľudí a relax. Bez ohľadu na typ knižnice by mal jej interiér poskytovať vhodné priestory nielen na individuálne štúdium dokumentov, ale aj na spoločnú prácu na skupinových projektoch. Pre všetky druhy činností by malo byť v knižnici vytvorené vyhovujúce, funkčné a pohodlné zázemie. Knižnica by mala byť miestom, kde ľudia chcú tráviť svoj voľný čas.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

- DAHLGREN, Anders C.; Olaf EIGENBRODT; Karen LATIMER a Santi ROMERO. 2009. *Kľúčové otázky pri navrhovaní budov knižníc: Ako začať s plánovaním projektu*. Online. Haag: Sekcia IFLA pre budovy a vybavenie knižníc. Dostupné na: https://www.infolib.sk/files/Novy_portal_infolib_subory/dokumenty_ifla/ifla_klucove-otazky-pri-navrhovani-budov-kniznic_ako-zacat-planovanim-projektu_sk.pdf. [zobrazené 2024-11-21].
- DOFKOVÁ, Jitka. 2006. *Interiéry knihoven a jejich vliv na psychiku čtenáře*. Diplomová práca. Dana LOŠŤÁKOVÁ (vedúca záverečnej práce). Brno: Masarykova univerzita.
- BROŽOVA, Michaela a Ivo HANEL. 2005. *Architektura a knihovny, uhel pohledu: interiéry knihoven*. In: *Knihovna a architektura 2005: interiéry knihoven*. Praha: Státní technická knihovna, s. 16 – 32.

ZABUDNUTÝ RUKOPISNÝ ZBORNÍČEK IMRICHA LAUČEKA

DOC. PHDR. SILVIA LAUKOVÁ, PHD.

The paper discusses the literary, translation and collecting activities of Imrich Lauček, a Lutheran priest, translator and poet. It describes his life as student, his work in the regions and his personal contacts with important professors. The primary focus is his manuscript *Collection of various works for private use (1810 – 1830)*, an almanac in which he recorded poems, translations, songs and folklore. The author sheds light on the significance of Lauček's almanac for Slovak literary culture, especially in connection with the national revival, focussing on his fascination with poetic metres and translations from Ancient, German or Slavic sources. The almanac allows for a better understanding of the literary context of that period and contributes to the picture of the interactions between classical education, national consciousness and literary creation in the 19th century.

Keywords: personalities, Imrich Lauček, literary activities, translation, poetic metre, national revival, almanacs

✉ slaukova@ukf.sk
Katedra slovanských filológií
UKF v Nitre
www.ukf.sk

MEDZI RUKOPISOM A NÁRODOM

Imrich Lauček (uvádzaný aj ako **Emericius Lauček**, prípadne **Laitsek** alebo **Lautsek**), narodený 23. októbra (resp. 1. novembra) 1804 v Horných Zeleniciach, patrí medzi pozoruhodné, avšak menej známe osobnosti slovenského literárneho a kultúrneho vývinu v prvej polovici 19. storočia. Do slovenského literárneho a historického kontextu sa zapísal predovšetkým svojou zberateľskou a prekladateľskou činnosťou, ktorá sa odráža v jeho súkromnom rukopisnom diele *Zborník rôznych prác pre súkromnú potrebu (1810 – 1830)*. Rukopis predstavuje nielen dôkaz jeho aktívneho záujmu o literatúru, preklad a zberateľstvo, ale zároveň demonštruje schopnosť rozvíjať časomernú prozódii (veršovú výstavbu) a hlbšie vnímať klasické i súdobé literárne prúdy.

Imrich Lauček prišiel o otca už ako dvojročný, a tak sa spolu s matkou presťahovali na myjavskú faru k starému otcovi Jurajovi Jozeffymu. Práve rodinné prostredie a starootcovská výchova na evanjelickej fare zohrali významnú úlohu v jeho duchovnom a vzdelanostnom formovaní.

Prvé vzdelanie získal v Myjave od myjavského ľudidirektora (učiteľa a organistu) **Michala Miškoviča**, neskôr od kaplána **Michala Doleschala**. V rodinnom prostredí kládol starý otec dôraz aj na ovládanie maďarčiny, preto ho na istý čas poslali do Dolných Salíb. Neskôr sa vzdelával v Modre (od roku 1816), kde sa ako poslucháč dostal pod vplyv renomovaného rektora **Daniela Kanku**, ktorý prišiel do Modry z Banskej Štiavnice na jeseň roku 1817. Kanka bol významným znalcom latinčiny, gréckych a rímskych klasikov a presadzoval časomernú prozódii, ktorú si pri ňom okrem Laučeka osvojil aj **Michal Godra**, **Ján Gašparides Vladár** a ďalší nadaní študenti. Tento prístup podnietil Laučeka pokúšať sa o latinské a slovenské (vtedy ešte často „české“) básne písané časomerným veršom.

V roku 1820 začal navštevovať bratislavské evanjelické lýceum, kde strávil štyri roky (1820 – 1824). Počas tohto obdobia ho viedli viacerí vynikajúci profesori, ktorí získali vzdelanie na nemeckých univerzitách a prinášali osvetové impulzy do uhorského kontextu, ako napríklad dolnozemský Slovák z Piliše **Samuel Žigmondy**, ktorý vyučoval logiku, metafyziku, dejiny Uhorska, uhorské verejné právo, gréčtinu a hebrejčinu, alebo **Gabriel Kováč-Martiny**, ktorý ho zasvätil do fyziky. Skúsený pedagóg **Ján Grosz**

učil Laučeka interpretovať rímskych klasikov, rozvíjať latinský štýl a taktiež mu prednášal univerzálnu encyklopédiu vied a filozofiu mravov. Kazatelia v maďarsko-slovenských zboroch **Daniel Stanislai-des** a **Pavel Bilnica** mu priblížili dogmatickú a morálnu teológiu, venovali sa aj náboženskej náuke a praktickej teológii vrátane prípravy kázni v bibličtine.

V tomto období sa Lauček stretával aj s osobnosťami formujúcej sa národnej uvedomelej vrstvy – **Gašparom Šulekom**, **Jurajom Palkovičom** (pravdepodobne v rokoch 1820 – 1824) alebo s predstaviteľmi literárnych intelektuálov, ako **Karol Kuzmány**, **Michal Hlaváček**, **Natan Petian** a ďalší, ovplyvnených najmä Kollárovou *Slávou dcerou*.

Po ukončení štúdií v Bratislave prijal Lauček v lete roku 1824 pozvanie za súkromného vychovávateľa v rodine Krištofa Trajlera v Sudiciach (Novohradská stolica). Pedagogika ho však nenadchla, a tak už po roku využil pozvanie svojho ujca Pavla Jozeffyho do Tisovca, kde nastúpil ako biskupský kaplán predtiského a zatiského dištriktu a následne ho 16. novembra 1825 zvolili za superintendentálneho kaplána. Od roku 1791 pôsobil v Malohonte v spolku Societas lectoria (od roku 1808 Učená spoločnosť malohontská). Po skončení kaplánčenia sa Lauček stal kazateľom na Píle pri Tisovci, kde zotrval až do svojej smrti – 12. januára 1881.

OD ZBERATEĽSKEJ ČINNOSTI K ČASOMIERE

Lauček sa už počas študentských rokov aktívne venoval časomiere. Okrem vlastných latinských a slovenských pokusov vo veršovaní rozširoval svoju zbierku opisov latinských, dobových a folklórnych piesní. V jeho rukopisnej pozostalosti nájdeme napríklad *Cantio: Oh me moestum Belegradum* (pieseň tematizujúca dobýjanie Belehradu počas jozefínskych čias), *Triste valedico Musis...* (pieseň spojená s trnavským kláštorom, ktorá sa dobovo šírila odpismi) alebo *Ede, bibe, salta pota...* (makarónsky latinsko-slovensko-maďarský text s veselým nádychom).

Uchovali sa aj odpisy veršov modranských a bratislavských spolužiakov, napríklad časomerná valedikia **Františka Palackého** na počesť profesora **Štefana Fábryho** z roku 1817. Lauček bol zároveň ovplyvnený **Jánom Demianom**, **Jánom Sabovom** a dielami **Bohuslava Tablica** (najmä *Slovenskí veršovci*). Odtiaľ pramenila jeho záľuba v satirických a žartovných textoch, čo dokladá aj jeho preklad Blumauerovej

travestie Vergíliovej *Eneidy* (tzv. heroicko-komická adaptácia rímskej predlohy).

Vďaka záujmu o slovanské jazyky a literatúry si zapisoval srbské piesne azbukou, čím sa zaradil k vzdelancom Rimavskej doliny, ktorí si azbuku osvojili ešte pred rokom 1830. Medzi ďalšie texty, ktoré Lauček opisoval, patria ľudové slovenské, české, poľské, ale aj nemecké a latinské študentské piesne (*Carmina burana*), obľúbené preromantické básne 18. a 19. storočia, ako aj vybrané klasické preklady z diel Vergília a Horácia.

S literárnym menom Imricha Laučeka oboznámil širšiu verejnosť **Ján Kollár** vo svojich *Národných spievankách* (1834, 1835). Kollár sa zameriaval na historické piesne a texty, pričom spomína aj Laučekove zbierky, napríklad *Holkove rukopisy*, *Steigelove materiály* a iné starobylé pramene. Veľká časť z nich – historické slovenské piesne, ako *V širom poli na Podolí*, *Škoda se jest stala* (O Jágri), *Kdo mi podá vody?* (O Nových Zámkoch) či *O krále Ludvíka porážce* (O Moháči), – sa stala súčasťou Laučekových rukopisných zápiskov.

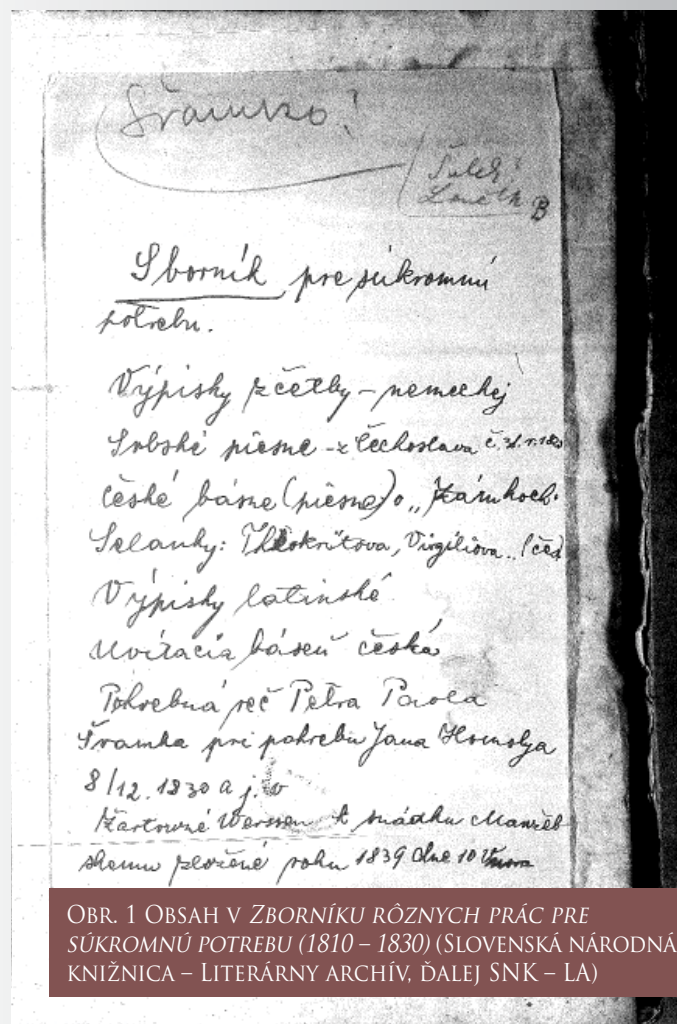
Z vlastnej autorskej iniciatívy vznikla aj *Jozefiáda*, báseň oslavujúca Pavla Jozeffyho a jeho rodinu. Do popredia tak vystupuje Laučekova osobitá duchovná a národná profilácia – na jednej strane žánrová a jazyková pestrosť, na strane druhej silné evanjelické zázemie a pretrvávajúce dôrazy na klasickú i preromantickú tradíciu.

ZBORNÍK RÔZNYCH PRÁC PRE SÚKROMNÚ POTREBU (1810 – 1830)

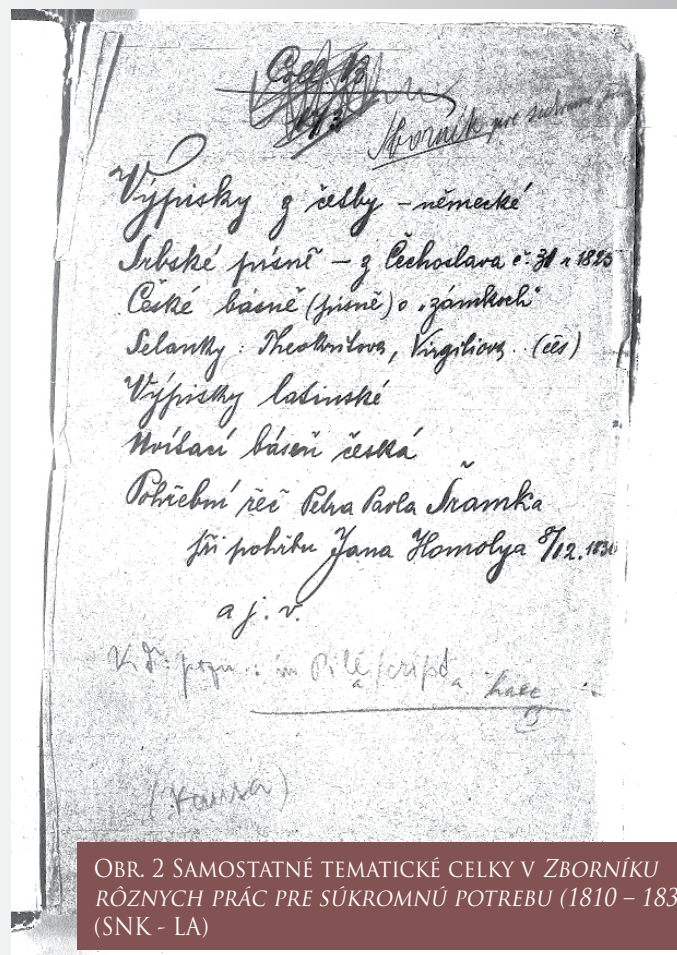
Najvýznamnejšou a najkomplexnejšou pamiatkou Laučekovej zberateľskej a prekladateľskej záľuby je rukopisný *Zborník rôznych prác pre súkromnú potrebu* (1810 – 1830), uložený v Literárnom archíve Slovenskej národnej knižnice v Martine (mikrofilm so signatúrou MJ 545). Má 240 strán a na jeho začiatku figuruje krátky obsah (**Obr. 1**).

Zborník pozostáva z viacerých textových celkov, ktoré by mohli existovať aj samostatne, avšak sú prezentované pod spoločným názvom. Vzhľadom na tematickú, jazykovú a žánrovú rozmanitosť možno zborník označiť za pozoruhodné svedectvo dobového literárneho pluralizmu. Súčasne odráža preromantické snahy a vplyvy klasickej edukácie. Z formálneho hľadiska sa zborník člení na samostatné tematické celky (**Obr. 2**):

- *Výpisky z čtyby německé* (13 strán) – Prezentujú Laučekovu výbornú znalosť nemčiny a široký lite-

OBR. 1 OBSAH V ZBORNÍKU RÔZNYCH PRÁC PRE SÚKROMNÚ POTREBU (1810 – 1830) (SLOVENSKÁ NÁRODNÁ KNIŽNICA – LITERÁRNY ARCHÍV, ĎALEJ SNK – LA)

OBR. 2 SAMOSTATNÉ TEMATICKÉ CELKY V ZBORNÍKU RÔZNYCH PRÁC PRE SÚKROMNÚ POTREBU (1810 – 1830) (SNK – LA)

rárny záber, ktorý siahahal od rozmanitej beletrie po odbornú literatúru.

- *Srbské písně* – Pochádzajú z časopisu *Čechoslav* (1823, č. 31) a svedčia o Laučkovom záujme o ďalšie slovanské jazyky. Osvojil si azbuku a obohatil tak svoju zbierku o preklady i originálne zápisy.
- *České básně (písně) o zámkoch* – Ide o texty viazané na historické miesta, napríklad *Modrý Kameň, Divín, Zvolen, Jäger, Nové Zámky* a pod. Tieto piesne neraz nadobúdajú historický až pololegendárny ráz a vypovedajú o vnímaní krajiny i hrdinských činov v kontexte doby.
- *Selanky Theokrita a Vergília* – V českom preklade zachytávajú Laučkovu fascináciu antickou pastórálnou poéziou. Potvrdzujú zároveň jeho prekladateľský talent a vlohy pre časomerné či sylabické veršovanie.
- *Výpisky latinské* – Ukážka Laučkovskej práce s latinskými textami, odkazujúca na jeho dôkladné školské vzdelanie a dlhodobú záľubu v antických i stredovekých (vagantských) piesňach.
- *Uvítací báseň česká* – Pravdepodobne ide o slávnostnú príležitostnú skladbu, ktorá svedčí o Laučkovskej schopnosti poeticky reagovať na dobové spoločenské, cirkevné či rodinné udalosti.
- *Pohřební řeč Petra Pavla Šramka při pohřbu Jana Homoly z 8. decembra 1830* – Obsahuje kazateľské a príležitostné texty s pietnym zameraním, ktoré dotvárajú viacrozmernej charakter zborníka.

LITERÁRNE A JAZYKOVÉ KONTEXTY

Pri hodnotení tohto rozsiahleho rukopisného súboru je nevyhnutné uvedomiť si dobový rámec – 19. storočie bolo poznačené národným obrozením a národno-kultúrnymi aktivitami, avšak aj spoločenskými a sociálnymi ťažkosťami (nevoľníctvo, absencia moderných pracovných a sociálnych vymožeností). V mnohých oblastiach ľudského života (vo vzťahoch, v práci alebo v možnostiach štúdia) prevládala jednoduchosť a priamosť, no zároveň bola táto epocha vyčerpávajúca z hľadiska manuálnej práce a obmedzenej mobility.

Laučekov zborník vznikol práve v takejto spoločenskej atmosfére, čo zvyšuje jeho hodnotu nielen ako svedectva o tom, čo sa čítalo, prekladalo či poeticky tvorilo, ale aj ako svedectva o vtedajších mentalitách, jazyku a kultúrnom kontexte. V porovnaní s dnešnou

globalizovanou dobou digitálnych technológií je rukopisný zborník vzácnym historickým klenotom, ktorý zrkadlí minulé epochy a pomáha pochopiť, ako hlboko boli naši predkovia zakorenení v klasickej vzdelanosti a v tradičných formách literárneho prejavu.

VERGÍLIOVE SELANKY V LAUČKOVEJ RUKOPISNEJ ZBIERKE

V preromantickom období bola literárna tvorba silne ovplyvnená idealizovanou predstavou pastierskeho a prírodného života, vznešenými mravnými zásadami a láskou k antickým vzorom. Tento kontext sa výrazne podpísal aj na Laučkových selankách a na spôsobe prekladu Vergíliových či Theokritových veršov. Napriek diachrónej vzdialenosti týchto starovekých diel posúval ich poetický obsah do českej jazykovej podoby tak, aby boli prijateľné a zrozumiteľné pre jeho súčasníkov.

Jedna z najzaujímavejších kapitol Laučkovho rukopisného zborníka je venovaná Vergíliovým selankám a drobnejším textom od Theokrita. Z hľadiska žánrovej identifikácie ide o pastiersku (bukolickú) poéziu, ktorá v tej dobe znova nadobúdala obľubu ako protipól mestského, spoločensky odcudzeného života. Text selaniek sa nachádza v zborníku na stranách 105 až 114. Každá strofa je na začiatku prvého verša očíslovaná.

Lauček pri preklade textu postupoval podľa vlastných pravidiel a zásad – aj vzhľadom na absenciu pevne stanovenej jazykovej normy v uvedenom období. Taktiež jeho rukopis sa vyznačuje charakteristickým vizuálnym spracovaním, pričom použitá forma písma zodpovedá dobovej rukopisnej tradícii (**Obr. 3**).

Napriek uvedeným skutočnostiam možno konštatovať, že selanky sa na rozdiel od iných častí rukopisu vyznačujú relatívne ľahkou čitateľnosťou.

PRAVOPIS, LEXIKA A ŠPECIFIKÁ LAUČKOVHO PREKLADU

Lexika Laučkovho prekladu zodpovedá dobe vzniku prekladu (19. storočie) – značná časť slov sa v súčasnosti už nepožíva, prípadne ich používame v inom význame. Lingvistická variabilita textu je spôsobená aj neexistenciou kodifikovaného spisovného jazyka. Hoci Lauček v zborníku uvádza, že text selaniek je

Lafnis

Pate selanka Virgiliowa
Menalkas a Hlojzosa.

Men. Proč pak, Hlojzoso, rači, poručiti mi
se všeli obadova

Že w lekku poručis Rati trest, ja' zapřisáti jsi
sem mezi liskami podstatle'si nevedeme gily?

Hlojz. Ty starší, tebe gest ni poslouchati shoro
Kdo podle nestale stý, chovejmi vterky,

Kdo to se gestni rádi wgeda, pat' gestni
Gak žijími plani zakryjwa' rewa kaluzmi.

Men. Ger by našich se horach tobi pjskalo ráva Agaty.
Hlojz. Co, když tento pójim zapřisá' guž? Tebe pmsjst?

Men. Zalm ty Hlojzoso napřes, něgaku bnd stikly lisk
Do chodu bnd Alkosa unjst, bnd Koda rozpři

Kaini, kityr, Korla buchlydati nám se pasenijch
Hlojz. Spjse ty, ony co w zelenan kom bucha liskho
Werde wnyl sem, a osměnnyh něne poramenowal,

Ewa pokusj se, potom ty w ráwod wryni Agaty.
Men. Wtka mēka' msholi zbledla stáda

Porpucowé rjšká pōde mēze krowjch
Tak za teba stáwí de edaj' nēho angly.

Hlojz. Wšak gí dost ginochu přistat' mý do
Utrátnan rchleho smy, jak Lafnisa rymfy
Oplakely, wsedjte potichy a lisky w rymfám
Když obgawě telo K milowánj wseho wsece
Gí Raby, gí hwědy, brosnjmi narywale mēter
Kdo oněh ráwí několit paseněho dobytka
Lafnise Ruchladj mēmanu ni potichu

nišodny
Est okmal etwarowd, ni se dotknul w trawě
Lafnise, toan panoty. E také smy blyhky
Přomutnan, diwke' pchoty to i leg to pchjda.
Lafnis i hromake' K wozu rapnawati i ty gory
Wš' wnyl, Lafnis Rache ples wsece wne
zajnal

Tež i kory dajim stikly owi nati o lebym.
Gak wjro strom odobajst, gak rewe krowenky
Stadn co byk, co pójim owatjst odobatučj
Tak ty celá odobu sujch. Co wend gíw nám te

odgmut
Gy tu ples inoly, ano sam i wpruclit bysollo:
Wetkowanj gimen, kde sme wsece wne bnd

OBR. 3 UKÁŽKA LAUČEKOVHO RUKOPISU NA PREKLADÉ VERGÍLIOVÝCH TEXTOV
V ZBORNÍKU RÓZNYCH PRÁC PRE SÚKROMNÚ POTREBU (1810 – 1830) (SNK - LA)

32.

napísaný v češtine, podrobnejšia analýza ukazuje, že ide o slovakizovanú češtinu – v texte možno identifikovať množstvo poslovenčených výrazov. Niektoré lexikálne jednotky a pasáže v preklade pôsobia nejednoznačne, pretože význam slov sa mohol posunúť alebo zmeniť, a teda nemusí plne korešpondovať s pôvodným kontextom. Napríklad v úryvku: „Urobil všetkým hostinu,/ a ráno zase inde./ Tak každý deň ako tak,/ a predsa sa nezvedelo,“ (Lauček 1810 – 1830, s. 106) sa čitateľ musí zamyslieť, čo presne tým autor myslel.

Rýmová schéma pôvodného textu nebola striktné dodržaná, čo môže viesť k pocitu narušenia koherencie medzi jednotlivými veršami. V texte dominuje združený rým (AABB), ktorý bol v niektorých prípadoch zachovaný aj po preklade: „Málo nám treba farára/ krom keď niekomu dohára,/ toho dáme vyspovedať/ a poctivo pochovať.“ (Lauček 1810 – 1830, s. 105).

Hoci sa interpunkčné znamienka v rukopise nachádzajú, ich použitie je nekonzistentné a na niektorých miestach chýbajú. Vzhľadom na to, že Lauček v čase prekladu Vergíliových selaniek nemal k dispozícii pevne stanovené pravidlá interpunkcie, možno predpokladať, že ich používal intuitívne.

Veľké písmená v rukopise Lauček používal taktiež nekonzistentne, často aj na miestach, kde podľa súčasných pravidiel nie sú potrebné. V jeho texte majú niektoré grafémy odlišnú vizuálnu podobu a fonetickú realizáciu. Napríklad samohláska *ä* splynula s *e* (svetit/svätit), graféma *ô* sa v rukopise vyskytuje minimálne a nahrádza ju skupina *uo* (vuoli/vôli). Odlišné je aj písanie mäkčeňa, ktorý je znázornený malým krúžkom namiesto háčika. V texte sa tiež často objavuje české písmeno *ě* (utierně/utierne).

Odlišnosti sa prejavujú aj v používaní spoluhlások. Konsonant *g* má v texte funkciu *j* (napr. gul/ju, prisahagul/prisahajú), zatiaľ čo písmeno *j* sa vyskytuje namiesto dvojhlasok *ia*, *ie*, *iu* (napr. ja/ia, je/ie, ju/iu). Písmeno *z* sa graficky podobá na ypsilon. Nestsémové je aj používanie *i/y*, ktoré v rukopise podlieha skôr individuálnemu úzu autora než pravidlám (napr. vihrešil/vyhrešil).

ZBORNÍK AKO OBRAZ DOBY

Celkovo možno Laučekovu grafickú realizáciu písma považovať za špecifickú. Nie je zrejmé, či jeho pravopis-

né riešenia reflektujú dobové normy alebo sú výsledkom jeho individuálnej písomnej praxe. Laučekovi, fascinovanému antikou, išlo pravdepodobne o to, aby aj domáce publikum mohlo spoznať čaro Vergíliovej tvorby v českom jazyku, ktorý sa na našom území v danom období stále používal ako literárny prostriedok v evanjelickom intelektuálnom prostredí (slovenská spisovná norma sa formovala postupne).

Zborník rôznych prác pre súkromnú potrebu (1810 – 1830) tak predstavuje jedinečné svedectvo doby, v ktorej sa formovali základy moderného slovenského národného vedomia a literárnej kultúry. Laučekove výpisky, preklady, pôvodné básne či zhromaždené ľudové piesne nám ukazujú široký rozsah jeho záujmov i jeho jazykové a literárne schopnosti.

LAUČEKOV ZBORNÍK V KONTEXTE DEJÍN

V kontexte 19. storočia má tento zborník mimoriadnu historickú a umeleckú hodnotu. Dokumentuje, ako li-

terárna tvorba prepájala rôzne jazyky, kultúry a epochy, a zároveň potvrdzuje, že hoci sa v priebehu dvoch storočí zmenili materiálne podmienky či spoločenské zriadenie, podstata ľudského vnímania krásy, viery, prírody a medziľudských vzťahov zostáva v hĺbke rovnaká.

Význam Laučekovej rukopisnej zbierky spočíva nielen v tom, že Lauček tvoril a pôsobil v prostredí národne uvedomelých a literárne a vedecky zainteresovaných kruhov, ale aj v tom, že jeho rukopisná tvorba dodnes uchováva dôležitý odkaz o kultúrnej výmene v tejto literárnohistorickej epoche. Najmä jeho selanky ako špecifický literárny žáner upriamujú našu pozornosť na idylický a pastiersky rozmer, ktorý mohol do istej miery kontrastovať s reálnou ťažobou vtedajšieho života, no zároveň prinášal ľuďom inšpiráciu a krásu.

Takto vystavaný obraz farára, zberateľa, prekladateľa, básnika a autora rukopisného zborníka Imricha Laučeka je neoddeliteľne spätý s dôležitými kapitolami slovenskej literárnej histórie, kultúrneho i národného obrodovania. Zároveň prináša autentickú výpoveď o tom, ako sa prostredníctvom veršov, piesní a textových odpisov upevňovalo literárne povedomie našich predkov.

PRAMENE

LAUČEK, Imrich. 1810 – 1830. *Zborník rôznych prác pre súkromnú potrebu (1810 – 1830)*. Rukopis. V: Slovenská národná knižnica – Literárny archív. Signatúra: MJ 545.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

- AMBRUŠ, Jozef. 1991. *Listy Jána Kollára I. 1816 – 1839*. Martin: Matica slovenská.
- BRTÁŇ, Rudo. 1983. Laučekovci v gemerských a malohontských vzťahoch. In: Bolfík, Július (ed.). *Literárne postavy Gemera 4*. Martin: Osveta, s. 173 – 178.
- BRTÁŇ, Rudo. 1974. *Bohuslav Tablic (1769 – 1832): život a dielo*. Bratislava: VEDA.
- BRTÁŇ, Rudo. 1953. *Historické piesne*. Bratislava: SAV.
- DRAGIJSKÝ, Peter. 2014. *Slováci tohto kraja: osobnosti Gemera – Malohontu, ktoré pozdvihli Slovensko*. Bratislava: Eko-konzult.
- DROBEČKY. 1881. Dne 12. t. m. dokonal běh časného života... In: *Korouhev na Sionu*. č. 2, s. 31.
- MARČOK, Viliam. 1968. *Počiatky slovenskej novodobej prózy: Próza klasicistická a preromantická*. Bratislava: SAV.
- MATUŠÍK, Zdeněk. 2015. *Sborník*. TDKIV: Česká terminologická databáze knihovnictví a informační vědy. Online. 2010-03-30. Dostupné na: https://aleph.nkp.cz/F/24/TCLQEEDQ13447L937III2J2T7M4LHDI7Q32J6FLD-S4ICQK1-04286?func=find-acc&acc_sequence=000005613. [zobrazené 2025-03-28].
- MELICHERČÍK, Andrej. 1953. Slovenské historické piesne. In: *Historické piesne*. Bratislava: SAV, s. 5 – 38.
- PETRÍK, Borislav. 2001. *Evanjelická encyklopédia Slovenska*. Modra: BoPo.
- ŠMATLÁK, Stanislav. 2007. *Dejiny slovenskej literatúry II*. Bratislava: Literárne informačné centrum.
- VOJTECH, Miloslav. 2003. *Od baroka k romantizmu: Literárne smery a tendencie v slovenskej literatúre v rokoch 1780 – 1840*. Bratislava: Univerzita Komenského.

DETSKÉ A DIEVČENSKÉ ROKY TERÉZIE VANSOVEJ

MGR. LUCIA KUBRICKÁ

The paper presents the childhood and youth of one of the foremost woman writers and public figures in the first generation of realism in Slovakia, Terézia Vansová (1857 – 1942). The author depicts Vansová's family life and friendly relations with Milina Laciaková and Adela Šuleková as evidenced by their mutual correspondence preserved in the Literary Archive of the Slovak National Library. In addition, the author, drawing mainly on Vansová's manuscript *My Childhood*, seeks to identify the reasons for her frequent theme of feeling unloved in her autobiographical prose and correspondence, which is associated with her complicated family situation during her childhood and adolescence.

Keywords: personalities, Terézia Vansová, childhood and youth, Milina Laciaková, Adela Šuleková, correspondence, Literary Archive, Slovak National Library

l.kubricka@gmail.com

Knižnica ústavu orientalistiky SAV
www.orient.sav.sk

O literárnej tvorbe Terézie Vansovej, jednej z najvýznamnejších slovenských spisovateliek 19. storočia, vyšlo už mnoho článkov a štúdií, avšak oblasť jej rodinného života zostala dosiaľ málo prebádaná. Faktom je, že prostredie vývinu Vansovej detských a dievčenských rokov malo značný vplyv na jej neskoršie životné smerovanie i tvorbu, preto sa v tomto článku zameriame na vykreslenie obrazu dospelujúcej autorky, jej rodinného zázemia a priateľských vzťahov.

Terézia Vansová, rodným priezviskom Medvecká, sa narodila a vyrastala na evanjelickej fare v tom čase živom mestečku Zvolenská Slatina. Jej otec Samuel Medvecký sa oženil pomerne neskoro, ako štyridsaťosemročný si vzal za manželku mladučkú devätnásťročnú Teréziu Lange, dcéru kupca zo Zvolena. Manželom Medveckým sa narodilo deväť detí, dospelosti sa však dožilo len šesť z nich. Dcéra Terezka prišla na svet ako siedme, respektíve ôsme dieťa spolu s bratom-dvojčaťom Jurajom. Sama píše o svojom narodení: „*O (týchto) dvojčatkách mohlo by sa povedať, že už boli ‚nemilé, nedrahé‘. Netešili sa im už. Chlapček ako chlapček, ten je i vtedy vítaný, keď je i desiati, ale dievčatko, tomu by bolo pristalo pomenovanie ‚Marka Netrebaši‘.*“ (Vansová 1978, s. 35).

Rovnako ako všetky mnohohodetné matky vtedajších čias, ani Terkina matka nemala čas venovať sa každému dieťaťu osobitne, a tak mladší súrodenci boli ponechaní na opateru tých starších.

„*Chovali tedy to dievčatko, ako najlepšie vedeli, dali mu všetko, čo druhým: odev a potravu, ale lásky sa mu nedostávalo. Bolo zväčša ponechané na Milku, sestričku o 9 rokov staršiu, a na Pána Boha. ‚Ži, ak ti je súdené, alebo zomri!‘ A ono neumrelo.*“

Terézia Vansová

Malá Terezka bola teda väčšinou zverená do opatery sestry, ktorá ju – okrem všetkej starostlivosti – v netrepezlivosti niekedy aj bila, ako spomína Vansová.

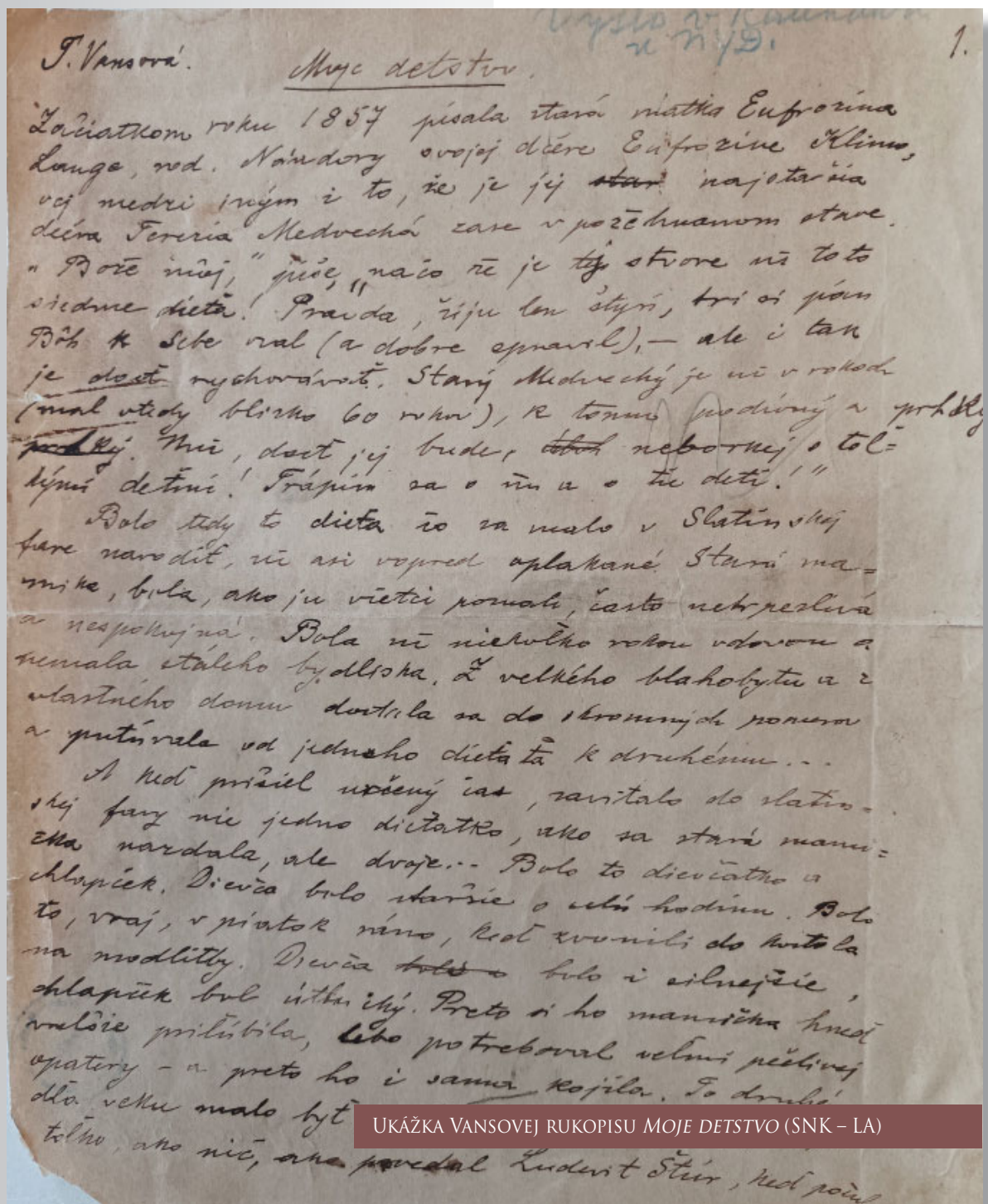
Pocit nemilovanosti sa s Terezkou tiahol celé roky, nielen počas jej detstva, ale i v čase dospelovania. V práci *Moje detstvo* to podrobne analyzuje a pátra po príčinách. Najväčšiu váhu prikladá faktu, že rodičia mali medzi deťmi každý svojich obľúbencov: otec mal najradšej prvorodenú dcérku Adelku (neskôr sa vydala za básnika Jána Čajaka; jej druhým manželom bol Pavol Dobšinský), ktorá bola podľa Vansovej slov živá, prítulná, veselá a vždy usmiata. Zo synov uprednostňoval Alexandra pre jeho smelú a výbojnú povahu. Mamičkiným miláčikom bol zase prvý syn Samko, ktorý bol nežnej a milej povahy. Terka nepatrila k obľúbencom rodičov.

(SLOVENSKÁ NÁRODNÁ KNIŽNICA – LITERÁRNY ARCHÍV, ĎALEJ SNK – LA)

„*A mala som ten dojem, že ma Apík nemiloval. Musela som byť dieťa odlišné od tých, čo získali jeho lásku. Bývala som utiahnutá a možno nemilá. Či preto ma nemiloval, či som ja bola taká neveselá, že som to cítila? Bola som vždy k plači naladená, za čo ma aj prezývali plačkou.*“

Terézia Vansová

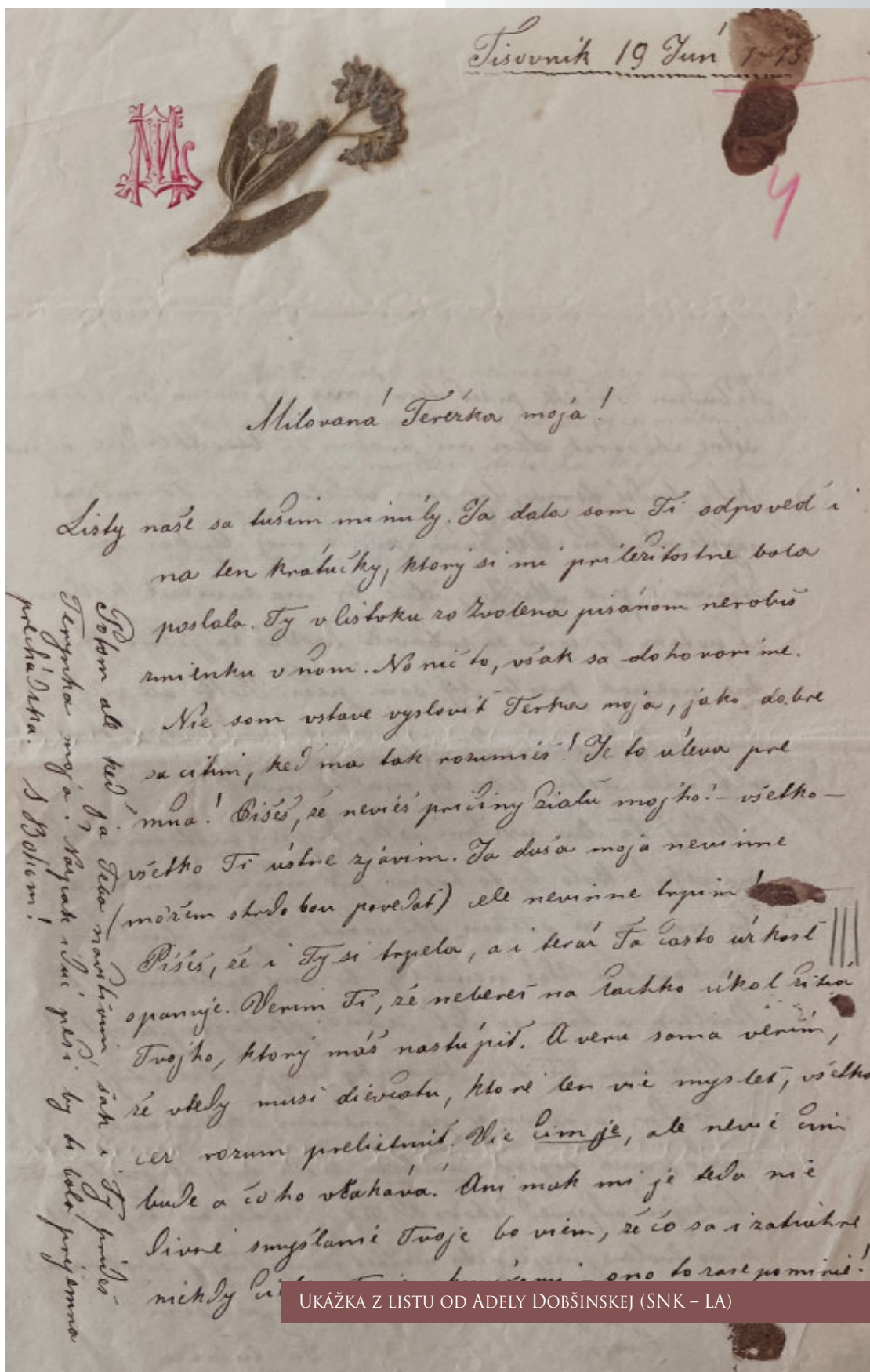

UKÁŽKA VANSOVEJ RUKOPISU MOJE DETSTVO (SNK – LA)

V škole sa Terka dobre a rada učila. Všimol si to aj miestny učiteľ Karol Hurtay. Kým po prvých štyroch triedach poslali chlapcov na ďalšie štúdiá do gymnázií, vzdelávanie dievčat sa završilo polročným, niekedy ročným pobytom v nemeckej, prípadne maďarskej dievčenskej škole. Mladá Terezka odišla v roku 1870 do nemeckej dievčenskej školy Karola Orfanidesa v Banskej Bystrici a v nasledujúcom školskom roku 1871/1872 s cieľom osvojiť si maďarčinu do dievčenského ústavu A. Fábrrovej v Rimavskej Sobote. Po návrate z „edukácie“ zostala doma ešte tri roky – do svojho vydaja v septembri 1875.

Z obdobia spisovateľkinho života sa zachovala pomerne bohatá zbierka korešpondencie, ako listy od priateľiek, sestier, ale aj listy Terézie adresované matke, ktorej príležitostne písala z návštev od dvoch starších vydatých sestier – Adely Dobšinskej v Drienčanoch a Milky Czénerovej v Nižnom Skálniku. Práve na základe osobnej korešpondencie a vďaka početným spomienkam vo Vansovej biografických prózach dokážeme vytvoriť pomerne plastický obraz autorkinho života v mladosti.

Vo svojom okolí mala mladá Terezka Medvecká viacero kamarátok, väčšinou dcér spriatelených farrárskych rodín, ktoré sa navzájom pravidelne navšte-

vovali. Okrem toho sa stretávala aj so svojimi sester-
nicami zo Zvolena a blízkeho okolia (Irma Peťková,
Ida a Berta Lanegové) a pri návštevách starších vy-
datých sestier si našla kamarátky aj v Nižnom Skální-
ku a Drienčanoch. Azda najbližšou Terezkinou pria-

telkou bola Milina Laciaková z Horného Tisovníka,
dcéra farára Michala Laciaka, s ktorou si začala dopi-
sovať začiatkom roka 1875 a toto úprimné priateľstvo
(dokumentované vzájomnou korešpondenciou) im
vydržalo po celý život.

Dievčatá sa zbežne poznali už dlhšie, ale zblížili sa počas jednej z priateľských návštev Laciakovcov na fare v Slatine, keď mala Terézia sedemnásť a Milina dvadsať rokov. Obe mali spoločnú záľubu v „básnení“ a okrem toho ich spájalo vlastenecké povedomie, boli hrdými Slovenkami. Milina, inak v spoločnosti obľúbená pre jej veselú a oduševnenú povahu, bola v skutočnosti veľmi vnímavá, citlivá a hľbavá. Sama o sebe píše: „Ja rada mám takéto domovné zábavy, bývam dobrého humoru. Dievčatá rady ma majú, vinú sa vôkol mňa prosiac, bych sriadila hru, tanec atd. Ja urobím to ochotne. Keď ale hra v najlepšom prúde je, vtedy nepozorovane utiahnem sa do spoločnosti starších pánov – avšak tiež i od týchto nepozorovaná – a niekde v kútiku pod zámkou oddychu tak rada načúvám jich rozhovorom. Nerobím to z pýchy a ťižiadosti, alebo márnomyšlnosti, abych snáď pochytila jednotlivé jich výrazy, alebo vedecké slová, s ktorými chceta bych sa potom zaujímavou urobiť v spoločnosti; ale skutočne Terézka moja, žižnim načúvať môcť duchaplné rozhovory učených mužov.“ (Laciaková [bez dátumu]).

Starší brat Miliny Laciakovej Bohuslav sa dokonca zaľúbil do mladej Terezky v čase, keď časť vianočných sviatkov roku 1874 strávil na fare v Slatine. Následne v apríli 1875 ju listovne popýtal o ruku. Mal však smolu, pretože ho predstihol Ján Vansa, farár z Lomničky. Milina sa obávala, aby toto odmietnutie jej brata nebolo zároveň koncom jej zatiaľ krátkeho, no o to vrúcnejšieho priateľstva s Teréziou. Obavy však boli zbytočné.

Okrem listov Miliny Laciakovej adresovaných Terézii Vansovej sa zachoval ešte pomerne celistvý súbor listov od jej priateľky Adely Šulekovej z Ratkovej a jeden list od priateľky Gizely (pravdepodobne ide o Gizelu Kollárovú z osady Lipovec, s ktorou sa Terézia zoznámila pri jednom z pobytov u sestry Adely v Drienčanoch). Tieto priateľstvá však nemali dlhé trvanie; v prípade Gizely ho ukončila jej predčasná smrť v máji 1875 a Adeline listy končia Vansovej vydajom a odchodom do Lomničky.

Opakujúcim sa motívom takmer vo všetkých vyššie uvedených dievčenských listoch je rozorvanosť duše, nepochopenie „sveta“ (rozumej najbližšieho rodinného okolia) a nešťastná láska. Hoci sa Terkine listy písané Miline či iným priateľkám nezachovali, ony vo svojich listoch reflektujú často aj jej situáciu a pocity.

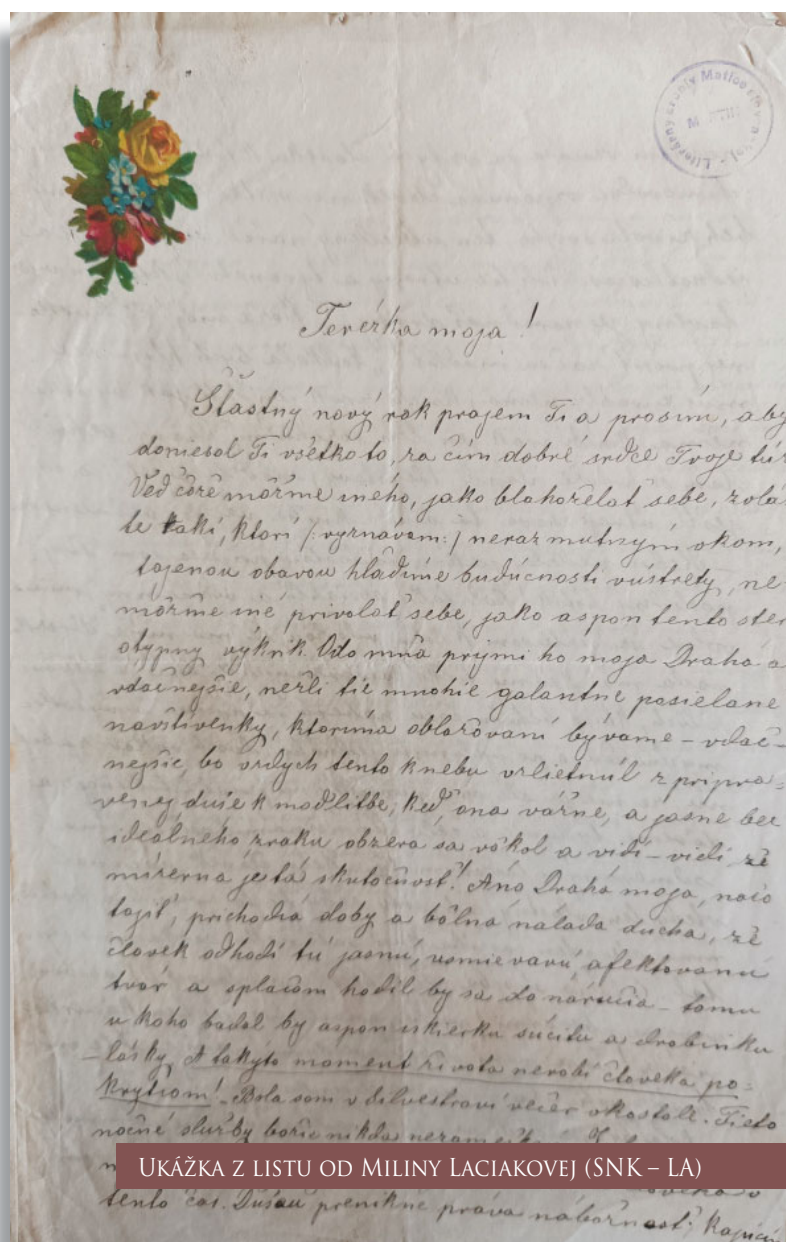
„Že ti trpiš nesmierne to ma boli, oj keby som ti mohla spomôcť! – ja si neviem čo o nom mislieť, či je vrtkavý, či je nedbanlivý, a či okolnosti nedoprajú

mu to nabyť čo mu srdco káže. Lebo na taky spôsob Terka moja, je tvojej lásky nie hoden. – Bože, keby to druhy takú lásku videl aká je tvoja, Terka moja, visoko by si cenil! – že ta neľuby mi pišeš?“

Adela Šuleková (1874)

„Nie som vstave vysloviť Terka moja, jako dobre sa citim, keď ma tak rozumieš! Je to úleva pre mňa! Píšeš, že nevieš príčiny žiaľu mojho? – všetko – všetko Ti ústne zjavim. Ja duša moja nevinne (môžem s hrdobou povedať) cele nevinne trpim! – Píšeš, že i Ty si trpela, a i teraz Ťa často úzkost opakuje.“

Milina Laciaková (1875)

Dievčenské roky Terezky Medveckej sa skončili pomerne skoro a dosť znenazdania, ako spomína v biografii svojho muža, ktorá vyšla pod názvom

Ján Vansa. Nemala ešte ani osemnásť rokov, keď vo februári 1875 zavítal na slatinskú faru evanjelický farár Ján Vansa, pôsobiaci toho času v Lomničke na Spiši. Na cestu sa vybral s úmyslom vyhľadať si manželku spomedzi dcér slovenskej inteligencie (cirkev v Lomničke bola nemecká). Ako to v danej dobe nebolo nič mimoriadne, po dvoch návštevách Vansu v Slatine prišiel rodičom Medveckým list so žiadosťou o ruku ich dcéry. Ani vyhliadka na blížiaci sa vydaj však spočiatku mladé dievča nenaplnila pocitmi radosti či šťastia. Ako sama spomína: „Neslo to len tak ľahko, bolo i plaču, bez toho nebýva, bolo rečí sem i ta, ale apík bol asi rád, že sa i tretej dcéry zbaví; že sú tu ešte chlapi, na ktorých treba

nakladať atď. Dost' na tom: musela to byť vôľa Božia.“ (Vansová 1947, s. 177).

Na druhý deň po svojom vydaji, 29. septembra 1875, teda nasadá mladá nevesta Terézia Vansová na vlak a vydáva sa so svojím mužom na dlhú cestu na Spiš do Lomničky, ktorá má byť odteraz jej novým domovom. Tým sa uzatvára kapitola jej dievčenského života, ktorá – ako sa neskôr ukázalo – bola oproti ďalším jej životným skúškam ešte tou najmilšou a najľahšou etapou.

Pri štúdiu tematiky detských a dievčenských rokov Terézie Vansovej zohráva azda najvýznamnejšiu úlohu dochovaný korešpondenčný materiál, ktorý bohato dotvára doterajšie poznanie života jednej z najvýznamnejších autoriek slovenského realizmu.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

LACIAKOVÁ, Milina. [1875]. [*List Miliny Laciakovej adresovaný Terézií Vansovej*]. List. V: Slovenská národná knižnica – Literárny archív. Signatúra: 198 Z 30.

LACIAKOVÁ, Milina. [bez dátumu]. [*List Miliny Laciakovej adresovaný Terézií Vansovej*]. List. V: Slovenská národná knižnica – Literárny archív. Signatúra: 198 Z 30.

ŠULEKOVÁ, Adela. [1874]. [*List Adely Šulekovej adresovaný Terézií Vansovej*]. V: Slovenská národná knižnica – Literárny archív. Signatúra: 41 G8.

VANSOVÁ, Terézia. 1978. Terézia Medvecká, rodená Lange. In: *Drahé postavy*. Bratislava: Tatran, s. 9 – 38.

VANSOVÁ, Terézia. 1947. *Ján Vansa: I. časť*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius.

VANSOVÁ, Terézia. [bez dátumu]. *Moje detstvo*. Rukopis. V: Slovenská národná knižnica – Literárny archív. Signatúra: 41 UUU 10b.

NAHRADIA NÁSTROJE AI KNIHOVNÍKOV?

MGR. ADAM ČUCHOR

The paper discusses artificial intelligence tools and functions in relation to their potential for use in library work in the international context. The author offers his view on the expected future modernisation of library and information services (research, reference, consultation, information) and the gradual replacement of humans by artificial intelligence in certain areas. He deliberately highlights the positive aspects of implementing AI tools in work processes and the wide range of their potential uses in libraries.

Keywords: artificial intelligence, professional education, library and information services, information literacy, digital literacy

adam.cuchor@gmail.com
Krajská knižnica Ľudovíta Štúra
Zvolen
www.kskls.sk

NA ZAMYSLENIE

Dokázali by stroje v blízkej budúcnosti nahradiť vašu prácu? Možno si práve kladiete túto otázku, ktorá zamestnáva ľudský mozog od dávnych čias. V posledných rokoch sa však stala veľmi aktuálnou. S postupným rozvojom umelej inteligencie nad ňou uvažuje takmer celá ľudská spoločnosť. Je už samozrejmosťou, že všetky typy knižníc využívajú pri svojej práci počítačové programy a internet. Pri snahách vyhovieť požiadavkám doby je využiteľnosť schopností umelej inteligencie (AI) v knižniciach nesporná.

Ak by sme túto otázku položili knihovníckam a knihovníkom, získali by sme široké spektrum rôznych odpovedí, ktoré by súviseli predovšetkým s individuálnou skúsenosťou každého človeka a s jeho osobnými preferenciami. Nepochybne, vplyv na to, aký názor daný zamestnanec vyjadrí, má aj charakter jeho práce.

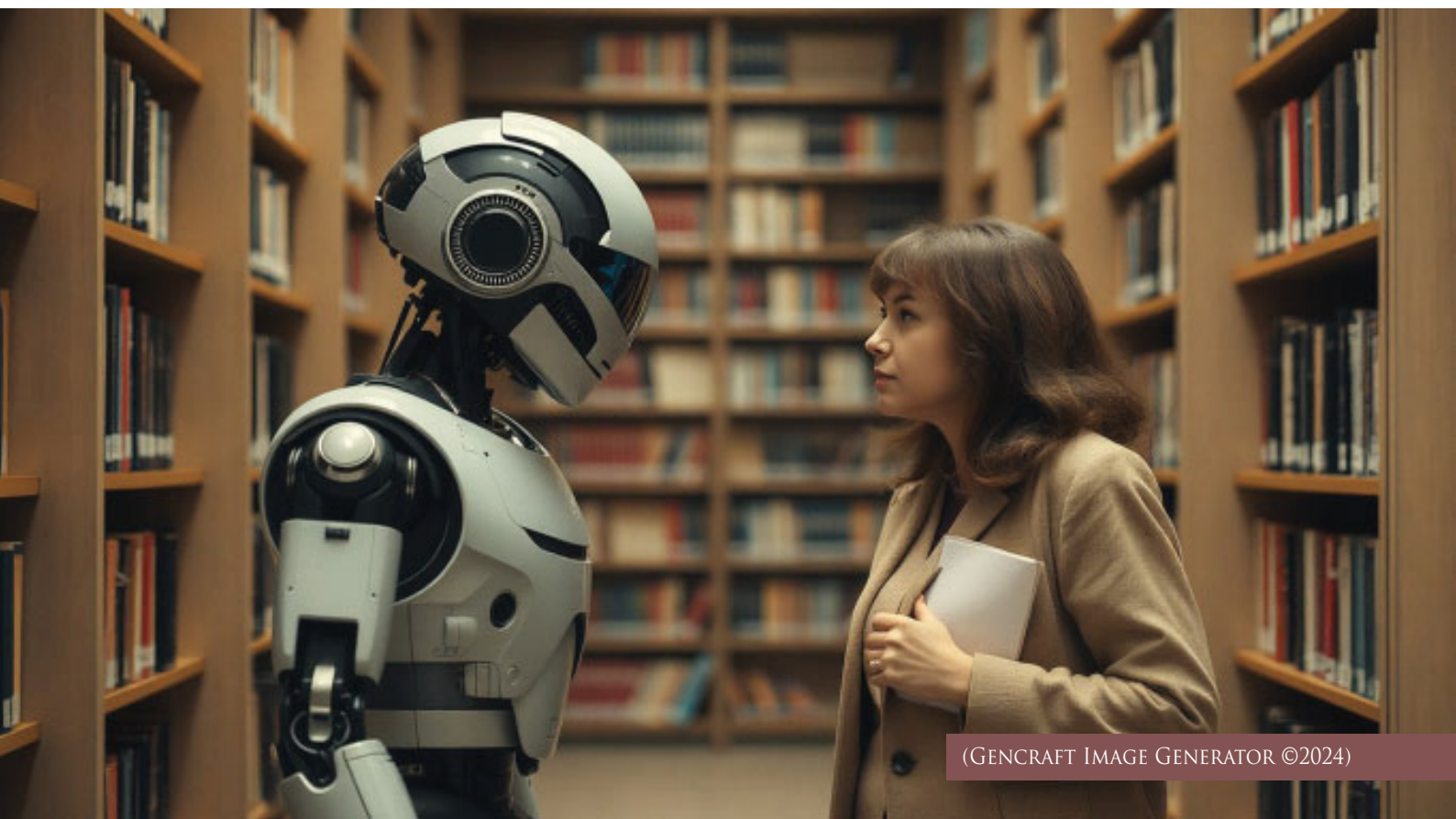
Treba mať na zreteli, že diskusia na túto tému môže medzi zamestnancami knižníc vyvolať aj vlnu nespokojnosti, preto je potrebné poskytnúť priestor na vyjadrenie osobných emócií. Každý človek vníma realitu odlišne. Všetci ľudia (bez ohľadu na svoj vek, etnikum, národnosť, vzdelanie, prax alebo pôvod) musia dennodenne zápasíť so skutočnosťou, že spoločnosť sa mení omnoho väčšou rýchlosťou než doposiaľ. Žijeme v dobe, keď je technický pokrok rýchlejší ako schopnosť adaptácie ľudského mozgu naň.

Článok má za cieľ hypoteticky naznačiť, aké zmeny v oblasti zapojenia umelej inteligencie do knižníc možno očakávať a na čo by sme sa mali pripraviť. Predpokladáme pozitívne zmeny v implementácii do knižničného priestoru. Cieľom článku nie je vytvárať podklady pre sci-fi literatúru ani podhodnocovať prácu zamestnancov knižníc. Zmyslom nástrojov umelej inteligencie je predovšetkým prácu uľahčiť a zefektívniť. Zároveň však chceme poukázať na prípadné riziká, ktoré vyplývajú z používania nástrojov umelej inteligencie. Problematiku nemapujeme vyčerpávajúco, poskytujeme skôr jej čiastkový obraz.

HROZBA AI?

Je pravdou, že mnohí z nás sa obávajú rizík, ktoré prináša zrýchľujúci sa technologický pokrok. Zásľuhu na tom má aj rozšírenie žánru science-fiction v populárnej kultúre, ktorá ovplyvňuje ľudské myslenie prostredníctvom filmov, seriálov a elektronických hier. Samozrejme, tento žánr sa objavuje v knihách, komiksoch a v neposlednom rade aj v umení (Neff a Olša 1995).

V posledných rokoch v spoločnosti zažívame náhly, veľmi dynamický rozmach modelových nástrojov umelej inteligencie. Využiteľnosť nástrojov AI je posudzovaná v mnohých odvetviach. Tieto programy vďaka svojim praktickým schopnostiam

nachádzajú uplatnenie nielen v reklamách, marketingu a copywritingu, ale aj vo vede na získavanie dát a overovanie hypotéz. S rozmachom tohto fenoménu zákonite prichádzajú aj debaty o jeho zneužití, prípadne vymknutí sa kontrole človeka (Fiala 2023).

Umelá inteligencia vznikla predovšetkým ako reakcia na potreby modernej spoločnosti. Jej primárnou úlohou má byť zjednodušenie práce človeka a efektívnejšie využívanie času na pracoviskách. Ide o softvérový program vytvorený človekom, ktorý bez jeho zásahu nedokáže adekvátne fungovať. Podľa optimistického scenára AI nepredstavuje hrozbu, pretože ju vždy bude potrebné programovať, vo svojej podstate sa nevyrovná spôsobu uvažovania človeka. Aj napriek čoraz dokonalejším výsledkom je závislá od programátorov, teda môže obsahovať len dáta, ku ktorým sa „vie“ dostať len v rámci (dostupných globálnych) sietí (Zandl 2022).

Skeptici však predpokladajú omnoho negatívnejší scenár. Podľa nich dôjde za pár desaťročí vďaka rozširovaniu a osvojovaniu si nástrojov umelej inteligencie vo väčšine sfér na pracovnom trhu k výraznému nárastu nezamestnanosti, a to omnoho väčšiemu, než sme boli doposiaľ zvyknutí. Optimálnym riešením by bolo, keby medzi zamestnancami a nástrojmi umelej inteligencie existovala spolupráca, ktorá bude pomáhať a navrhovať vhodné riešenia pri ich práci. Tým by nástroje umelej inteligencie naplňali svoju podstatu – zjednodušiť a zefektívniť prácu človeka. Zároveň by museli byť istým spôsobom limitované tak, aby ľudí nedokázali nahradiť a nepripravili ich o pracovné miesta. Uvažuje sa aj o scenári, v ktorom AI sama navrhne alebo vytvorí nové pracovné miesta pre všetkých (Zandl 2022).

Napriek negatívam a rizikám sú prínosy používania nástrojov AI pri práci veľmi veľké, pretože môžu pozitívne zmeniť viaceré aspekty v spoločnosti. Pokroky sa očakávajú okrem počítačovej vedy a techniky aj v neurovede, ďalej v kognitívnej psychológii a nanotechnológii. Pravdou však zostáva, že momentálne nedokážeme posúdiť, čo všetko aplikácia nástrojov umelej inteligencie v týchto odvetviach ovplyvní v dlhodobom horizonte (Wamba, Bawack, Guthrie, Queiroz a Carillo 2021).

Prevláda však názor, že nástroje AI sa môžu stať spoluurčujúcim faktorom pokroku pre celé ľudstvo. Tiež sa očakáva, že tieto nástroje budú pomáhať zamestnancom pri výkone činností, ktoré človek nedokáže dostatočne rýchlo a presne vykonať, prípadne ich z bezpečnostných dôvodov nemôže vykonávať (Zandl 2022).

UMELÁ INTELIGENCIA

Nástroje umelej inteligencie (známejšie pod skratkou AI) možno zdefinovať ako stroje, prípadne počítačové systémy schopné naučiť sa vykonávať vopred nastavené úlohy, ktoré bežne vyžadujú ľudskú inteligenciu (Wamba, Bawack, Guthrie, Queiroz a Carillo 2021).

Umelú inteligenciu môžeme zjednodušene chápať ako súbor technológií, ktoré umožnili strojom vnímať, chápať a vykonávať svoje úlohy podobne ako ľudský mozog. Nástroje umelej inteligencie sú schopné strojovo sa učiť, osvojovať si veľké množstvo dát, spracovávať jazyky a používať pri rozhodovaní sa logiku. Stroje vybavené takýmto softvérom sú schopné spracované dáta aj vizualizovať a analyzovať. Všetky tieto kognitívne činnosti predtým vyžadovali výhradne ľudský potenciál. Pozitívum AI preto spočíva v odbremenení človeka od množstva činností, aby sa mu poskytol priestor na väčšiu sebarealizáciu a vyššiu efektivitu. Tým by sa zabezpečil pokrok vo všetkých spomínaných oblastiach (Bassey a Owushi 2023).

NÁSTROJE UMELEJ INTELIGENCIE V KNIŽNICIACH

Ako sme naznačili v úvode, knihovníčky a knihovníci už používajú alebo v blízkej budúcnosti začnú vo svojej práci používať viaceré užitočné nástroje umelej inteligencie (AI). Samozrejme, tieto nástroje ešte nie sú ani zďaleka dokonalé a nie je možné spoliehať sa na ne v plnom rozsahu. V článku sa pokúsime predstaviť a stručne opísať nástroje AI využívané knižnicami. Najzásadnejšie využitie AI je na oddelení služieb v oblasti reklamy a propagácie, ale predovšetkým v rešeršných, referenčných a konzultačno-informačných službách. V článku podrobnejšie rozoberieme každú z nich.

Pri vytváraní návrhov obsahu pre potenciálnych zákazníkov a odhaľovaní podvodných informácií alebo kontrole ich kvality je už AI schopná vykonávať niektoré úlohy oveľa rýchlejšie ako ľudia. Tým sme chceli poukázať predovšetkým na opakujúce sa úkony a úlohy zamerané na detaily, akými sú napríklad analýzy veľkých počtov dokumentov, prípadne súhlasy na zabezpečenie správneho vyplnenia príslušných

polí. Tu často nástroje AI dokončia úlohy rýchlejšie a s menším počtom chýb než ľudia (Bassey a Owushi 2023).

REKLAMA A PROPAGÁCIA KNIŽNICE

Rovnako ako v iných odvetviach, aj pri propagácii knižníc dokážu nástroje umelej inteligencie vhodným obsahom osloviť širokú verejnosť, prípadne vzbudiť záujem o čítanie. Efektívnejší môže byť aj spôsob vyhľadávania informácií pomocou algoritmov, ktoré AI používa. Schopnosť AI učiť sa a analyzovať zozbierané dáta môže knižniciam pomôcť pri zistení individuálnych čitateľských záujmov a preferencií, čo by mohlo reklamu a propagáciu inštitúcií ešte viac skvalitniť (Bassey a Owushi 2023).

REŠERŠNÉ SLUŽBY

Nástroje umelej inteligencie sa ukazujú ako mimoriadne prínosné vyhľadávacie nástroje v katalógoch knižničných systémov. Najčastejšie sa uplatňujú v prípade odbornej a šedej literatúry (Fiala 2023). Predpokladá sa, že spoplatnený nástroj by mohol vypracovať rešerše rýchlejšie, rozsiahlejšie a relevantnejšie ako pracovníci knižnice, ktorí tak budú mať viac času na tvorivú prácu.

REFERENČNÉ SLUŽBY

Predpokladá sa, že táto oblasť bude ovplyvnená najvýraznejšie. Produktom práce AI by v tomto prípade mohli byť automaticky vygenerované informácie na základe požiadaviek, ktoré čitateľ zadá do systému (Fiala 2023). Samotná AI tiež predstavila kľúčovú úlohu pri automatizovanom indexovaní a generovaní metadát, ktoré môžu pomáhať knihovníckam a knihovníkom efektívnejšie organizovať a kategorizovať obrovské množstvo informácií do knižničného systému v katalógu. Technológie AI majú potenciál spôsobiť revolúciu v rôznych knižničných informačných systémoch vrátane informácií vo vyhľadávaní, katalogizácii a klasifikácii dokumentov, ako aj v používateľských službách, napríklad pri analýzach údajov. Pri manažmente znalostí AI takisto dokáže samostatne vykonávať aspoň čiastočne automatizo-

vanú katalogizáciu a klasifikáciu knižničného fondu. Algoritmy strojového učenia môžu pomerne rýchlo a presne analyzovať a extrahovať metadáta z rôznych typov dokumentov, čím sa zníži úsilie potrebné na ručnú katalogizáciu. AI dokáže pomôcť pri indexovaní a klasifikácii zdrojov na základe ich obsahu (Bassey a Owushi 2023).

KONZULTAČNÉ A INFORMAČNÉ SLUŽBY

Pravdepodobne sa raz táto služba zmení na online rozhovory čitateľov s nástrojom umelej inteligencie, ako sú napríklad už existujúci chatboty. Pôjde o virtuálnych asistentov v podobe programov AI. Títo virtuálni asistenti budú môcť odpovedať na rôzne otázky, poskytovať odporúčania a sprevádzať používateľov knižnicou po zdrojoch a jednotlivých službách. Takíto virtuálni asistenti môžu reagovať na otázky používateľov veľmi efektívne (Bassey a Owushi 2023). ChatGPT taktiež môže vhodne poslúžiť knižničným pracovníkom vo viacerých úlohách. Nielen pri rýchlom triedení a analyzovaní viacerých druhov literatúry, ale aj pri vyhodnocovaní relevantných zdrojov podľa zadanej témy a kľúčových slov. Okrem toho tento nástroj bude možné využiť aj na preklad odborných textov do rodných jazykov zahraničných návštevníkov knižníc, čím sa zjednoduší samotné porozumenie. ChatGPT je možné používať na automatické správy, novinky, oznamy, závery, vedecké články alebo iné dokumenty (Lund a Wang 2023).

Samotný ChatGPT môžeme označiť za veľmi inteligentný simulačný nástroj, ktorý sa učí vďaka automatickým sofistikovaným algoritmom v sieti. Dnes postupne vznikajú jeho viaceré upravené jazykové verzie, ktoré sú dátovo a kapacitne menšie, z čoho vyplýva, že sú menej

dokonalé, no všetky tieto verzie chatu môžu efektívne slúžiť pri rýchlej komunikácii s čitateľmi. ChatGPT má doposiaľ (podľa odhadov) až 175 miliárd nastaviteľných parametrov v sieti, ktoré dokážu pracovať až so 410 miliardami slov (Mařík, Maříková a Svítek 2024).

Využitie ChatGPT v knižniciach môže mať niekoľko pozitívnych účinkov. Podľa nás ide jednoznačne o schopnosti, ako rozumieť slovám a vytvárať ľudský jazyk. Túto funkciu je možné použiť na zlepšenie až štyroch kategórií knižničných služieb, ako sú napríklad nástroje na zrýchlené vyhľadávanie informácií, referenčné a informačné služby, katalogizácia a generovanie metadát a tvorba obsahu (Lund a Wang 2023). ChatGPT je aj nástroj na vyhľadávanie informácií. Možno ho tiež použiť na zlepšenie presnosti a účinnosti pre jednotlivé knižničné vyhľadávacie systémy. Okrem toho sa môže využiť aj na poskytovanie relevantnejších výsledkov podľa bližšie zadáných požiadaviek. Ďalej môže byť čiastočnou náhradou za referenčné a informačné služby. ChatGPT možno použiť aj na poskytovanie automatizovaných odpovedí o informáciách a službách jednotlivých knižníc. Sem patria napríklad bežné odpovede na často kladené otázky alebo poskytovanie informácií o dostupnosti jednotlivých knižničných zdrojov. Okrem doposiaľ uvedeného ChatGPT môže knižniciam pomôcť aj ako tvorca cez vygenerovaný katalóg. ChatGPT je ešte možné využiť aj na automaticky generovanú katalogizáciu a na získavanie metaúdajov pre knižničné zdroje, ako sú názvy a krátke opisy kníh. Takýmito funkciami dokáže ušetriť množstvo času správcovi knižničných katalógov a môže vhodne slúžiť aj na tvorbu obsahu. ChatGPT môžeme v prípade potreby použiť aj ako pomôcku pri vytváraní súhrnov, abstraktov a ďalších stručných foriem obsahu, pretože zlepšuje prístup k textovým zdrojom (Lund a Wang 2023).

VYHODNOTENIA A VÝROČNÉ SPRÁVY

Knižnice generujú obrovské množstvo údajov vrátane štatistiky, spokojnosti čitateľov a využívania poskytovaných zdrojov. V tomto prípade je možné využívať techniky AI na analyzovanie údajov a získavanie poznatkov. Algoritmus strojového učenia dokáže identifikovať vzory, trendy a korelácie v údajoch, čo umožňuje knižniciam robiť rozhodnutia založené na údajoch pre rozvoj knižničného fondu, zlepšenie služieb a alokáciu zdrojov. AI môže pomôcť pri organizácii a riadení

znalostí automatizáciou procesov, medzi ktoré patrí sumarizácia textov, extrakcia informácií a objavovanie vedomostí. Tieto schopnosti môžu podporiť efektívne zdieľanie znalostí a spoluprácu medzi odborníkmi z knižníc a vedeckými alebo univerzitnými výskumníkmi (Bassey a Owushi 2023).

ZÁVER

V článku sme sa v krátkosti pokúsili objasniť čitateľom, čo je umelá inteligencia a aké sú jej jednotlivé funkcie a nástroje.

Poukázali sme na to, ako môže AI mnohým knihovníckam a knihovníkom aspoň čiastočne zjednodušiť a zefektívniť prácu, ale aj na to, čo (zatiaľ) nástroje umelej inteligencie dokážu. Pokúsili sme sa predikovať podobu reálneho použitia nástrojov AI v knižniciach so zreteľom na čitateľov, zamestnancov knižníc a knižnice ako inštitúcie. Zároveň sme priblížili aj niektoré nástroje AI. Taktiež sme informovali o tom, ako by v budúcnosti bolo teoreticky možné implementovať niektoré nástroje a funkcie umelej inteligencie do knižníc. Sme si plne vedomí toho, že nástroje umelej inteligencie ešte nie sú dokonalé a ich implementácia do knižníc si vyžaduje čas, vysoké úsilie a v neposlednom rade ochotu zamestnancov pracovať s nimi.

Cieľom predkladaného článku bolo navrhnúť, ako by AI mohla slúžiť nielen čitateľom, ale aj samotným zamestnancom knižníc ako pomôcka, ktorá by dokázala odporučiť vhodné a relevantné knihy, poskytnúť rýchle a praktické návody v rôznych prípadoch, ako napríklad online úhrady poplatkov, pokuty za nevrátenie kníh, vyplnenia registrácie a obnovy prihlasovacích údajov alebo preukazov. Súčasná úroveň už existujúcich nástrojov AI by zatiaľ naše návrhy nedokázala prakticky pokryť, bude preto potrebný jej ďalší vývoj a následná postupná implementácia do knižníc.

Cieľom príspevku bolo taktiež vyvrátiť tvrdenia, podľa ktorých nástroje a funkcie umelej inteligencie pripravujú zamestnancov knižníc o prácu.

Nástroje umelej inteligencie boli v článku opísané ako pomôcka na zjednodušenie práce knihovníčok a knihovníkov pri tvorbe rešerší a poskytovaní referenčných, konzultačných a informačných služieb, pričom zamestnanci knižníc by aj naďalej museli kontrolovať správnosť, odbornosť a dôveryhodnosť získaných informácií a riešení. Avšak až budúcnosť ukáže, aká bude realita masovej implementácie umelej inteligencie v živote knihovníkov.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

- BASSEY, Mary Mfon a Emmanuel OWUSHI. 2023. Adoption of Artificial Intelligence in Library and Information Science in the 21st Century: Assessing the Perceived Impacts and Challenges by Librarians in Akwa Ibom and Rivers States. *International Journal of Current Innovations in Education*. Online. roč. 6, č. 1, s. 75 – 85. Dostupné na: <https://mail.globalacademicstar.com/download/article/adoption-of-artificial-intelligence-in-library-and-information-science-in-the-21st-century-assessing-the-perceived-impacts-and-challenges-by-librarians-in-akwa-ibom-and-rivers-states.pdf>. [zobrazené 2024-10-08].
- FIALA, Tomáš. 2023. Nachádzajú sa knižnice už pred bránou umelej inteligencie? Odhodlajú sa vstúpiť a využiť jej potenciál, alebo sa nechajú umelou inteligenciou pohltiť?. *ITlib: Informačné technológie a knižnice*. Online. roč. 27, č. 1 – 2, s. 58 – 60. Dostupné na: https://itlib.cvtisr.sk/wp-content/uploads/2023/08/Cerny_rozhovor.pdf. [zobrazené 2024-10-08].
- LUND, Brady D. a Ting WANG. 2023. Chatting about ChatGPT: how may AI and GPT impact academia and libraries?. *Library Hi Tech New*. Online. roč. 40, č. 3, s. 26 – 29. Dostupné na: <https://www.emerald.com/insight/content/doi/10.1108/LHTN-01-2023-0009/full/html>. [zobrazené 2024-10-08].
- MAŘÍK, Vladimír; Taťána MAŘÍKOVÁ a Miroslav SVÍTEK (ed.). 2024. *Eseje o vědomí směrem k umělé inteligenci*. Červený Kostelec: Pavel Mervart.
- NEFF, Ondřej a Jaroslav OLŠA. 1995. *Encyklopedie literatury science fiction*. Praha: AFSF.
- WAMBA, Samuel Fosso; Ransome BAWACK; Cameron GUTHRIE; Maciel QUEIROZ a Kevin CARILLO. 2021. Are we preparing for a good AI society?: A bibliometric review and research agenda. *Technological Forecasting and Social Change*. Online. roč. 164. Dostupné na: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3735322. [zobrazené 2024-10-08].
- ZANDL, Patrick. 2022. *Mýty a naděje digitálního světa: vše, co potřebujete vědět o kryptoměnách, umělé inteligenci a dalších převratných technologiích*. Brno: Jan Melvil Publishing.

MOHLO BY VÁS ZAUJÍMAŤ...

Problematike umelej inteligencie a možnostiam jej využitia v knižniciach sa v redakcii venujeme už dlhší čas, čoho dôkazom je aj rozhovor so školskou knihovníčkou Elisou Malespina, ktorý je súčasťou tohto čísla.

Prečítajte si aj rozhovor s technologickým konzultantom pre knižnice Nickom Tanzi. Článok bol uverejnený v *Knižnici* 4/2024. Nájdete ho v **archíve časopisu Knižnica**.

SLOVENSKÁ NÁRODNÁ KNIŽNICA V PROJEKTE *LIBRARYEDU*

MGR. VERONIKA ČEPČANYOVÁ
MGR. MICHAELA HANAKOVIČ

In 2024, the Slovak National Library took part in the international *Library-Edu* project alongside several other Slovak libraries and a group of Norwegian institutions: Hartvig Nissens videregående skole, Elvebakken videregående skole and Rælingen bibliotek. The main aim of the project was to establish cooperation in professional education of librarians and cooperation between libraries and secondary schools. The authors describe the phases of the project comprising (a) an online conference; (b) group surveys focused on lifelong learning for librarians, the professional development of secondary school teachers and students and cooperation between librarians, teachers and students; (c) the Slovak partners visiting Norway and (d) the Norwegian partners visiting Slovakia. The participants agreed on several project conclusions including the importance of cooperation in increasing the efficiency of work processes and the need to transform libraries into community centres.

Keywords: international library cooperation, professional education, *Library-Edu*, Hartvig Nissens videregående skole, Elvebakken videregående skole, Rælingen bibliotek, Slovak National Library

 veronika.cepcanyova@snk.sk
michaela.hanakovic@snk.sk
Slovenská národná knižnica
www.snk.sk

Slovenská národná knižnica sa v roku 2024 zúčastnila medzinárodného projektu *LibraryEdu*, ktorého účastníkmi boli aj Univerzitná knižnica v Bratislave a Štátna vedecká knižnica v Banskej Bystrici, Prešove a v Košiciach. Nóorskymi partnermi projektu boli knižnice Hartvig Nissens skole, Elvebakken videregående skole a Rælingen bibliotek. Projekt prebiehal pod záštitou Ministerstva kultúry SR. Za Slovenskú národnú knižnicu sa ho zúčastnili Veronika Čepčányová, Michaela Hanakovič a Peter Jahnátek z odboru k-Služby.

Hlavnými cieľmi projektu bolo nadviazanie spolupráce medzi slovenskými a nóorskymi knižnicami v oblasti odborného vzdelávania pracovníkov knižníc a v oblasti spolupráce medzi knižnicami a strednými školami.

FÁZY PROJEKTU

Prvou fázou projektu *LibraryEdu* bola online konferencia uskutočnená v januári 2024. Partneri projektu sa v nej vzájomne predstavili a prezentovali inštitúcie, v ktorých pôsobia. V nasledujúcich mesiacoch prebiehala druhá fáza. Na účely realizácie prieskumov boli zo všetkých účastníkov projektu vytvorené pracovné skupiny, v ktorých medzi sebou spolupracovali slovenské knižnice s nóorskymi partnermi. Kým jeden z prieskumov sa zameriaval na tému celoživotného

vzdelávania knihovníkov, ďalšie dve skupiny sa venovali prieskumu služieb pre profesionálny rast učiteľov a študentov stredných škôl a analýze možností spolupráce medzi knihovníkmi, pedagógmi a študentmi.

Tretia fáza spočívala v návšteve slovenských partnerov v Nórsku. Prvým oficiálnym bodom programu bola návšteva verejnej knižnice Deichman Bjørvika, ktorá v roku 2021 vyhrala cenu *Najlepšia verejná knižnica na svete*. Priestory a technické vybavenie, ktoré sme mali možnosť vidieť, boli skutočne na vysokej úrovni, s dôrazom na funkčnosť, ale aj dizajn. Druhý deň pokračoval oficiálnym programom v škole Hartviga Nissensa v Osle. Vedúci školskej knižnice nám počas návštevy priblížil jeho profesionálne formovanie na pozícii knihovníka. Podobne ako mnohí slovenskí pracovníci v knižniciach, aj on začínal svoje pôsobenie bez knihovníckeho vzdelania, no na základe vlastnej skúsenosti zdôraznil potrebu neustáleho vzdelávania sa v oblasti knihovníctva. Knihovníctvo je podľa neho povolaním s nevyhnutnosťou vzdelávať sa počas celého života a zároveň sledovať aktuálne trendy a postupy pri zabezpečovaní knižnično-informačných služieb. Okrem toho nám predstavil prácu školského knihovníka a vyzdvihol osobný kontakt so študentmi. Z tohto dôvodu nie je zástancom výpožičných boxov, a ako sám uviedol, vždy sa snaží študentov spoznať, aby im bol schopný pri výbere literatúry vhodne poradiť.

Neskôr sme sa presunuli do Elvebakken videregående skole, ktorá je najväčšou školou v centre Osla.

VEREJNÁ KNIŽNICA DEICHMAN BJØRVIK (WWW.HELVAR.COM)

V školskej knižnici nás privítala vedúca knižnice a zároveň jedna z jej dvoch pracovníčok. Účastníkom predstavila nielen svoje pracovisko, ale aj samotnú školu a vyzdvihla najmä spoluprácu medzi školskou knižnicou a vyučujúcimi jednotlivých predmetov. Práca knižničiek je v Elvebakken videregående skole podstatnou súčasťou výchovno-vzdelávacieho procesu, v rámci ktorého študentom pomáhajú objavovať novinky v oblasti literatúry a aktívne pracujú na tom, aby u nich vzbudili záujem a radosť z čítania, napríklad aj balíčkami kníh. Vedúca knižnice prostredníctvom dotazníka zisťuje a vyhodnocuje, aký druh a žáner literatúry by mohol študentov zaujímať. Následne pripraví pre každého študenta balíček pozostávajúci z troch kníh, ktoré sú na základe zistení z dotazníka považované za relevantné. Cieľom knižnice je prispievať k vzdelávaniu študentov a k rozvoju ich kritického myslenia prostredníctvom kurzov zameraných na vyhľadávanie informácií a identifikáciu dôležitých informácií. Okrem vlastných prednášok a výučbových programov knižnica spolupracuje aj s externými prednášateľmi. Obe pracovníčky pomáhajú študentom pri písaní diplomových prác a prostredníctvom besied, autorských čítaní a iných spoločenských aktivít sa snažia medzi

študentmi a pedagógmi vytvárať sociálnu komunitu. Priestory knižnice sú preto obľúbeným miestom nielen na individuálnu, ale aj skupinovú prácu. V závere prezentácie vedúca knižnice predstavila aj podcastovú službu knižnice. Keďže zamestnanci Slovenskej národnej knižnice sa už druhý rok venujú príprave a tvorbe podcastov určených odbornej aj širokej verejnosti, účastníci si vymenili skúsenosti a postrehy aj v tejto oblasti. Po prezentácii nasledovala prehliadka priestorov knižnice s príjemným a moderným materiálnym a technickým vybavením.

Následujúci deň sme sa presunuli do Rælingen bibliotek, v ktorej nás sprevádzali dve knižničky. Knižnicu považujú za miesto určené na stretávanie sa s ľuďmi, ktoré by malo slúžiť všetkým bez rozdielu. Dôkazom toho sú stretnutia mestskej komunity či stretnutia s prisťahovalcami. Knižnica spolupracuje aj so školami a pravidelne organizuje návštevy v školách a naopak – návštevy škôl v knižnici. V rámci projektu *Plná taška kultúry* posielajú do škôl box s knihami a spolu s dobrovoľníkmi rôzneho veku spolupracujú s červeným krížom.

Poslednou fázou projektu bola návšteva nórskych partnerov v slovenských knižniciach. Projekt

RAELINGEN BIBLIOTEK

bol ukončený *Diseminačnou konferenciou projektu LibraryEdu*, ktorá sa konala v Univerzitetnej knižnici v Bratislave v decembri 2024. Za Slovenskú národnú knižnicu na konferencii vystúpila Zuzana Prachárová, riaditeľka odboru k-Služby, s príspevkom *Predstavenie knižničného systému v Slovenskej republike* a v záverečnej časti konferencie sa zúčastnila diskusia so zástupcami jednotlivých slovenských a nórskech knižníc.

ZÁVER

S nóorskymi partnermi sme sa zhodli na niekoľkých záveroch, ktoré vyplynuli z našej spolupráce v rámci projektu:

- Vzájomná spolupráca knihovníkov je dôležitým aspektom poskytovania kvalitných služieb pre používateľov a pre samotné knižnice. Cieľom je prepať, zdieľať a vzájomne sa inšpirovať.
- Spolupráca môže v mnohých smeroch zjednodušiť pracovné procesy.
- Knižnice by mali neustále sledovať a aplikovať aktuálne trendy vrátane spolupráce knižníc, zdieľania skúseností a skvalitňovania technologického vybavenia.
- Dôležitá je spolupráca knižníc so školami.
- Knižnice by mali plniť funkciu komunitných centier a poskytovať bezpečný, príjemný a funkčný priestor na stretávanie sa s ľuďmi.
- Práca knihovníka by sa mala vyznačovať kreativitou, osobitosťou a vášňou pre toto povolanie.

Účastou na projekte sme získali množstvo cenných informácií. Slovenská národná knižnica v spolupráci so strednými školami dlhodobo organizuje vzdelávacie podujatia pre mládež venované aktuálnym témam, pričom dôležitosť spolupráce knižníc so školami sa potvrdila aj počas návštevy nórskech verejných a školských knižníc. Vzájomné diskusie s nóorskymi partnermi priniesli množstvo odporúčaní pre prax, ktorých implementácia je v budúcnosti plánovaná aj v Slovenskej národnej knižnici.

ČITATEĽSKÉ AKTIVITY ŠKOLSKÝCH KNIŽNÍC V ROKU 2024

MGR. ROZÁLIA CENIGOVÁ

The paper summarises reading activities in school libraries organized in 2024 by the National Institute of Education and Youth for the International Month of School Libraries and the International Day of School Libraries. The author describes several reading activities carried out at schools and school libraries as part of the projects *Bookmark connecting schools*, *Bookmark connecting Slovak schools* and *The most interesting school library event*. One of the main benefits of these projects is their contribution to developing pupils' social and communication skills, their emotional intelligence, creativity and ability to learn. In addition, they have an inclusive character because they are a means for the physical and social engagement of disadvantaged pupils.

Keywords: school libraries, national projects, international projects, reading literacy, reading support, National Institute of Education and Youth

rozalia.cenigova@nivam.sk
Národný inštitút
vzdelávania a mládeže
www.nivam.sk

Národný inštitút vzdelávania a mládeže v Bratislave s vedomím, že neštruktúrovaný voľný čas na hru a zábavné formy práce s knihami pomáhajú žiakom rozvíjať ich sociálne a komunikačné zručnosti, emocionálnu inteligenciu, kreativitu a schopnosť učiť sa, zorganizoval v októbri tri čitateľské projekty pri príležitosti **Medzinárodného mesiaca školských knižníc 2024** a **Medzinárodného dňa školských knižníc**, ktorých sa zúčastnilo **1 449 českých a slovenských základných a stredných škôl s celkovým počtom 167 481 účastníkov**.

ČESKO-SLOVENSKÝ PROJEKT ZÁLOŽKA DO KNIHY SPÁJA ŠKOLY

Prvým čitateľským projektom bol **15. ročník** česko-slovenského projektu *Záložka do knihy spája školy* na tému *Od mravca po veľrybu – inšpirujúci svet zvierat*. Národný inštitút vzdelávania a mládeže ho zorganizoval pri príležitosti **Medzinárodného mesiaca školských knižníc** pre žiakov základných škôl a osemročných gymnázií z Českej republiky a zo Slovenskej republiky. Záštitu nad česko-slovenským projektom prevzala Knižnica Jiřího Mahena v Brne. Jeho hlavným cieľom bola hravá podpora čítania prostredníctvom výmeny záložiek do kníh, ktoré žiaci vyrábali na vyhlásenú tému a vymieňali si ich s rovesníkmi z pridelenej českej alebo slovenskej partnerskej školy. Ďalším zámerom česko-slovenského projektu bolo nadviazanie vzájomných priateľských kontaktov medzi zúčastnenými školami a zábavné poznávanie jazyka, literatúry, histórie, kultúry, regionálnych zvykov či života žiakov v Slovenskej republike a Českej republike.

Do česko-slovenského projektu sa prihlásilo **1 096 škôl s celkovým počtom 126 785 žiakov**, z toho bolo **377 českých škôl s celkovým počtom 39 967 žiakov** a **719 slovenských škôl s celkovým počtom 86 818 žiakov**. Uvedené školy vyplnili do 26. septembra 2024 elektronickú prihlášku, ktorá bola zverejnená na webovom sídle Národného inštitútu vzdelávania a mládeže. Následne bolo vytvorených 548 partnerských dvojíc, ktorým boli 1. až 2. októbra 2024 zaslané kontaktné údaje spolu s podrobnými doplnujúcimi informáciami o realizácii česko-slovenského projektu a jeho ukončení 31. októbra 2024.

Samotnej výrobe záložiek predchádzali živé diskusie žiakov o zvieratách ako o hlavných hrdinoch vys-

tupujúcich v rozprávkach, dobrodružných knihách a filmoch alebo o zvieratách z odborných encyklopédií a obrázkových atlasov. Čítanie príbehov a rozprávok spojili školskí koordinátori s pohybovými, výtvarnými, pracovnými a čitateľskými aktivitami, ktoré žiakom priniesli veľa príjemných chvíľ a zážitkov.

Inšpiráciou pre vyhlásenú tému v českých školách boli najčastejšie tieto knihy: *Dášenka čili život štěněte*, *Ferda Mravenec*, *Bob a Bobek*, *O krtečkovi*, *O pejskovi a kočičce*, *Maxipes Fík*, *Včelí medvídci*, *Broučci*, *Kdo zabil Snížka?*, *Velká obrázková knížka o zvířatech*, *Bílý tesák*, *Bordeří povídky*, *Lesní medvídek a pandy*, *O dětech a zvířátkách*, *Modrá velryba*, *Ezopovy bájky*, *Česká říkadla*, *písničky a pohádky*.

Slovenskí žiaci hľadali literárne motívy na záložky pre svojich kamarátov napríklad v týchto knihách: *Pod hříbom*, *Ako naučiť Eda lietať*, *Blcha Teo*, *Kocúr v čížmách*, *Červená čiapka*, *Tri prasiatka*, *Škaredé káčatko*, *Tuláček* a *Klára*, *Ferdo Mravec*, *Rozprávky o psíčkovi a mačičke*, *Ezopove bájky*, *Malý princ*, *Tom a Jerry*, *Rozprávka o žirafe Žofke*, *O Dubkáčikovi* a *Budkáčikovi*, *Leví král*, *Maxipes Fík*, *Včielka Maja*, *Encyklopédia prírody*.

Na zadnú stranu záložiek žiaci napísali názov knihy a meno autora, aby motivovali svojich nových kamarátov k prečítaniu danej knihy. Niektorí uviedli svoje poštové alebo e-mailové adresy, prípadne kontakty na sociálne siete, aby mohli po oficiálnom ukončení česko-slovenského projektu pokračovať v priateľskej komunikácii a prehľbovaní kontaktov. Niektorí sa už skontaktovali aj prostredníctvom platformy Microsoft Teams.

Z celého spektra originálnych, tvorivých a inšpirujúcich aktivít, ktoré pripravili české školské koordinátorky spolu s ostatnými členmi pedagogického zboru v rámci realizácie česko-slovenského projektu, chceme vyzdvihnúť aspoň niektoré z nich.

- V **Základnej škole Údlice** sa všetci žiaci na hodinách vlastivedy najskôr učili o Slovenskej republike. Potom vypracovávali projekty na odučenú tému, ktoré následne odprezentovali pred spolužiakmi. Na hodinách hudobnej výchovy spievali pesničky z filmových rozprávok. Na iných vyučovacích hodinách okrem záložiek navrhovali aj ilustrácie k vybraným knihám, tvorili obaly na knihy, čítali rozprávky a počúvali audionahrávky literárnych diel.
- V **Základnej škole a materskej škole Kroměříž** čítanie príbehov a rozprávok spojili s pohybovými,

výtvarnými, pracovnými a čitateľskými aktivitami. List od slovenských kamarátov si preložili na takzvanej hodine slovenského jazyka a potom ho nechali kolovať po jednotlivých triedach. Darované záložky využívajú žiaci v šlabikároch, čítankách alebo si ich založili doma do rozčítaných kníh.

- Žiakov v **Základnej škole Mohelnice** inšpiroval česko-slovenský projekt nielen k tvorbe záložiek, ale aj k ďalším čitateľským aktivitám. Napríklad druháci si zahrli divadielka *O Červení Karkulce* a *O troch kúzľátkach* a z čítanky si prečítali úryvok *Nejdražší korále* od Ludmily Pelcové. Tretiaci a štvrtáci navštívili divadelné predstavenie rozprávky *O pejskovi a kočičce*. Piataci a šiestaci si spestrili vyučovanie návštevou mestskej knižnice, kde pre nich pripravila besedu knihovníčka. Na hodinách čítania všetci žiaci pravidelne hovorili o knihe, ktorú prečítali doma, čo bolo veľkou motiváciou pre ostatných spolužiakov, aby si knihu takisto prečítali. V školskej družine starší žiaci často čítali mladším spolužiakom. K záložkám priložili žiaci aj ručne písané listy pre svojich slovenských rovesníkov a poprosili ich o dopisovanie.

- V **Základnej škole a materskej škole Tatce** realizovali čitateľské dielne a prácu s textom. Na internete si pozreli zrodenie knihy od prvého autorovho slova až po voňavú knihu v kníhkupectve. Súčasťou poštového balíčka, ktorý posielali na Slovensko, boli nielen záložky pre kamarátov, ale aj pre učiteľov a ostatných zamestnancov školy, ako aj mapy, propagačné materiály, pohľadnice ich obce, trička a pláténé tašky. Ich zámerom bolo, aby sa slovenskí kamaráti zoznámili s históriou ich obce a aktivitami, ktoré im prinášajú radosť.

- Žiaci v **Základnej škole a materskej škole Václava Levého Liběchov** pracovali s obľúbenými knihami na hodinách českého jazyka, prvouky, prírodovedy a výtvarnej výchovy. Druháci sa inšpirovali čítaním rozprávok a následne dramatizáciou rozprávky *O veľké řepě*. Tretiaci sa venovali zaujímavostiam zo sveta zvierat. Informácie vyhľadávali v rôznych typoch textov. Pozreli si aj krátke videá o riši zvierat. Získané informácie výtvarne spracovali na záložky. Štvrtáci si na hodinách češtiny prezerali najrôznejšie encyklopédie a odborné publikácie zaoberajúce sa životom zvierat. Potom

ZÁLOŽKY ŽIAKOV ZÁKLADNEJ ŠKOLY V ZBYŠOVE

sa rozprávali o zistených informáciách a doplnili ich o ďalšie údaje z videí pozretých na hodine prírodovedy. Zvieratá, o ktorých si žiaci zisťovali informácie, namaľovali na záložky. Pri tvorbe záložiek sa piatáci inšpirovali prečítanými príbehmi z knihy *Ezopove bájky*, šiestaci knihou *Príběhy, na které svítlo slunce* od Eduarda Petišky a siedmci poviedkou *Delfín* od Rudolfa Mertlíka.

- Prváci až piatáci v **Základnej škole a materskej škole Vacov** najskôr aktívne pracovali s rozmanitými knihami, v ktorých vystupovali zvieratá, a až potom pristúpili ku kresbe vybraného zvieracieho hrdinu. Prváci sa venovali knihe *Povídaní o pejskovi a kočičce* od Josefa Čapka. V druhom a treťom ročníku si každý žiak vybral obľúbenú knihu, ktorú prečítal. Následne rozprával svojim spolužiakom o silných a slabých stránkach daného zvieracieho hrdinu. Štvrtáci si priniesli do školy rozčítané knihy a postupne z nich čítali krátke úryvky. Každý sa snažil vychváliť svoju knihu, aby získal čo najviac záujemcov, ktorí by si ju chceli takisto prečítať. Piatáci pracovali s českou i anglickou verziou knihy *Tuze hladová housenka*. Okrem zoznamenia sa s hlavnou hrdinkou si rozšírili aj anglickú slovnú zásobu.
- V **Základnej škole Hudcova v Brne** sa do projektu zapojili všetci žiaci školy. Zvieracia téma sa im pá-

čila a pri výrobe záložiek si užili veľa zábavy a dozvedeli sa zaujímavé informácie z encyklopédií a z literatúry pre deti a mládež. Medzi ďalšie čitateľské aktivity, ktoré im spestrili vyučovanie a obohatili ich, patrilo napríklad čítanie slovenských textov, výslovnosť slovenských názvov zvierat, hry s názvami zvierat vystupujúcich v knihách a filmoch a živé zvieracie pexeso. Záložky od slovenských kamarátov im urobili veľkú radosť a začali ich využívať v čítankách a rozčítaných knihách.

- Školská koordinátorka česko-slovenského projektu v **Gymnázium Tišňov** zorganizovala celé množstvo besied o knihách, histórii rodinných knihovničiek rodičov a prarodičov žiakov. Doplnujúcou úlohou žiakov bolo hľadať vopred určené knihy v rodinných knihovničkách, ako napríklad *Pohádky stříbrného delfína*, *Krysař*, *Pohádky ovčí babičky*, *Z denníku kocoura Modroočka*, *Veselá kniha o malém Krtkovi*, *Bob a Bobek*, *Medvídek Pú*, *O pejskovi a kočičce*, *Bílý tesák*, *Válka s mloky*.

Pozornosť si zaslúžia aj zmysluplné čitateľské akcie, ktoré zorganizovali slovenské školské koordinátorky spolu s kolegami.

- V **Základnej škole s materskou školou Fraňa Madvu v Nitrianskych Sučanoch** sa žiaci v každom ročníku najskôr venovali rozmanitým čitateľ-

ským aktivitám a až potom pristúpili k tvorbe záložiek. Prváci začali v rannom kruhu rozhovormi o svete zvierat, vzťahu detí k zvieratám a o priateľstve človeka a zvierat. Zo svojej triednej knižnice si vybrali dve knihy (*Ako naučiť Eda lieťať* a *Blaha Teo*), v ktorých hrdinami boli zvieratká, a tie si počas októbra spolu prečítali. Druháci sa venovali čítaniu príbehov zo *Zlatej zbierky rozprávok* a prezentácii obľúbenej knihy pred spolužiakmi. Tretiaci a štvrtáci si prečítali rôzne knihy o zvieracích hrdinoch. Okrem uvedených čitateľských aktivít realizovali aj *Čítanie starých rodičov*, *Tvorba prediktabilných kníh*, *Jesenné liečivé bylinky*, *Dramatizácia rozprávky O Pampúšikovi*, *Obrázkové čítanie*, *Čitateľský rýchlik*, *skokan*, *mudrc*.

- V **Základnej škole Ladislava Novomeského v Lučenci** žiaci na hodinách výtvarnej výchovy spracovali svoje vlastné námety na základe literárnych motívov z kníh, ktoré väčšinou čítali doma alebo na hodinách čítania a literatúry ako mimočítankové čítanie. Jednou z mnohých čitateľských aktivít, ktorú zrealizovali ako súčasť česko-slovenského projektu, bolo *Čítanie so starou mamou*, ktorá tretiakom čítala knihu o zvieratkách. Táto čitateľská aktivita je vždy spojená s októbrom ako Mesiacom úcty k starším a príchodom starej mamy (jedného zo žiakov) do školy, aby prečítala knihy spolužiakom.
- Na začiatku realizácie česko-slovenského projektu všetci žiaci **Základnej školy s materskou školou v Šarovciach** postupne navštevovali školskú knižnicu, v ktorej starší žiaci čítali rozprávky mladším, rozprávali sa o hlavných zvieracích hrdinoch, ich vlastnostiach či správnosti konania. Potom si žiaci vybrali na záložku jedného zvieracieho hrdinu alebo celú skupinku zvieracích hrdinov. Starší žiaci tvorili záložky na hodinách výtvarnej výchovy, pracovnom vyučovaní a krúžku *Šikovníci*. Mladší žiaci sa im venovali v školskom klube.
- Žiaci v **Základnej škole v Lieskovci** sa pri tvorbe záložiek inšpirovali príbehmi o zvieratkách, ktoré už poznali alebo si o nich prečítali v rozprávkach a bájkach. Aktívne sa zúčastnili besedy a literárneho kvízu o zvieracích hrdinoch, rozprávkach a autoroch rozprávok. Starší žiaci čítali mladším žiakom bájky a vysvetľovali im ponaučenia, ktoré z nich vyplynuli. Literárne motívy z prečítaných kníh zachytili na záložkách a prostredníctvom kreslených ilustrácií aj na projektových plagátoch o zvieracích hrdinoch.
- V **Základnej škole s materskou školou v Želovciach** sa žiaci na základe realizovanej ankety Žiackeho

školského parlamentu zhodli na tom, že inšpiráciou pri tvorbe záložiek budú príbehy podľa ich vlastného výberu z rôznych literárnych žánrov. V rámci čitateľských aktivít napríklad vytvárali takzvaný *Knižný inšpiromat*, starší žiaci čítali mladším žiakom, hrali sa hry *Čítaj ako...* a *Chcel by som byť touto komiksovou postavou*, dramatizovali zvieracie rozprávky a besedovali o prečítaných knihách. V septembri a októbri často navštevovali školskú knižnicu.

- Česko-slovenský projekt svojím kreatívnym zameraním na podporu čítania a vytvárania priateľstva medzi českými a slovenskými rovesníkmi oslovil najmä druhákov, štvrtákov a šiestakov na **Základnej škole na Odborárskej ulici v Novom Meste nad Váhom**. Popri tvorbe záložiek organizovali v každej triede rôzne pútavé aktivity, ktoré sprevádzalo čítanie kníh. Druháci si vybrali tému priateľstva zvieratka a človeka, ktorá je zároveň ústrednou témou knihy *Tuláčik a Klára*. Na umocnenie vybranej témy zorganizovali dve návštevy. Prvou návštevou bol vlčiak Ben, ktorého priviedla do triedy ich spolužiačka. Druhou návštevou bola stará mama jedného zo spolužiakov, ktorá prečítala niekoľko príbehov o *Tuláčikovi* a úryvok z bábkovej hry *Adamko v ríši chrobáčikov*. V krátkej bábkovej hre predstavila aj bábkky marionety z Divadielka Galéria v Novom Meste nad Váhom. Štvrtáci sa venovali bájkam a bájkarom, opakovali si priamu reč, v českom jazyku si vypočuli bájku *Havran a líška* a porovnávali texty oboch bájok. Niektorí z nich navštívili Divadlo Jána Palárika v Trnave a pozreli si inscenáciu *Veľryba Gréta*. Šiestaci pracovali s rôznymi knihami podľa vlastného výberu. Pri výbere hlavnej postavy zvieratka riešili literárne otázky a venovali sa opisom hlavných postáv – zvieracím hrdinom. Počas *Týždňa česko-slovenskej vzájomnosti* dokonca napísali spoločný list českým kamarátom a pribalili k nemu perá a školské vrecúška, ktoré im daroval primátor mesta na upevnenie priateľstva.
- V **Základnej škole v Zákopčí** pred samotnou výrobou záložiek v školskej knižnici a v školskom klube detí realizovali čitateľské aktivity spojené s vybraným knižným príbehom. Zorganizovali napríklad divadielko *O troch prasiatkach*, ktoré následne hrali počas celého týždňa, zahrali si hru na rybárov *Zlatá rybka*, pozerali sfilmovanú rozprávku *Lienka Anulienka* a spoločne čítali knihu *Opice z našej police*. Na hodinách čítania sa rozprávali o jednotlivých literárnych motívoch a o tom, prečo si ich zvolili na záložky.

- Žiaci z 1. až 5. ročníka zo **Základnej školy s materskou školou v Lazanoch** sa opäť s veľkou radosťou zapojili do tohto pre nich úžasného česko-slovenského projektu. Tešili sa z vyhlásenej témy a z bohatých inšpirácií pri výbere literárnych motívov na záložky. Okrem tvorby záložiek, ktorým sa venovali na hodinách výtvarnej výchovy, mal každý ročník aj ďalšiu doplňujúcu tvorivú čitateľskú aktivitu. Prváci si prečítali rozprávku o *Červenej čiapočke* a k nej si vytvorili „lapbook“. Druháci si svojich zvieracích kamarátov našli v knihe *O psíkovi a mačičke*. Tretiaci spoločne napísali príbeh *O škaredom káčatku* a celú tvorivú aktivitu ešte doplnili súťažou v skladaní puzzle. Štvrtáci si svoje čitateľské schopnosti overili v čitateľskom maratóne. Venovali sa aj vlastnej tvorbe – písaniu príbehov o zvieratkách. Starší žiaci si pripravili pre mladších žiakov literárnu súťaž *Z rozprávky do rozprávky*. Úlohou súťažiacich bolo uhádnuť názov rozprávky.

ZÁLOŽKA ŽIAKA ZÁKLADNEJ ŠKOLY
S MATERSKOU ŠKOLOU V ŽELOVCIACH

ZÁLOŽKY ŽIAKOV ZÁKLADNEJ ŠKOLY
S MATERSKOU ŠKOLOU V MÚTNOM

Do obálky k záložkám pribalili školskí koordinátori stručný opis čitateľských aktivít, fotografie z priebehu česko-slovenského projektu, rozprávky, populárno-náučnú literatúru, magnetky s obrázkami výtvarných prác žiakov, regionálnu tlač, pexeso, maľovanky, hračky, reklamné predmety, pohľadnice, brožúrky a mapy regiónov, voňavé mydielka, ktoré žiaci vyrobili na krúžku, voňavé medovníčky upečené s vychovávateľkami, školské časopisy, kľúčanky, fotografie z realizácie česko-slovenského projektu a vlastnoručne písané listy žiakmi pre kamarátov z pridelennej partnerskej školy.

Okrem čitateľských aktivít realizovali aj výstavy záložiek v jednotlivých triedach alebo v školských aulách a vystavovali fotografie z tvorby záložiek. Najkrajšie záložky spolu s krátkymi správami uverejnili na webových sídlach svojich škôl.

Školská koordinátorka z **Fakultnej základnej školy Pedagogickej fakulty Univerzity Karlovej v Prahe** v hodnotení napísala: „*Tento česko-slovenský projekt je krásnym dôkazom toho, že vzdelávanie nie je len o odovzdávaní vedomostí, ale takisto o budovaní vzťahov, vzájomnom porozumení a posilňovaní priateľstva medzi národmi, ktoré spája bohatá spoločná história. Zapojenie do výmeny záložiek nebolo len*

zábavnou aktivitou, ale tiež príležitosťou, ako v žiakoch vzbudiť záujem o čítanie, tvorivosť a kultúrne poznávanie.“

CELOSLOVENSKÝ PROJEKT ZÁLOŽKA DO KNIHY SPÁJA SLOVENSKÉ ŠKOLY

Druhým čitateľským projektom bol 12. ročník celoslovenského projektu *Záložka do knihy spája slovenské školy*. Národný inštitút vzdelávania a mládeže ho vyhlásil pri príležitosti **Medzinárodného mesiaca školských knižníc** s cieľom nadviazať kontakty medzi slovenskými strednými školami a podporiť čítanie prostredníctvom výmeny záložiek do kníh, ktoré stredoškólači mohli vyrobiť ľubovoľnou technikou na tému *Prečo je toto moja najobľúbenejšia kniha?* Výmenou záložiek mohli stredné školy nadviazať na vzájomnú spoluprácu, priateľské kontakty a spoznávať život žiakov v rôznych kútoch Slovenska. Rovnako bolo stredoškólakom umožnené, aby sa zážitkovým spôsobom oboznámili s literárnymi preferenciami svojich rovesníkov z pridelených partnerských škôl.

Stredné školy, ktoré sa zúčastnili celoslovenského projektu, vyplnili do 30. septembra 2024 elektronickú prihlášku, ktorá bola zverejnená na webovom sídle Národného inštitútu vzdelávania a mládeže. Následne bolo zo **176 stredných škôl** s celkovým počtom **11 263 žiakov** vytvorených 88 partnerských dvojíc, ktorým boli 3. októbra 2024 zaslané kontaktné údaje spolu s podrobnými doplňujúcimi informáciami o realizácii celoslovenského projektu a jeho ukončení 31. októbra 2024.

Do celoslovenského projektu sa s veľkým nadšením zapojili najmä žiaci prvých, druhých a tretích ročníkov zo všetkých študijných a učebných odborov. V triedach prevládala skvelá zábava a výborná pracovná klíma. Tvorivej výrobe záložiek predchádzali početné diskusie o knihách, ktoré žiaci majú najradšej, prezentovanie ich obľúbených literárnych diel a vymenovanie dôvodov, prečo rovesníkovi odporúčajú prečítať si danú knihu. Stredoškólači najviac obľubujú ľúbostné, dievčenské, historické či životopisné romány, detektívky, sci-fi, fantasy literatúru, ako aj klasickú slovenskú a svetovú literatúru. Medzi najčastejšie zobrazované literárne diela na záložkách patri-

li *Harry Potter*, *Malý princ*, *Alica v krajine zázrakov*, *Peter Pan*, *Robinson Crusoe*, *Hamlet*, *Anna Karenina*, *Hercule Poirot*, *Sherlock Holmes*, *Watson* či *Columbo*. Stredoškólači sa snažili vytvoriť také záložky, ktoré by podľa zobrazenej ilustrácie bolo možné priradiť ku konkrétnemu literárnemu dielu. Mnohí na zadnú stranu záložky napísali svoje poštové a mailové adresy alebo kontakty na sociálne siete, aby mohli medzi sebou prehľbovať priateľské vzťahy aj po ukončení daného ročníka celoslovenského projektu.

Kreatívny, zábavný a originálny prístup k zmysluplnému napĺňaniu poslania celoslovenského projektu môžeme ilustrovať na nasledujúcich príkladoch.

- Na hodinách literatúry v **Strednej odbornej škole dopravy a služieb v Nových Zámkoch** žiaci zorganizovali zaujímavú burzu kníh, ktorá pozostávala z výstavy prečítaných kníh, prednášok o obsahu kníh a krátkych životopisov autorov. Na prednáškach odzneli dôvody, prečo je v súčasnosti čítanie kníh dôležité, ale aj možné spôsoby obohacovania duševného zdravia prostredníctvom kníh. Nechýbalo ani čítanie z kníh a citovanie najkrajších myšlienok, ktoré žiakov v obľúbených knihách zaujali.
- V **Obchodnej akadémii v Považskej Bystrici** si žiaci na hodinu slovenského jazyka a literatúry pripravili prezentácie o ich obľúbených autoroch a dielach. Žiaci prvého ročníka spoločne navštívili aj Považskú knižnicu. Najkrajšie záložky vystavili na nástenkách v chodbách školy. Tvorcov najkrajších záložiek školská koordinátorka odmenila sladkosťami.
- Školská koordinátorka v **Strednej zdravotníckej škole v Trnave**, ktorá je zároveň školskou knihovničkou, ešte v septembri rozoslala všetkým žiakom a učiteľom spolu s výzvou uvedeného celoslovenského projektu aj zoznam s knižničnými novinkami. Jej snahou bolo motivovať žiakov k väčšiemu záujmu o čítanie.
- V **Spojenej škole v Nižnej** prebiehali čitateľské aktivity v triedach. Žiaci priniesli svoje obľúbené knihy a najprv spoločne debatovali o tom, prečo ich práve tieto knihy oslovili. Potom sa rozprávali o inšpirujúcich postavách, napínavých alebo vtipných pasážach, a v niektorých prípadoch aj o filozofických alebo morálnych otázkach, ktoré knihy otvárajú. Podnetné diskusie otvorili najmä diela *Zločin a trest* a *Premena*.
- Sprievodným programom výroby záložiek boli v **Gymnáziu Janka Kráľa v Zlatých Moravciach** rôzne hravé aktivity zamerané na podporu kreatívneho čítania. Jednou z nich bolo aj hlasovanie

o najobľúbenejšej knihe a jej následné čítanie na hodinách slovenského jazyka a literatúry. Okrem toho si žiaci pripravili prezentácie o obľúbených autoroch, ktoré obohatili aj o mini literárne kvízy s využitím rôznych aplikácií, čím si precvičili aj svoje digitálne schopnosti.

- Žiaci španielskeho odboru z **Gymnázia Mikuláša Kováča v Banskej Bystrici** vystúpili na XXVI. ročníku festivalu *Literárna Banská Bystrica* s autorským divadlom od Josého Alonsa de Santosa *Bajarse al moro*. Na festivale sa prezentovali aj žiaci čínskeho odboru štúdia s pásmom *Romantika v čínskej poézii*.
- Školská koordinátorka zo **Strednej odbornej školy Jána Antonína Baťu v Partizánskom** počas doplnujúcich čitateľských akcií zorganizovala pre žiačky 3. ročníka voľné čítanie v Mestskej knižnici v Partizánskom, pričom išlo najmä o literatúru pre deti a mládež v rámci vyučovacieho predmetu metodika jazykovej a literárnej výchovy. Ďalšou čitateľskou aktivitou bola návšteva divadelného predstavenia *Od Antigony po Lasicu a Satinského* v podaní Divadelného centra z Martina.

Stredné školy si záložky vymenili formou poštového balíka, do ktorého pribalili aj školské tričká, ceruzky a perá. Nechýbali ani bulletiny s informáciami o svojej škole, letáky s informáciami o študijných odboroch, dĺžke a možnosti štúdia, ako aj školské časopisy, sladkosti a rôzne ďalšie darčkové predmety. Zo všetkých si v triedach alebo v aulách škôl urobili výstavky a uverejnili ich na školských webových sídlach.

Význam a dôležitosť realizácie celoslovenského projektu priblížila školská koordinátorka vo svojom hodnotení zo **Strednej zdravotníckej školy na Záhradníckej ulici v Bratislave**: „Prešli stáročia, tisíceročia a desiatky tisícročí od doby kamennej, kedy sa objavili prvé maľby a kresby v jaskyniach. Toto jaskynné umenie dokumentuje a dnešné kreslené záložky to potvrdzujú, že *Homo sapiens* – človek – mal, má a bude mať potrebu vyjadriť svoje umelecké cítenie, či už maľbou na jaskynnú stenu alebo na úzky biely pásik tvrdého papiera, ktorý sa stane pevnou záložkou. Pestrosť, rôznorodosť, bohatstvo farieb a nápadov, šikovnosť – toto všetko sa prejavilo pri tvorbe záložiek.“

Výber z dobrovoľných hodnotení oboch projektov českými a slovenskými školskými koordinátormi spolu s fotografiami najkrajších záložiek je dostupný na webovom sídle Národného inštitútu vzdelávania a mládeže v časti *Knižnica*, sekcia *Školské knižnice*, záložka *Projekty na podporu čítania* (<https://nivam.sk/kniznica/skolske-kniznice/celoslovensky-projekt-pre-stredne-skoly-zalozka-do-knihy-spaja-slovenske-skoly/>).

CELOSLOVENSKÝ PROJEKT NAJZAUJÍMAVEJŠIE PODUJATIE ŠKOLSKEJ KNIŽNICE

Národný inštitút vzdelávania a mládeže spustil 4. septembra 2024 tretí čitateľský projekt určený školským knižniciam. Hlavným cieľom jubilejného **20. ročníka celoslovenského projektu Najzaujímavejšie podujatie školskej knižnice**, vyhláseného pri príležitosti Medzinárodného dňa školských knižníc 28. októbra 2024, bolo zábavnými formami práce s knihou, poskytnutím atraktívnych informačných zdrojov a rozvíjaním medzipredmetových vzťahov tvorivými vyučovacími metódami v príjemnom prostredí

podporiť v žiakoch pozitívny a trvalý vzťah k školskej knižnici, ku knihám a aktívnemu čítaniu. Ďalším zámerom bola podpora čítania ako národného zvyku a budovanie spoločenstiev čitateľov v školských komunitách.

Do celoslovenského projektu sa prihlásilo 198 školských knižníc v základných a stredných školách. Samotnú oslavu pritom zorganizovalo v predpísaný deň **177 školských knižníc s celkovým počtom 29 433 účastníkov podujatí**. Odborná komisia hodnotila podujatia v troch kategóriách. V prvej kategórii posudzovala, či bolo podujatie v súlade s vyhlásenou témou *Školská knižnica – priestor pre zábavné a aktívne učenie*. V druhej kategórii hodnotila originalitu a vtipnosť realizovaného podujatia. V poslednej kategórii sa zamerala na formálnu úroveň opisu podujatia z hľadiska úplnosti povinných údajov.

Prvým siedmim víťazom celoslovenského projektu venoval Národný inštitút vzdelávania a mládeže **darčekové knižné poukážky v celkovej sume 2 000 €**. Školské knižnice si následne podľa vlastných akvizíčných požiadaviek vybrali knihy do ich knižničných fondov. Partneri celoslovenského projektu venovali ďalším štyrom školským knižniciam **knižné dary v celkovej sume 460 €**.

Absolútnym víťazom celoslovenského projektu sa stala **Školská knižnica Základnej školy s materskou školou v Krasňanoch**, ktorá zorganizovala podujatie *V krajine rozprávok*. Všetky originálne, zábavné a tvorivé čitateľské aktivity zamerané na poznávanie vtáčikov, húb, zvierat, rastlín a ostatných krás Slovenska s využívaním kníh z krásnej a odbornej literatúry usmerňovala školská knihovníčka v úlohe *Červenej čiapočky*. Žiaci spoločne s triednymi učiteľmi pracovali pod jej vedením napríklad v týchto čitateľských aktivitách: *Červená čiapočka a vtáčiky*, *Červená čiapočka a huby*, *Červená čiapočka a zvieratá*, *Červená čiapočka a rastliny*, *Červená čiapočka a krásy Slovenska*.

Žiak Pavol z 3. ročníka vo svojom hodnotení podujatia napísal: „Páčilo sa mi, ako sme robili projekty o chránených rastlinách, čítali si v školskej knižnici rozprávku o Červenej čiapočke a zahrali si divadielko.“

Na druhom mieste sa umiestnila **Školská knižnica Spojenej školy v Kysaku** s podujatím *V krajine vychádzajúceho slnka*. Hlavnou témou pozoruhodného a poučného podujatia, v ktorom sa vzájomne prepojiли medzipredmetové vzťahy medzi literatúrou, geogra-

fiou, biológiou, výtvarnou, technickou a hudobnou výchovou, bolo cestovanie s ježkom Feškom – literárnou postavou z knihy *Neuveriteľné dobrodružstvá ježka Feška* – a poznávanie Japonska, jeho kultúry a zaujímavostí prostredníctvom kreatívnych čitateľských aktivít. Žiaci čítali japonské komiksy (mangy), pozerali japonské animované filmy (anime), písali japonské básne (haiku), vyrábali bonsaje, ikebany, vejáre a zúčastnili sa karaoke show.

Žiačka Eva o tomto podujatí povedala: „*Bolo to úžasné, zaujímavé a náučné. Milujem Japonsko a jeho kultúru.*“

Z tretieho miesta sa tešila **Školská knižnica Základnej školy s materskou školou v Ľubotíne**, ktorá zorganizovala podujatie *Keď školská knižnica ožíva*. Jadro podujatia tvorilo pútavé a pozoruhodné divadelné predstavenie *Veľkí – malí herci*, v rámci ktorého sa účinkujúci žiaci zamerali na prezentáciu rôznych vtipných, smutných až filozoficky ladených príbehov v rozprávkach *Ťahal dedko repku* a *Dievčatko so zápalkami*, v balade *Zuzanka Hraškovie*, v ikonickej novele *Malý princ*, v modernom príbehu *Poškoláci* a v klasickej tragédii *Rómeo a Júlia*. Na divadelné predstavenie nadväzovala živá diskusia s účinkujúcimi, voľné ilustrovanie dramatizovaných príbehov a riešenie tematického literárneho kvízu.

Žiak Alex z 8. ročníka o podujatí napísal: „*Bola to pre mňa nová skúsenosť. Som rád, že som sa mohol podujatia zúčastniť. Dúfam, že sa z toho stane tradícia.*“

Štvrté miesto získala **Školská knižnica Základnej školy s materskou školou Jána Bakossa v Banskej Bystrici**, ktorá zorganizovala podujatie *S Ferdom Mravcom aktívne a zábavne*. Postavu Ferda Mravca stvárnil herec zo Štátnej opery v Banskej Bystrici. Pod jeho vedením žiaci pracovali v sekciách *S Ferdom v školskej knižnici*, *S Ferdom na mravenisku*, *S Ferdom v dielni*, *S Ferdom v nahrávacom štúdiu*, *S Ferdom v divadle* alebo *S Ferdom v telocvični*. V jednotlivých sekciách žiaci riešili rôzne zábavné úlohy, precvičili si vedomosti v literárnom kvíze a tvorili projekty tematicky zamerané na obsah knihy *Ferdo Mravec* od Ondreja Sekoru. Pri vyhľadávaní niektorých špecifických informácií využívali knihy zo školskej knižnice a z odborných kabinetov.

Svoje pocity z podujatia vtipne opísala žiačka Michaela zo 6. ročníka: „*Bola to zábava. Najviac sa mi páčilo, že sme vytvorili obrovské mravenisko a každý z nás naň dal tri odtlačky prstov a tak vytvoril mravčeka. Celý deň sme pracovali ako usilovné*

mravčeka. Pracovali sme s rôznymi knihami a učenie bolo iné ako inokedy. Bolo hravé a ešte aj Saša, čo nikdy nezdvihne ruku, sa aktívne zapájala do všetkých aktivít.“

Piate miesto obsadila **Školská knižnica Obchodnej akadémie v Martine**. Školská knihovníčka v spolupráci so svojim kolegom slovenčinárom zorganizovala pre všetkých žiakov školy podujatie *Školská knižnica nás baví*. V priestoroch školskej knižnice a počas vyučovacích hodín slovenského jazyka a literatúry sa žiaci aktívne zapájali do troch inšpiratívnych čitateľských aktivít *Dotvorte príbeh podľa naznačeného obsahu*, *Vytvorte kaligram alebo dadaistickú báseň* či *Detektív v školskej knižnici*. Podujatie bolo ukončené besedou s bývalou učiteľkou, ktorá inovatívnym spôsobom oživila knižničný fond a skvalitnila poskytovanie knižnično-informačných služieb. V priebehu oslavy Medzinárodného dňa školských knižníc žiaci dávali kartičky so svojimi odporúčaniami na čítanie na takzvaný Strom poznania. Žiačka zo 4. ročníka sa spontánne vyjadrila o podujatí: „*Mňa to veľmi bavilo, nielenže to bolo spravené zábavnou formou, ale ešte to bolo aj poučné. Veľmi sa mi páčila aktivita, keď sme mali hľadať knihy v školskej knižnici. Bola zábavná a navyše nás aj učila čítať s porozumením. Pomohla nám hravou formou zopakovať si aj staré učivo.*“

Na šiestom mieste skončila **Školská knižnica Spojenej školy na ulici J. Fabiniho v Spišskej Novej Vsi**, ktorá zorganizovala celodenné podujatie *Deti sveta*. Žiaci, učitelia a ich asistenti tak zábavnou a hravou formou „navštevovali“ všetky kontinenty sveta. Prostredníctvom powerpointových prezentácií, básničiek, obrázkov s najznámejšími rozprávkovými hrdinami z celého sveta a spevu obľúbených národných pesničiek sa dozvedeli o najznámejších spisovateľoch, jazyku, kultúre, histórii a výnimočných zaujímavostiach jednotlivých svetadielov. Informácie pri príprave podujatia čerpali z knižničného fondu svojej školskej knižnice.

Najatraktívnejšie knižné tituly využili aj počas jeho priebehu. Sofinka zo špeciálnej triedy vo svojom hodnotení uviedla: „*Predstavenie Japonska ma milo prekvapilo. Zaujímavé boli paličky. Ja by som s nimi nevedela jest.*“

Siedme miesto bolo udelené **Školskej knižnici Základnej školy s materskou školou v Papradne**, ktorá zorganizovala podujatie *Školská knižnica – priestor pre zábavné a aktívne učenie formou projektového vy-*

učovania. Žiaci v malých skupinách riešili zábavné a vedomostné úlohy, ktoré boli pre nich pripravené na siedmich stanoviskách. Prvé stanovisko *Panovníci* bolo zamerané na históriu, na druhom stanovisku *Bali* vyhľadávali najzákladnejšie cestovateľské informácie o provincii Indonézie. V rámci tretieho stanoviska *Pokus s červenou kapustou* sa venovali chemickým pokusom a na štvrtom stanovisku *Esenciálne oleje* spoznávali koncentrovanú silu bylín. Piate stanovisko *Anglická knižnica* bolo venované kreatívnej tvorbe v anglickom jazyku, šieste *Výroba papiera* zas samotnému procesu jeho výroby. Na poslednom stanovisku *Školská knižnica* riešili rôzne literárne kvízy a knižné rébusy.

Riaditeľka školy v hodnotení podujatia okrem iného uviedla: „*Tento deň bol krásnou ukážkou, že učenie nemusí byť nudné a školská knižnica nemusí byť miestom, ktoré žiaci obchádzajú, ale práve naopak. Tak ako je to u nás, môže byť miestom, kde žiaci radi strávia čas. O tom je aj moja skúsenosť ako pozorovateľa reakcií žiakov, ktorí hovorili, že to bolo super a kládli otázky, kedy ešte budeme mať takýto deň.*“

Zvláštnu cenu **Klubu mladých čitateľov Albatros** (www.kmc.sk) získala **Školská knižnica Základnej školy na Malinovského ulici v Partizánskom**, a to **knihy v sume 150 €** do jej knižničného fondu. Školská knižnica zorganizovala podujatie *Rozprávka o dvoch grošoch*, do ktorého aktívne zapojila predškolákov, žiakov, rodičov a starých rodičov žiakov a gymnazistov. Žiaci si napríklad pripravili divadelné predstavenia na motívy klasických i moderných rozprávok, čítali bájky, hrali živé pexeso, tvorili vlastné rozprávky, kreslili zvieracích literárnych hrdinov, spievali ľudové pesničky a rozprávali sa o obľúbených knihách. Gymnazisti vystúpili s krátkym programom o štúrovcoch a ženách v národnom hnutí. Starí rodičia rozprávali o svojom detstve a obľúbených rozprávkach. Podujatie bolo ukončené písaním citátov na chodníky v okolí školy.

Žiak Matúš z 8. ročníka o podujatí napísal: „*Mne sa oslava Medzinárodného dňa školských knižníc veľmi páčila. Bolo pekné vidieť, ako naše divadielko mladších žiakov zaujalo. Program bol skvelý a dobre zorganizovaný. Dúfam, že sa ešte zopakuje. Ďakujem všetkým spoluorganizátorom. Som rád, že sme to úspešne zvládli.*“

Zvláštnu cenu **Vydavateľstva Tatran** (www.slovtatran.sk) získala **Školská knižnica Základnej školy s materskou školou vo Vlčanoch**, ktorá sa

umiestnila ako druhá základná škola mimo poradia víťazov, a to **knihy v hodnote 150 €** do jej knižničného fondu. Školská knižnica zorganizovala podujatie *Poklady školskej knižnice* formou skupinových prác žiakov, ktorí sa hrali na lovcov knižných pokladov, novinárov kladúcich originálne otázky spisovateľom, ilustrátorov snažiacich sa kresbou zachytiť literárne motívy z vypočutého textu, hercov malých divadelných foriem, riešiteľov knižných hádaniek a rébusov a znalcov využívania knižnično-informačných služieb vlastnej školskej knižnice.

Žiačka Barborka z 2. stupňa vo svojom hodnotení uviedla: „*Dnešok hodnotím pozitívne. Bola zábava. Získala som aj nejaké ďalšie informácie o obľúbenom spisovateľovi. Páčilo sa mi, že sme spolupracovali pri všetkých čitateľských aktivitách.*“

Zvláštnu cenu **Knižnej edície pre malých čitateľov Stonožka** (www.stonozka.sk) získala **Školská knižnica Súkromnej základnej školy s materskou školou DSA v Lučenci**, ktorá sa umiestnila ako tretia základná škola mimo poradia víťazov, a to **knihy v hodnote 80 €** do jej knižničného fondu. Školská knižnica zorganizovala podujatie *Zábavné a aktívne učenie v školskej knižnici*. Všetky pútavé a zábavné čitateľské aktivity boli realizované počas vyučovacích hodín v triedach a v školskej knižnici. Najmenší žiaci napríklad zaznamenávali nápady a asociácie vyvolané obrázkom farebného stromu. Starší žiaci riešili úsmevné úlohy vyplývajúce z obsahu knihy *Zvieratko pre Tadeáša*, venovali sa vlastnej literárnej tvorbe, pripravovali divadelné predstavenie na tému Veľkej Moravy, tvorili komiksy na tému Veľkej francúzskej revolúcie a riešili kvízové otázky, ktoré boli spojené s nahrávkami zvukov zvierat.

Žiačka Lara z 2. stupňa priebeh podujatia komentovala nasledovne: „*Prostredie školskej knižnice pôsobí na žiaka tak, že ani nemá pocit, že sa niečo učí. Je to oveľa zábavnejšie ako v triede a, samozrejme, aj tvorivejšie.*“

Zvláštnu cenu **Knižnej edície pre mladých čitateľov YOLI** (www.yoli.sk) získala **Školská knižnica Strednej odbornej školy obchodu a služieb v Galante**, ktorá sa umiestnila ako prvá stredná škola mimo poradia víťazov, a to **knihy v hodnote 80 €** do jej knižničného fondu. Školská knižnica zorganizovala podujatie *Cesta okolo sveta* formou zážitkového vyučovania s využitím tradičných aj elektronických informačných zdrojov. Každá skupina

žiacov pripravovala prezentáciu o jednom svetadieli pomocou rôznych inšpiratívnych čitateľských aktivít. Napríklad prezentáciu svetadiela **Európa** urobili maturanti, ktorí pripravili interpretáciu báje *Eros a Psyché* a vyhotovili plagáty s významnými osobnosťami Slovenskej republiky. Na prezentáciu svetadiela **Afrika** sa podujali tretiaci, ktorí s využitím encyklopédií zo školskej knižnice vyhotovili reálnu mapu Afriky a zverejnili najdôležitejšie informácie o jednotlivých štátoch práve z tohto svetadiela. Svetadielu **Amerika** sa venovali dva tímy, pričom jeden spracoval životopisy najznámejších raperov a hercov a druhý tím sa venoval problematike živelných pohrôm, jedlám, geografii či odovzdávaniu Oscarov. Ďalším dvom svetadielom **Ázii** a **Austrálii** sa venovali prváci, ktorí odprezentovali ázijskú kultúru a náboženstvo a austrálsky šport a svet zvierat.

Maturantka Jessica o celodennom podujatí napísala: „*Moje štúdium sa na tejto škole pomaly končí a oslavy Medzinárodného dňa školských knižníc mi budú chýbať. Naše učiteľky vždy vymysleli kreatívne projektové úlohy, ktoré nás obohatili. Aj vedomosti z dnešnej oslavy využijujem na maturitnej skúške.*“

TIP REDAKCIE

Čitateľským aktivitám školských knižníc sa na stránkach časopisu *Knižnica* dlhodobo venuje metodička pre školské knižnice **Mgr. Rozália Cenigová**. Jej príspevky každoročne slúžia ako cenný zdroj inšpirácie pre mnohé knižnice. Veríme, že inšpiratívne budú pre vás aj čitateľské aktivity realizované v rokoch **2023, 2022 a 2021**.

ZÁVER

Na základe uvedeného môžeme konštatovať, že čitateľské projekty *Záložka do knihy spája školy*, *Záložka do knihy spája slovenské školy* a *Najzaujímavejšie podujatie školskej knižnice* aktívnym a inšpirujúcim spôsobom podporujú vzťah k čítaniu pre radosť a potešenie, ale aj k čítaniu z vlastnej vôle, vo voľnom čase a k neštruktúrovanému čítaniu. Ukazuje sa, že prostredníctvom čítania je možné meniť triedy a školy na miesta, ktoré inšpirujú čítať a pomáhať všetkým žiakom bez ohľadu na to, či pochádzajú zo sociálne znevýhodneného prostredia alebo sú zdravotne znevýhodnení.

Úprimný obdiv, hlboká úcta a veľká vďaka patrí všetkým českým a slovenským pedagogickým zamestnancom, vychovávateľom a slovenským školským knihovníkom, ktorí považujú čítanie za skutočnú hodnotu, a (nielen) preto vytrvalo vytvárajú príležitosti pre každého žiaka s cieľom rozvíjať sociálne a komunikačné zručnosti, emocionálnu inteligenciu, kreativitu a schopnosť učiť sa. Taktiež im patrí poďakovanie za to, že vytvárajú bezpečný priestor na priebeh čitateľských aktivít, ale aj za to, že neustálou inšpiráciou a vedomosťami sa snažia zviditeľniť talenty žiakov, podporiť vzájomnú priateľskú súdržnosť v triede a v škole a zároveň si užívať spoločnú zábavu.

PRINESENÉ IVANOM KOLENIČOM

ŠEŠŤDESIATKA NEZAMENITEĽNÉHO LITERÁRNEHO TVORCU

MGR. PETER CABADAJ

The paper reflects on the work of the Slovak poet, novelist and artist Ivan Kolenič on the occasion of his 60th birthday. Kolenič's work is characterised by an intense, personal experience of existential angst and love traumas and a focus on controversial and taboo topics that are outside the ordinary remit of literature (incest, suicide, alcohol, violence). His very first publication – the poetry collection *Prinesené búrkou* (*Brought by the storm*, 1986) stirred up many critical discussions and significantly contributed to the emergence of a new, rebellious literary generation. He is still making his influence felt in modern Slovak literature nearly 40 years later.

Keywords: personalities, Ivan Kolenič, literary work, Slovak literature, expressionism, anniversaries

 petercabadaj5@gmail.com

Dvadsiateho prvého januára 2025 rozšíril rady šesťdesiatnikov básnik, prozaik a výtvarník Ivan Kolenič. Jeho debutová zbierka poézie *Prinesené búrkou* (1986) oživila dobový literárny život a vyvolala rad kritických diskusií a v konečnom dôsledku znamenala dôležitý významový posun v mladej slovenskej poézii osemdesiatych rokov minulého storočia. Oprávnené možno konštatovať, že do literatúry, kultúry a umenia vstúpil kontroverzne a rebelsky – a identickým spôsobom v tom kontinuálne pokračuje už takmer štyri decénia.

Rodák zo Zvolena prežil detstvo v Topoľčiankach, kde jeho otec pracoval ako lesný inžinier. Absolvoval Strednú umelecko-priemyslovú školu v Bratislave (odbor sochárstvo – drevorezba), krátko navštevoval moskovský Literárny inštitút Maxima Gorkého. Spočiatku pracoval v rôznych robotníckych profesiách, neskôr ako vychovávateľ, výtvarný lektor, redaktor časopisu *Kultúrny život*, až s definitívnou platnosťou zakotvil ako slobodný umelec, ktorý sa profesionálne venuje literatúre.

SLASTI ANARCHIE

Autorova poézia osciluje medzi dvoma výraznými štýlovými módmí prenikajúcimi aj do jednotlivých tematických línií. Dominuje intenzívne a senzitívne prežívanie osobných existenciálnych a ľúbostných tráum, vyjadrované emocionálne zaťaženými obrazmi zmyslových vnemov. Takto štylizované básne obsahuje nielen debutová kniha *Prinesené búrkou*, ale i neskoršie zbierky veršov (*Korienky neviditeľnosti*, 1994; *Nespíš a nežne zapieraš*, 1997; *Na výslní*, 2003; *Putovný bláznec*, 2004). Naznačený kľúčový rozmer Koleničovej básnickej tvorby neodmysliteľne dopĺňa dynamické intelektuálne gesto lyrického hrdinu. Konkrétne máme na mysli „vyhrotenú metatextovosť“ (inšpirácia starovekými legendami, surrealizmom, kultúrou beatnikov, džezom, bluesom, rockom a i.), žánrové variácie denníka, respektíve vyšetrovacieho protokolu alebo metódu riadenej a cielenej asociatívosti. Uvedené atribúty charakterizujú zbierky *Rock and roll* (1990), *Pôvabné hry aristokracie* (1991) a *Slasti anarchie* (1993).

Analogické postoje a pocity možno v epickom tvare nájsť i v Koleničovom prozaickom diele. Krátky román *Mlčať* (1992) so silným dramatickým nábojom, kontroverzne prijímaný pre scény incestu a drsnej sexuality, je koncipovaný ako štylizovaná denníková spoveď. Tvorca sa zameral na vnútorné prežívanie si-

(SLOVENSKÉ LITERÁRNE CENTRUM,
PETER PROCHÁZKA)

tuácie životného outsidera, vykorenenej ľudskej bytosti bez ochoty a schopnosti komunikovať. Spomenutá línia pokračuje v knihe poviedok *Porušenia raja* (1993), ktorá obsahuje i dimenziu napätia zo zadržovanej erotiky. Rozsiahla poviedka *Ako z cigariet dym* (1996) vybočuje z načrtnutej tendencie dynamickým, až hrabalovským spádom a dikciou jednoduchého príbehu z rozhrania reality a sna o spaľujúcom vzťahu mladého správcu starožitníctva, ktoré je zároveň tajným salónom s exotickými dievčatami, a mladučkej novodobej aristokratky – divošky Džekiny. Dvadsiatemu storočiu, respektíve druhému miléniu, dal Kolenič „zbodom“ knižnou novelou *Jeden úsmev stačí* (1999). Zobrazil v nej príbeh zložitého vzťahu medzi mužom a ženou, ktorý sa napokon skončí samovraždou nežnejšieho pohlavia.

„Pokiaľ je to možné, držím sa vo svojom čudáckom živote niekoľkých kréd, a jedno z nich hovorí: ‚Čo sa skončilo, je preč, ide sa ďalej!‘ Chyby, bolesti a krivdy nech sú zabudnuté, život je predsa len o čosi znesiteľnejší, keď si človek dokáže uchovať v hŕstke spomienok najmä to pozitívne, svetlé a čímsi povznášajúce, aj keď dobre viem, že nikdy nič nemôže byť jednoduchšie medzi Scyllou a Charybdou – jednak preto,

*Prinesené
búrkou*

že vznikali v rozličných časových obdobiach, a na druhej strane preto, že ich vzájomné prepojenie a náhodné usporiadanie vyplynulo zo zvláštnej situácie: zo situácie autora (ale predovšetkým človeka), ktorý sa z nejakých príčin ocitol v životnej kríze a siahol po svojej „literárnej minulosti“ tak, ako starožitník siaha do archívu po dobre utajovaných drahocennostiach, po fragmentoch a nedokončených vecičkách. Tým nemá byť povedané, že texty, ponúkané čitateľovi s bezočivosťou, ktorej zbaviť sa je také ťažké, majú pre mňa význam väčší ako čokoľvek iné. Práve naopak: ide sa ďalej...!“

Peter Kolenič

REBELANTSKÁ GENERÁCIA

Oblúkom sa vraciame ku Koleničovej knižnej prvotine z polovice osemdesiatych rokov *Prinesené búrkou*, ktorá v súlade s názvom diela priniesla nové chápanie citlivosti s akcentom na spontánnosť, zmyslovosť, intimitu a telesnosť. Zbierka otvorene vyjadrovala pocitový svet mladého človeka – bohéma, individualistu a outsidera, ktorý rázne odmieta spoločenské konvencie a mantinely a všeobecne platné hodnotové kritériá. Dôležitá pre život je láska, sloboda, užívanie si radostí pôžitkov, hudba. Excentricita značne štylizovanej Koleničovej zbierky vyrastala z deformácií a zveličovania sveta predstáv, vízií, reminiscencií a snov. So živelnosťou a spontánnosťou bezprostredne súvisela aj improvizovanosť jednotlivých básní, šokovať mala i jazyková expresivita.

Kniha veršov *Prinesené búrkou* vedno s debutovou básnickou zbierkou Jozefa Urbana *Malý zúrivý Robinson* (1985) signalizovala nástup veľmi nepokojnej, nespokojnej a rebelantskej literárnej generácie. Apropos, za ženský náprotivok uvedených diel (v zmysle básnického zobrazovania novej citlivosti) sa zvykne považovať debutový opus Tatiany Lehenovej *Pre vybranú spoločnosť* (1989).

Titul *Prinesené búrkou* možno právom označiť za viacvýznamovú generačnú výpoveď nielen mladíka Koleniča, ale i generácie „šesťdesiate“ – čiže všetkých, ktorí sa v „zlatom veku“ a v „socializme s ľudskou tvárou“ trápili s mamičkiným prsníkom, plienkami a prvými úspechmi v škôlkach a na pieskoviskách, pokiaľ im ich neprevalcovali tanky „bratskej pomoci“ privolané generáciou našich milovaných starých otcov.

Istá fáza deväťdesiatych rokov je z aspektu Koleničových umeleckých aktivít spojená s literárnou skupinou tzv. barbarskej generácie (Ján Litvák, Andrijan Turan, Kamil Zbruz, Robert Bielík a i.). Vzдор proti „normalite“ nadobudol agresívnu formu, prejavil sa v širokom tematizovaní obchádzania zákazov a nerešpektovania pravidiel. Celkový lyrický výraz, ovplyvnený hlavne rockovou hudbou, bol značne „brutalizovaný“. Keďže vo vtedajšej Koleničovej tvorbe dominovalo nenormálne a úchylné (vyprázdnený sex, alkohol, násilie a pod.), typickými charakteristikami sa stali výrazy ako póza, manierizmus, ornament.

V autorovej poetike však časom dochádza k zjavnému príklonu k dekadencii ako k umeniu epochy *fin de siècle*. Rezultátom je rozvíjanie štylizovaných

„úpadkových“ nálad a depresí, demonštrovanie telesnosti a erotizmu, ale aj hľadanie ideálu čistej lásky. Hoci znovu registrujeme prítomnosť porušovania tabu a ignorancie sociálnych noriem, dovtedy tradičné nahrádzanie normálneho a konvenčného výlučným a výstredným teraz ústi do opisovania večných a univerzálnych hodnôt (láska, mier, odpustenie, vykúpenie). Erotika je chápaná ako dotyk s posvätnom.

VEC LYRIKOV

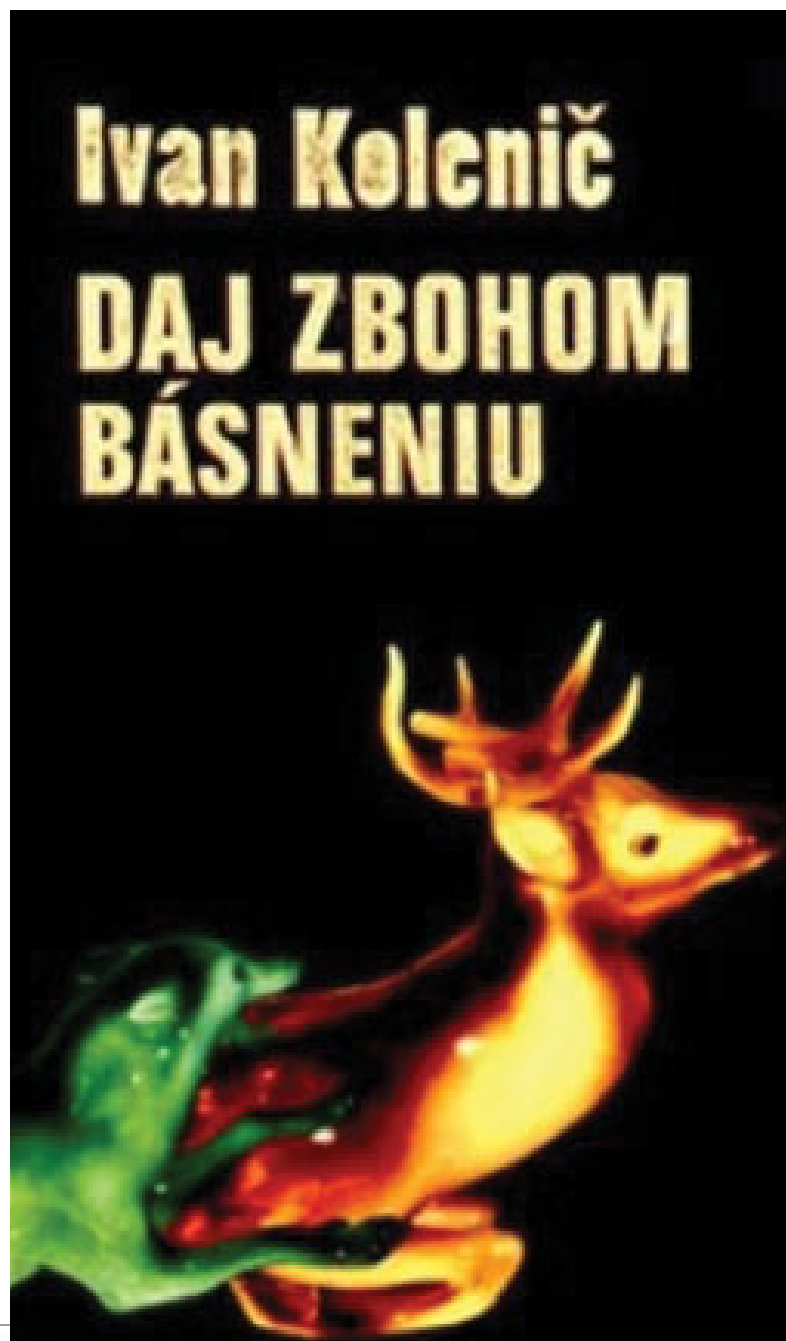
*Tieto slová mali mať intímny charakter,
a stalo by sa, nebyť jednej vrahyne
čo zavrieskala do temnôt:
nenávidím básnikov!
Nenávidím tých prekliatych podvodníkov,
len to slope a hreší,
Boha to na jazyku neunesie,
ženu si vezme a opustí,
len pivo a drichmať celý deň.
Bože, ako ich nenávidím,
ako ja len nenávidím básnikov!*

Kolenič 2003

DAJ ZBOHOM BÁSNENIU

Kniha *Daj zbohom básneniu* (2004) je mixážou poviedky a básne v próze a z oboch si berie to najlepšie. Zdanlivo jednoduchá príbehová linka s presnou a odľahčujúcou pointou expanduje silou riadenej reťazovej reakcie – asociácií a neošúchanej básnickej imaginácie. Zbohom básneniu dáva potulný tvorca, kamarát všetkých členov podsvetia, milovník žien a najmä poézie Artur Nah, ktorý prežíva čudnú epidémiu spánku, postihujúcu ľudí s „ušlachtilou krvou“. Tajomným spôsobom sú voči nej imúnni všetci exoti – hysterickí pasáci a ich prostitútky, díleri, vreckoví *zlodejčkovia*, transsexuáli, trpaslíci a básnici. Niekoľko však stráži spánok ušlachtilych a čistí mesto od nehodných a nepohodlných bytostí... V konečnom literárnom efekte a dôsledku namiešal Ivan Kolenič „energetický nápoj, elixír s kyanidom. Ak nie ste zvyknutí, zabíja medzi dvoma nádychmi, v najlepšom na dlhší čas paralyzuje“ (Kolenič 2004, obálka).

Hrdinovia Koleničových prozaických titulov, neschopní akéhokoľvek kompromisu a hľadania východísk zo svojej existenčnej situácie, vyvolávajú optikou prvého videnia dojem zvrhlosti a zhýralosti. V jadre sú to melodramatické bytosti, za ktorých vonkajšou obscénnosťou a skazenosťou akoby chcel tvorca skryť vnútornú čistotu a nevinnosť. Lenže ani ironicko-sarkastický odstup nemohol potlačiť do úzadia istú krčovitú základnej schémy. Badateľným dôsledkom je skutočnosť, že Kolenič sa dostal do sfér „obhrublého sentimentalizmu a svojrázne prevráteného svätoškárstva a didaktizmu“ (Mikula et al. 2005, s. 285). Jedna časť kritikov z toho vyvodila záver o stagnačnom charaktere tvorby zvolenského rodáka v 21. storočí, druhá sa zas utvrdzuje v neochvejnom presvedčení o jeho výnimočnej senzibilite a originálnej schopnosti „cez zvrátky intimity poukázať aj na zvrátenosť doby“ (Mikula et al. 2005, s. 285).

KRAJŠIE AKO HRIECH

V uplynulých dvoch decéniách, respektíve po roku 2005, v Koleničovej tvorbe jednoznačne dominuje próza (*Nožnice*, 2005; *Zuzana povedala*, 2007; *Morálne pohodlie*, 2013; *Až do nirvány*, 2014; *Krajšie ako hriech*, 2015; *Rozptylové lúky*, 2020 a iné). Zo všeobecňujúco možno konštatovať, že Kolenič uvedenými dielami potvrdil renomé nonkonformného a kontroverzného autora, ktoré ho sprevádza už od vstupu do literatúry. Hľadaním prapočiatku slobody prostredníctvom čistej ľudskej telesnosti spisovateľ zdôrazňuje abnormalitu neslobody, ktorou je ľudstvo

zväzované. Pretlak zmyselnosti a naturálnosti často harmonicky vyvažuje duchovný aj intelektuálny rozmer textov i samého tvorcu.

Nateraz posledná Koleničova kniha *Rozptylové lúky* (2020) je príbehom na pomedzí reality a vulgárneho materializmu. Dominantnú rolu tu hrá skalárny počítač, implantovaný do klasického písacieho stroja. Záhadní regrúti ho vnútili hlavnému aktérovi deja, hľadajúcemu námiet na svoj román... Istotne bude zaujímavé sledovať, aký kurz z obsahových a formálnych aspektov naberie ďalšia literárna tvorba novopečeného šesťdesiatnika Ivana Koleniča. Ani v najmenšom nepochybujem o tom, že prinesie, ako vždy, dráždivé a štavnaté ovocie, nemajúce za cieľ, aby chutilo každému...

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

KOLENIČ, Ivan. 2004. *Daj zbohom básneniu*. Bratislava: Slovart.

KOLENIČ, Ivan. 2003. *Na výslní*. Bratislava: Ikar.

KOLENIČ, Ivan. 1993. *Porušenie raja*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.

MIKULA, Valér et al. 2005. *Slovník slovenských spisovateľov*. Bratislava: Kalligram.

KRONIKÁR NEPRIZNANÉHO ČASU JÚLIUS VANOVIČ 90. VÝROČIE NARODENIA

MGR. PETER CABADAJ

 petercabadaj5@gmail.com

The paper is dedicated to the posthumous 90th anniversary of the birth of the literary scholar, critic, historian, novelist, commentator and editor of books and periodicals Július Vanovič. He overcame the hostility of the former Communist regime, which limited his choices at secondary school, did not allow him to complete his studies of library science at university and even interfered with his activities at the Institute of Slovak Literature of the Slovak Academy of Sciences in Bratislava, and became a respected scholar and writer. The history of Martin and the Turiec region were central to his literary activities and his *Tretia kniha o starom Martine* (*Third book about the historical city of Martin*, 1999) won the international Ergon Erwin Kisch prize and the Literary Fund Prize. He was also a long time commentator on current social issues and their context.

Keywords: personalities, Július Vanovič, literary scholarship and criticism, memoirs, city of Martin, Turiec region, anniversaries

(EVANJELICKÁ CIRKEV AUGSBURSKÉHO VYZNANIA NA SLOVENSKU)

Jedenásteho apríla 2025 uplynulo deväťdesiat rokov od narodenia literárneho historika a kritika, kultúrneho historika, esejistu, autora memoárovej spisby, prozaika, publicistu, editora, redaktora, hrdého lokálpatriota, oduševneného znalca a erudovaného propagátora bohatej histórie regiónu Turiec a jeho metropoly Martina – Júliusa Vanoviča, DrSc.

ŠTUDOVAŤ MOHOL IBA EXTERNE

Na tento svet prišiel v turčianskej obci Dražkovce, kde je i pochovaný. Keďže jeho otca odsúdili v zinscenovanom politickom procese s partizánskym veliteľom Viliamom Žigorom a následne uväznili, bol ako „dieťa triednych nepriateľov“ v roku 1952 vylúčený zo 6. ročníka Gymnázia v Martine. Musel sa zamestnať v tlačiarňi Neografia, kde pracoval ako

pomocný robotník a korektor. Rok bol knižníkom-skladníkom v Matici slovenskej (MS), pričom externe pokračoval v stredoškolskom štúdiu a v roku 1955 zmaturoval na Gymnázium v Martine. Na základe odporúčenia MS ho prijali na štúdium knihovedy na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského (UK) v Bratislave, avšak hneď po prvom semestri bol z politických dôvodov zo školy opätovne vylúčený. Vzápätí pracoval ako knihovník-bibliograf v MS (dnes Slovenská národná knižnica) a po presťahovaní sa do Bratislavy vykonával rovnakú činnosť aj v Slovenskej pedagogickej knižnici.

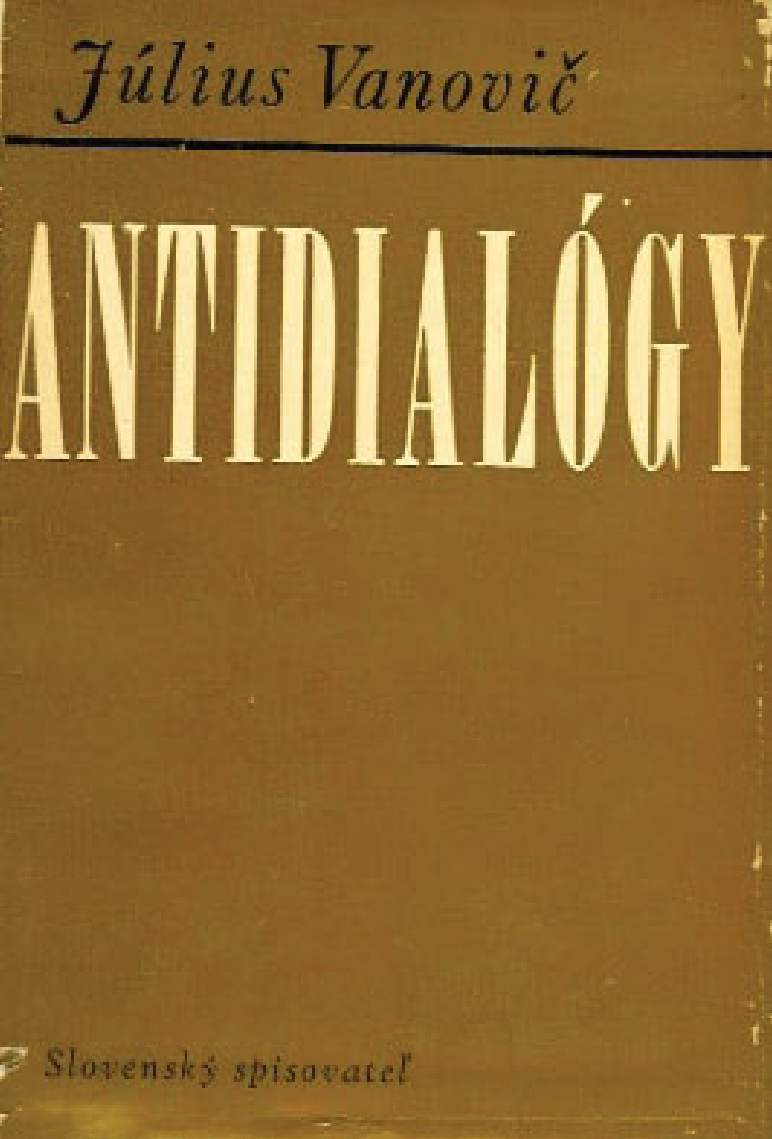
V šesťdesiatych rokoch bol redaktorom *Slovenských pohľadov* (od roku 1963) a *Mladej tvorby* (1967 – 1968). V období politického uvoľnenia externe vyštudoval slovenčinu na Filozofickej fakulte UK.

V roku 1969 Vanoviča prijali do Ústavu slovenskej literatúry SAV v Bratislave, odkiaľ musel v roku 1972 v dôsledku permanentného tlaku normalizačnej mašinerie a jej lokajských päťolizačov nedobrovoľne odísť. Zároveň mal dlhodobý striktný zákaz verejne publikovať vlastné texty. Vďaka spriazneným dušiam sa mu podarilo zamestnať vo vydavateľstve *Slovenský spisovateľ*, kde pracoval ako korektor. Po Nežnej revolúcii až do roku 2008 opätovne pracoval v Ústave slovenskej literatúry SAV. V roku 1991 obnovil vydávanie časopisu *Tvorba*, ktorý ako šéfredaktor redigoval.

TVORCA SO ŠIROKÝM ZÁBEROM

Kritiky, literárnohistorické texty, eseje, recenzie a publicistické články uverejňoval v šesťdesiatych rokoch vo viacerých literárnych a kultúrnych periodikách – najmä v *Mladej tvorbe* a *Slovenských pohľadoch*. Debutoval knihou tridsiatich deviatich rozhovorov so slovenskými spisovateľmi *Antidialógy* (1968). Išlo o rozhovory fundovaného znalca a kritika domácej literatúry s jej poprednými tvorcami. Otázky Júliusa Vanoviča boli nielen erudované, ale v niektorých prípadoch dokonca hodnotnejšie ako odpovede ich adresátov. Zrejme platí konštatácia Daniela Heviera, že „slovenská publicistika sa od čias vydania *Antidialógov* nezmohla na podobné intelektuálne a morálne vzopätie“ (Kovačka, Riečan a Čelko 2011, s. 115).

Autorove staršie i novšie rukopisy mohli knižne vyjsť až po Novembri 1989, pričom ide o vskutku ši-

rokové žánrové spektrum diel, ako kultúrohistorické tituly (*Kniha o starom Martine*, 1990; *Druhá kniha o starom Martine*, 1993; *Tretia kniha o starom Martine*, 1999 a iné), esejistické opusy (*Nad textom a časom*, 1993; *Cesta samotára: Esej o Júliusovi Barčovi-Ivanovi*, 1994; *Znamená domova*, 1998; *Listy zo starého dvora*, 2012 a iné), monografie, respektíve personalistické portréty (*Osobnosť Václava Černého*, 1999; *Prozaik proti totalite: Prípady Alfonza Bednára*, 2003; *Chvála a skepsa: Kniha o Alexandrovi Matuškovi*, 2007; *Za kulisy života: Existenciály Ingmara Bergmana*, 2011), súbory literárnovedných, esejistických a publicistických textov (*Evanjelický Martin v slovenských dejinách*, 1995; *Heretikon*, 2001; *Nova et vetera*, 2014 a iné), výber poviedok a noviel (*Návrat pred odchodom*, 1995), memoárová spisba a denníky (*Zápisky z mŕtveho času: Antimemoáre*, 2003; *Epilóg starého Martina: „Pamäti z mladších rokov života“*, 2005 a iné), román (*Kronika nepriznaného času*, 2008), rozhovory (*Nové antidialógy*, 2010).

Pri príležitosti Vanovičových 75. narodenín vyšiel súbor širokospektrálnych textov venovaných jeho životnému príbehu a literárnej tvorbe *Večný nepokoj*

po-etika, ktorý zostavili blízki priatelia Miloš Kovačka, Belo Riečan a Vojtech Čelko (2011). Za *Tretiu knihu o starom Martine* získal autor Medzinárodnú cenu Ergona Erwina Kische a Cenu Literárneho fondu, taktiež je laureátom Ceny mesta Martin (2010) a ďalších ocenení.

DIEŤA JE OTCOM DOSPELÉHO

Novinárka, redaktorka a niekdajšia pracovníčka Slovenskej národnej knižnice Zuzana Bukovská urobila v minulosti niekoľko zaujímavých a pozoruhodných rozhovorov s Júliusom Vanovičom. V jednom z nich sa pred dvadsiatimi štyrmi rokmi (v roku 2001) spýtala, či bolo tvorcovo dielo determinované väzbami na Turiec a roky v ňom prežité, respektíve, čím ho rodné prostredie motivovalo a ovplyvnilo. Odpoveď bola síce stručná, ale vyčerpávajúca. „Každý – či si to prizná, lebo nie –, je viac alebo menej determinovaný tým, čo si dovtedy odžil: detstvom, mladosťou, rodinou, rodným krajom. ‚Dieta je otcom dospelého‘ – hovorí Freud. Minulosť, to odžité, ten utajovaný neviditeľný priestor v nás – podľa toho, čo s ním v sebe urobíme, ako ho pre seba prehodnotíme – môže byť závažím na našich nohách, čo im bráni vykročiť alebo aspoň zdržiava a rozkolísava chôdzu. A môže byť úrodným humusom, odrazom i stimulom k tvorivému činu, k zápasu s okolím a v myšlienkach aj s celým svetom. Iste, aj mňa Turiec obdaril aj ‚obdaril‘ – čím? Vnímavý čitateľ, ak ma aj on obdaruje svojou priazňou, to iste vyčíta z napísaných textov.“ (Bukovská 2006, s. 109 – 110).

ŠTYRI KNIHY O STAROM MARTINE

Bohaté dielo európsky rozhľadeného Júliusa Vanoviča charakterizuje prepájanie, dopĺňovanie a striedanie hlbokého ponoru do zvolenej témy, ako aj analytická kritická reflexia, ostrá polemika so zaužívanými stereotypmi myslenia a konania, hľadanie a objavovanie mnohorozmerných korelácií skúmanej látky, invenčné poukazovanie na historické analógie a akcentovanie výsostne osobnostného a individuálneho pohľadu na zložité časopriestorové deje. Oprávnené

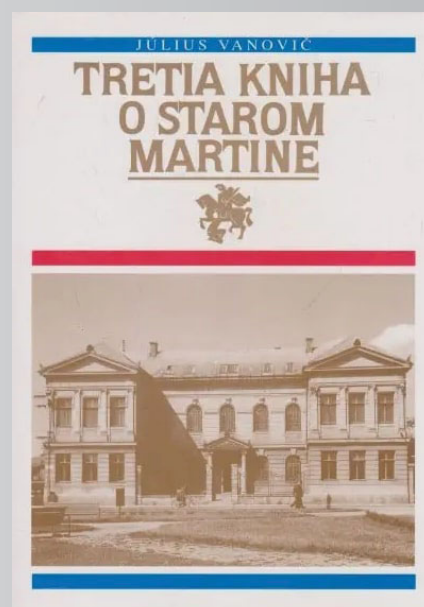
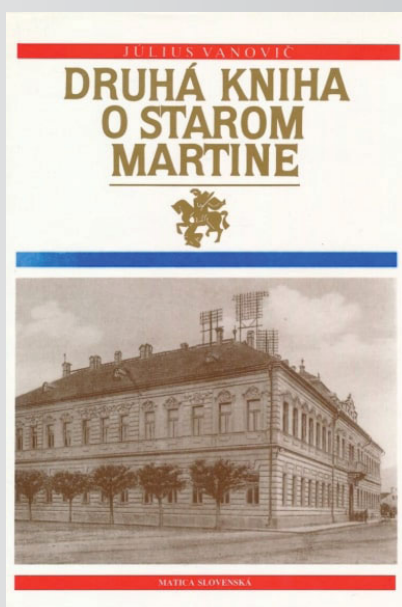
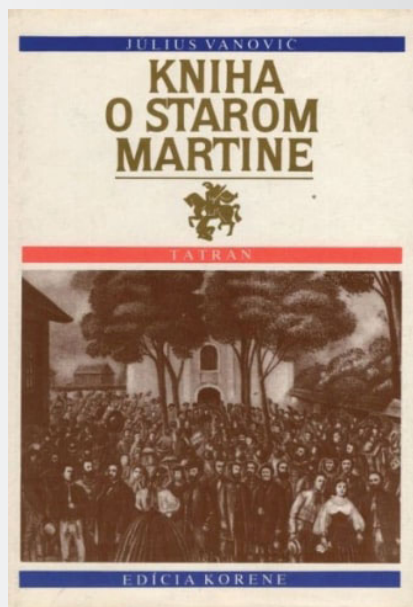
možno Vanovičovú tvorbu vnímať ako dôstojnú rehabilitáciu žánru polemickej eseje v slovenskom literárnom kontexte. Nikdy však nešermoval so svojim kriticko-polemickým kordom samoúčelne. Slúžil mu najmä na precízne diagnostikovanie širokého tematického spektra a historických príbehov, v rámci ktorých sa odohrávali často nezmyselné „hry“ rôznych aktérov s rôznou mentálnou výbavou, úrovňou myslenia a spôsobom komunikácie. Práve v polohách a vrstvách detailného, priam mikroskopického obnažovania rozmanitých väzieb, originálneho demaskovania absurdností a „úchyliet“ zobrazovaného milieu, vykresľovania fatálnych zlyhaní, vierolomnosti, zákerností a prostých ľudských omylov je Vanovič autenticky najpresvedčivejší.

Vo svojich fascinujúcich štyroch knihách o starom Martine bravúrnym esejistickým štýlom priniesol známe, menej známe a úplne nové fakty. Pútavo ich začlenil do širších obsahových kontextov a zároveň fundovane sledoval vytváranie spoločnej „martinskej tradície“, ktorá spôsobila, že predtým malé a bezvýznamné provinčné mestečko sa v druhej polovici 19. storočia stalo centrom slovenskej kultúry a umenia, vedy, politiky, žurnalistiky a finančníctva. Prenikavú Vanovičovú optiku nemohlo uspokojiť dovtedajšie hodnotenie činov jednotlivých osôb a osobností martinskej histórie. Naopak, dôsledným preverovaním faktografie, archívnych prameňov a záznamov našiel aj druhú, odvrátenú – negatívnu – tvár aktérov dejinných udalostí, čím nabúral ich tradované jednostran-

né posudzovanie. Knihy o starom Martine napísal hrdý lokálpatriot hutne, inteligentne aj šarmantne zároveň. Skúmanú látku nepodáva suchopárne, školometsky a po lopate, ale burcuje k životu onoho starého a dobrého génia, ktorý voľakedy urobil z Martina „slovenskú Mekku“.

DO POSLEDNÉHO DYCHU

Július Vanovič, Turčan do špiku kostí, pred takmer tridsiatimi rokmi (1996) v rozhovore so Zuzanou Bukovskou odpovedal aj na otázku, prečo v rámci dovolenky pred cestami do ďalekého sveta uprednostňuje relax na rodnom grunte. „*Nechodím len do Dražkoviec, chodím, chcem chodiť aj do sveta, pokiaľ mi to dovoľí peňaženka, ale do Dražkoviec a do Turca chodím najčastejšie a najradšej. Prečo? Na to najsamozrejmšie sa odpovedá najťažšie – alebo banálne, alebo zložito. Každý by sa mal vracieť do rodného kraja. On ho predsa utváral, v ňom zažil to, čo udrelo pečať na jeho povahu, charakter i celý život. Máme sa tam vracieť – hľadať a nachádzať toho, koho sme tam nechali: seba samého, toho pôvodnejšieho a čistejšieho, z ktorého sme ako z koreňov vyrástli. Teda regenerovať a posilňovať sa nielen fyzicky, ale najmä psychicky a mravne. Vzduch, ktorý tam dýchame, je naším vzduchom a naše hory šumia pieseň iba pre*

nás. Je to náš rodný kút, naša „malá vlasť“, len cez ňu možno milovať vlasť celú a „veľkú“. Turčan, ktorý nemá rád Martin, najmä ten starý, túžiaci a volajúci po obrode, nemôže mať rád ani Slovensko. Ja starý Martin vôbec nepovažujem za minulosť, akúsi stratenú vartu, ale za odkaz a priam prorocstvo, teda budúcnosť Slovenska a jeho úlohu – čistejšiu, zdravšiu, kultúrnejšiu a mravnejšiu ako je tá, ktorú hrá teraz“ (Bukovská 2006, s. 104).

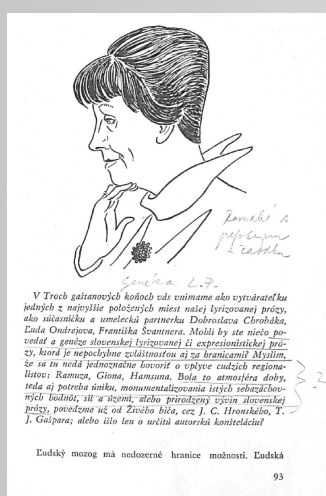
Nevšedný životný príbeh kronikára nepriznaného času a majstra polemickej eseje Júliusa Vanoviča sa s definitívnou platnosťou uzavrel na Vianoce, 25. decembra 2020 v nemocnici v Podunajských Biskupiciach. Skonal vo veku 85 rokov v dôsledku pretrvávajúcich problémov so srdcom. Ešte týždeň pred smrťou dával ako šéfredaktor *Tvorby* spolupracovníkom pokyny a usmernenia týkajúce sa nového čísla, respektíve čo najdlhšieho udržania časopisu pri živote.

ZOZNAM POUŽITÝCH ZDROJOV

BUKOVSKÁ, Zuzana. 2006. *Rozdané zostáva: Rozhovory s osobnosťami, ktoré zblížil Turiec*. Martin: Neografia.

KOVAČKA, Miloš; Belo RIEČAN a Vojtech ČELKO. 2011. *Večný nepokoj po-etika*. Liptovský Mikuláš: Tranoscius.

VYBERÁME Z KNIHY ANTIDIALÓGY (1968)

„Dotyky jednotlivých kultúr a ich vzájomné vplyvanie na seba dá sa výrazne sledovať počnúc starovekom. Dejiny potvrdzujú, že toto vplyvanie môže znamenať obrodu a nemusí mať za následok zavrhnutie národnej kultúry vlastnej. No vyššie hodnoty sa dosahujú nie mechanickým preberaním, ale tvorivým znásobovaním prostredníctvom umeleckých osobností.“

Margita Figuli (s. 97)

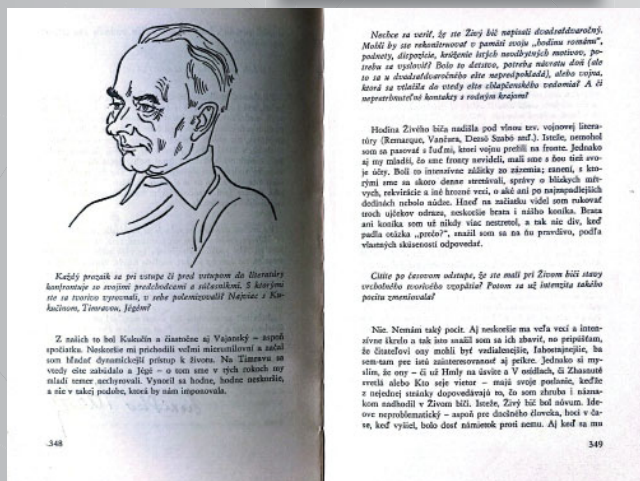
„Nemám nič proti bubeníkom v živote ani v poézii. Na čom mi záleží je len to, aby bol bubeníkom ten, ktorý práve týmto nástrojom realizuje seba najlepšie, a nie ten, ktorý vyberie bubon preto, že sa mu zdá ľahší ako husle, alebo pre čokoľvek iné!“

Milan Rúfus (s. 276)

„S mocou vždy boli a budú ťažkosti. Úlohou literatúry je pomáhať jej tam, kde dvíha ľudí, a kde ich ponížaje obtínať výhonky, čo škodlivo zasahujú do života.“

Milo Urban (s. 353)

Zdroj: VANOVIČ, Július. 1968. *Antidialógy*. Bratislava: Slovenský spisovateľ.

DVE JUBILEÁ SLOVENSKEJ NÁRODNEJ KNIŽNICE*

Slovenská národná knižnica (SNK) si v roku 2025 pripomína 25. výročie svojej samostatnej existencie a 50. výročie dokončenia stavby sídelnej budovy na Hostihore v Martine. Pri tejto príležitosti sa uskutočnila séria vedeckých, odborných, prezentačných, vzdelávacích a umeleckých podujatí, ktoré sa konali od 3. do 6. júna 2025 v Martine a vo Vrútkach.

Vo foyer sídelnej budovy je do konca septembra 2025 nainštalovaná výstava *Od prvých darcov po digitálnu knižnicu*, mapujúca históriu SNK, jej vývoj a zbierky od 19. storočia po súčasnosť.

Deň otvorených dverí v sídelnej budove sa niesol v znamení komentovaných prehliadok a ukážok viacerých vzácných knižných a archívnych dokumentov. Výnimočne sme pre verejnosť vybrali napríklad najstaršie pergameny, rukopis slovenskej hymny *Ponad Tatrou blýska* z roku 1844, zatykač na Jozefa Miloslava Hurbana, Michala Miloslava Hodžu a Ľudovíta Štúra z roku 1848, ako aj fotografie významných slovenských spisovateľov z rodinných albumov. Milovníci starých tlačí ocenili aj *Bardejovský katechizmus* – najstaršiu knihu v slovakizovanej češtine, vydanú v roku 1581 na území Slovenska.

Záujemcovia využili aj príležitosť prezrieť si priestory Konzervačného a digitalizačného centra vo Vrútkach. Naši kolegovia ich previedli celým procesom digitalizácie – od okamihu výberu knihy z police až po jej sprístupnenie v našej digitálnej knižnici. Okrem toho mali možnosť vidieť, ako sa odborne čistia a ošetrojú dokumenty a ako sa

vyrábajú ochranné obaly na mieru. Reštaurátori predstavili techniky reštaurovania a starostlivosti o poškodené dokumenty rôzneho typu, pracovníci digitalizácie predviedli odborné skenovanie a následné spracovanie skenov tak, aby bola zabezpečená ich čitateľnosť, kvalita a možnosť vyhľadávať priamo v dokumentoch.

Na pešej zóne v Martine bola takmer tri mesiace inštalovaná výstava fotografií *Jubilujúca Slovenská národná knižnica (1975 – 2000 – 2025)*. Niektoré zábery, prezentujúce naše priestory, zbierky a činnosť, pochádzajú z nášho archívu, niektoré vzišli zo spolupráce s fotografmi z klubu TuFoTím, ktorí fungujú pod Turčianskym kultúrnym strediskom. Pozitívne ohlasy na sociálnych sieťach tých, ktorí ju videli, boli pre nás veľmi motivujúcou spätnou väzbou. Najväčší nápor divákov zaznamenala 6. júna počas historického sprievodu, ktorý viedol od Kostola sv. Martina až po Memorandové námestie, kde predstavitelia Slovenskej národnej knižnice, mesta Martin, Matice slovenskej a vlády SR položili spomienkové vence.

Okrem týchto nosných podujatí sa konalo aj niekoľko menších literárnych akcií – napr. prednáška o časopise *Orol Tatranský* a o živote Maše Haľamovej, stretnutie so spisovateľmi Ondrejom Nagajom a Petrom Mišákom či prezentácia generálnej riaditeľky SNK Evy Augustínovej o našich odborných pracoviskách, činnostiach, projektoch a zámeroch.

Potešiteľné pre nás bolo aj to, že oslavy našej samostatnej existencie a dokončenia sídelnej budovy – ikonickej stavby mesta Martin – vzbudili mimoriadny mediálny záujem. Reportáže boli odvysielané takmer vo všetkých celoslovenských televíziách, rozhlasoch či novinách. Poďakovanie za spoluprácu pri organizácii podujatí patrí martinským kultúrnym inštitúciám a mestu Martin.

Slovenská národná knižnica sa so svojím fondom 5,34 milióna knižničných jednotiek radí medzi stredne veľké európske knižnice. Z hľadiska veku však patrí medzi najmladšie, keďže ako samostatná inštitúcia oficiálne vznikla 1. júla 2000, kedy nadobudol účinnosť zákon č. 138/200 o knižniciach. Na jeho základe sa Slovenská národná knižnica stala samostatnou štátnou rozpočtovou organizáciou v zriaďovateľskej pôsobnosti Ministerstva kultúry SR. Myšlienka založenia národnej knižnice Slovákov však siaha hlbšie do histórie – minimálne do roku 1820 – a je úzko spätá s kňazom Michalom Rešetkom. Sídelná budova Slovenskej národnej knižnice bola postavená v rokoch 1964 – 1975 a patrí k architektonickým dominantám mesta Martin. Postavená bola podľa projektu architektov Dušana Kuzmu a Antona Cimmermana s použitím nových konštrukčných technológií a materiálov. Vďaka metóde zdvíhaných stropov sa stala prvou budovou na území bývalého Československa, ktorá bola postavená s pomocou tejto jedinečnej techniky. Jej priestory zdobia diela našich významných umelcov, napríklad Jozefa Kostku, Fraňa Štefunka, Vincenta Hložníka či Evy Bellušovej.

Mgr. Katarína Štefanides Mažáriová

hovorkyňa Slovenskej národnej knižnice

* Za jazykovú redakciu článku zodpovedá autorka.

